T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

COĞRAFYA ANABİLİM DALI

OSMANLI KRONİKLERİNE GÖRE TÜRKİYE İKLİMİ

NEŞE ENGİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ

Çankırı-2019

T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

COĞRAFYA ANABİLİM DALI

OSMANLI KRONİKLERİNE GÖRE TÜRKİYE İKLİMİ

NEŞE ENGİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ

Çankırı-2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Bilimsel Etik Bildirimi ..... **ii**
Tez Kabul ve Onay ..... **iii**
Önsöz ..... **iv**
Özet ..... **v**
Summary ..... **vi**
Kısaltmalar ..... **vii**
Tablo Listesi ..... **viii**
Şekil Listesi ..... **ix**

1.GİRİŞ……. **1**
1.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı 6
1.2.Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve 7
1.3.Kaynaklar ve Araştırma Yöntemi 12
1.3.1. Kronikler/Vekayinameler 14
1.3.2. Yöntem 31

2.İKLİM……. **38**

3.ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA **45**
3.1.1. XIV. Yüzyıl Öncesi İklim Verileri 51
3.1.2. XIV. Yüzyıl İklim Verileri 54
3.1.3. XV. Yüzyıl İklim Verileri 60
3.1.4. XVI. Yüzyıl İklim Verileri 72
3.1.5. XVII. Yüzyıl İklim Verileri 86
3.2. Tartışma 105
3.2.1. XIV. Yüzyıl 114
3.2.2. XV. Yüzyıl 119
3.2.3. XVI. Yüzyıl 121
3.2.4. XVII. Yüzyıl 125

4.SONUÇ… **128**

KAYNAKÇA **130**
ÖZGEÇMİŞ **143**

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Osmanlı Kroniklerine Göre Türkiye İklimi* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

31/10/2019

Neşe Engiz

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Neşe Engiz tarafından hazırlanan *Osmanlı Kroniklerine Göre Türkiye İklimi* başlıklı bu çalışma, *31/10/2019* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliği/oy çokluğuyla]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından Coğrafya Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman : Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ İmza: ……..

Üye : Prof. Dr. Hakkı YAZICI İmza: ……..

Üye : Prof. Dr. Barış TAŞ İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..../..../ 201.. tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN

Enstitü Müdürü V.

ÖNSÖZ

Tarihi klimatoloji/iklim bilimi; tarihi coğrafya kapsamı içerisinde, geçmiş bir zaman diliminde, belirli bir alanda yaşanan iklim özelliklerini araştıran bilim dalıdır. Eldeki çalışmada XIV. ve XVII. yüzyıllar arasında, günümüz Türkiye toprakları ve çevresinde yaşanan iklim ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu amaçla XV. ve XVII. yüzyıl Osmanlı kronikleri/vekâyinameleri taranarak temel veri toplanmış, ilgili diğer araştırmalardan da faydalanılmıştır.

Üniversiteye başladığım yıldan bu yana, lisans-yüksek lisans eğitimimde ve tez sürecimde eşsiz bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, her konuda desteğini görerek motive olduğum danışmanım, kıymetli hocam Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ'ye teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çankırı Karatekin Üniversitesi'nde geçirmiş olduğum 7 yıllık eğitim hayatım boyunca beni yetiştiren tüm hocalarıma, yanlarında motive olduğum ve her konuda bana yardım eden Dr. İlker YİĞİT, Arş. Gör. Emel Akay BOZDOĞAN ve Arş. Gör. Sevil TOP YILMAZ hocalarıma teşekkür ederim.

Sevgili annem Sevgi ENGİZ'e, değerli babam Ünsal Mutlu ENGİZ'e, tezimi hazırlarken geçirdiğim zor süreçte yanımda olan ablam Serpil ENGİZ'e, her zaman desteklerini gördüğüm ablalarım Nazlı PUR'a, Şebnem BİRKAN'a, çok kıymetli kardeşlerim İsmet ENGİZ'e, Gizem DİKMEN'e, değerli arkadaşlarım Elif NALBANT ve Soner YEŞİL'e teşekkür ederim.

Neşe ENGİZ

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Osmanlı Kroniklerine Göre Türkiye İklimi
Tezin Yazarı: Neşe ENGİZ
Danışman: Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ
Anabilim Dalı: Coğrafya
Bilim Dalı: Tarihi Coğrafya
Kabul Tarihi : 31/10/2019
Sayfa Sayısı : 12 (ön sayfalar) + 142 (tez) + 2 (ekler)
Bu çalışma Anadolu'da 14-17. yüzyılları arasında yaşanan iklim özelliklerini (günümüz Türkiye sınırları ve yakın çevresinde) yeniden inşa ederek hem tarihi süreci daha iyi anlamayı hem de geçmişten günümüze sürekli olarak değişiklik gösteren Türkiye iklimini açıklamayı amaçlamaktadır. *Çalışmanın ana materyali Osmanlı kronikleri/vekayinameleri olup bunlar, hava şartlarının nicel veya nitel olarak kayıt altına alındığı tarihi belgelerdir. Zira kronikler ve arşiv belgeleri, geçmiş yüzyılların iklimini ortaya koymak için gerekli olan verileri bünyesinde barındırabilmektedir. İncelenen dönem içerisinde yaşanan iklim salınımları kapsamında bulunduğundan, Küçük Buzul Çağı da dikkate alınmıştır. Çalışmada bulgular ortaya konmadan önce ilk olarak dünyada yapılan tarihi iklim çalışmaları incelenmiştir.* *Sırasıyla bakıldığında giriş bölümünde çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi açıklanmıştır. İkinci bölümde iklim elemanlarına yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümü ise kroniklerden elde edilen verilere ayrılmıştır.*
Anahtar Kelimeler: *Tarihi Klimatoloji, kronik, Anadolu, Küçük Buzul Çağı.*

Çankırı Karatekin University Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: Climate of Turkey According to Ottoman Chronicles
Author: Neşe Engiz
Supervisor: Prof. Dr. Osman Gümüşçü
Department: Geography
Sub-field: Historical Geography
Date: 31/10/2019
The study aims both to contribute historical process and to explain Turkey's Climate which changes from past to present consistently, by restructuring climatic characteristics that exist between 14th and 17th centuries in Anatolia. (Turkey's border in the present and near field.) *The basic materials of study are Ottoman's chronics/annals. These are historical documents that are recorded as quantitative or qualitative of weather conditions. Chronics and archive documents include the required data because of revealing Climate of past centuries. Little Ice Age is also taken into consideration because it includes Climate variations that exist in investigated period. Before the findings are not revealed in the study, first af all, historical Climate studies in the world are analyzed.* *İn introduction; aim, content and method of the study are explained. İn second part, climate elements are mentioned. Finally, in third part, datas are acquired from chronics are explained.*
Keywords:*Historical Climatology, chronic, Anatolia, Little Ice Age.*

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
bkz.	Bakınız.
çev.	Çeviren
ed.	Editör
GYK	Güney Yarım Küre
Haz.	Hazırlayan
KBÇ	Küçük Buzul Çağı
KYK	Kuzey Yarım Küre
LIA	Küçük Buzul Çağı
MWP	Ortaçağ Sıcak Dönemi
s.	Sayfa
ss.	Sayfa sayısı
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	Türk Dil Kurumu
vd.	Ve diğerleri
Yy	Yüzyıl

TABLO LİSTESİ

Tablo No **Sayfa**

Tablo 1.1 Anahtar kelimeler Listesi. **13**
Tablo 1.2 XV. yy kronikleri ve müellifleri. **17**
Tablo 1.3 XVI. yy kronikleri ve müellifleri. **18**
Tablo 1.4 XVII. yy kronikleri ve müellifleri. **19**
Tablo 3.1 XV. yüzyıl kaynaklarından çıkarılan ana olaylar (kroniklerden çıkan verilerin sayfa numaraları belirtilmiştir) **48**
Tablo 3.2 XVI. yüzyıl kaynaklarından çıkarılan ana olaylar (kroniklerden çıkan verilerin sayfa numaraları belirtilmiştir) **49**
Tablo 3.3 XVII. yüzyıl kaynaklarından çıkarılan ana olaylar (kroniklerden çıkan verilerin sayfa numaraları belirtilmiştir) **50**
Tablo 3.4 715-716 yılı soğuk ve kıtlık verileri **51**
Tablo 3.5 XIV. yüzyıl soğuk dönemler hakkındaki veriler. **54**
Tablo 3.6 XIV. yüzyıl yağışlı dönemler hakkındaki veriler. **57**
Tablo 3.7 XIV. yüzyıl taşkın hakkındaki veriler. **58**
Tablo 3.8 XV. yüzyıl soğuk dönemler hakkındaki veriler. **60**
Tablo 3.9 XV. yüzyıl Tuna Nehri'nin donması **62**
Tablo 3.10 XV. yüzyıl yağışlı dönemler. **67**
Tablo 3.11 XV. yüzyıl kıtlık verileri **70**
Tablo 3.12 XVI. yüzyıl soğuk dönemler **72**
Tablo 3.13 XVI. yüzyıl Tuna Nehri'nin donması **78**
Tablo 3.14 XVI. yüzyıl yağışlı dönemler (yağmur, sel, taşkın) **80**
Tablo 3.15 XVI. yüzyıl kıtlık dönem **85**
Tablo 3.16 XVII. yüzyıl soğuk dönemler **86**
Tablo 3.17 XVII. yüzyıl Tuna Nehri'nin donması **99**
Tablo 3.18 XVII. yüzyıl şiddetli rüzgar, fırtına **102**
Tablo 3.19 XVII. yüzyıl taşkın verileri **104**
Tablo 3.20 XVII. yüzyıl ırmak çekilmesi **105**
Tablo 3.21 1500'den beri Edirne'de meydana gelen yüksek etkili taşkın arşiv kayıtlarının listesi. **118**

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No **Sayfa**

Şekil 3. 1 Mevcut bilgilerin mekânsal dağılımı **46**
Şekil 3. 2 Yüzyıllara göre elde edilen veri oranı **47**
Şekil 3. 3 Güneş yüzeyindeki patlamalar..... **109**
Şekil 3. 4 Ortaçağ Sıcak Dönemi ve Küçük Buzul Çağı sıcaklık ortalaması. **110**
Şekil 3. 5 Güneş lekeleri **111**
Şekil 3. 6 Sıcaklık anomalilerin rekontrüksiyonu..... **112**
Şekil 3. 7 Verilerin anahtar kelime dağılımı. **114**
Şekil 3. 8 Sakarya Nehri havzası **115**
Şekil 3.9 Edirne bölgesinde yer alan Meriç Nehri'nin drenaj ve toprak örtüsü özellikleri ve taşkın etki alanı. **119**
Şekil 3. 10 Beyşehir Gölü ve çevresi. **124**

1. GİRİŞ

Günümüzde en fazla tartışılan konulardan biri olan küresel iklim değişikliğine karşı ilgi ve hassasiyet günden güne artış göstermektedir. Bu sebeple iklim tarihinin önemi daha iyi anlaşılmaya başlanmış, geçmişte yaşanan iklim felaketleri ve iklim değişmeleri dikkat çeker olmuştur. Dolayısıyla iklimi de kapsayan çevre tarihine yönelik ilgi de yükselme eğilimine girmiştir.

Tarihi klimatoloji/iklim bilimi (Historical Climatology) henüz Türkiye'de hak ettiği ilgiyi göremese de dünyada bu alanda birçok çalışma yapılmıştır. Özellikle elinizdeki çalışmaya rehber olan F. Dominquez-Castro ve diğerleri tarafından yapılan ve "Royal Meteorological Society" dergisinin Mart 2012 tarihinde yayınlanan "How Useful Could Arabic Documantary Sources be for Reconstructing Past Climate? (Arap Belgesel Kaynakları Geçmiş İklimi Yeniden Yapılandırmak İçin Ne Kadar Yararlı Olur?)" başlıklı çalışma örnek verilebilir. Burada 913-1505 yılları arasında Müslüman coğrafyacıların kaleme aldıkları kitaplarda klimatolojiye ait bilgi ve veriler taranarak, Ortadoğu'nun 813-1007 yılları arasındaki dönemin iklim özellikleri yeniden inşa edilmeye çalışılmıştır.

Bir başka örnek ise Çin tarihi belgeleri kullanılarak 1736-1911 yılları arasındaki dönem iklimin yeniden inşası için P-y Ge, J-Y Zheng, Z-X Hao, P-Y Zhang ve W-C Wong tarafından yapılmış olan "Reconstruction of Historical Climate in China: High-Resolution Precipitation Data from Quing Dynasty Archives (Çin'de Tarihi İklim Değerlendirmesi: Qing Hanedanlığı Arşivi'nden Yüksek Çözünürlüklü Yağış Verileri)" adlı çalışma gösterilebilir.

Bu örneklerde görüleceği üzere, geçmiş dönemlere ait yazılı belgelerden hareketle oldukça eski dönemlere ilişkin iklim çalışması yapmak mümkündür. Fakat bahsi geçen belgelerin hiçbirinin amacı iklim gözlemi ve araştırması yapmak olmadığından, bugün anlaşıldığı gibi iklim çalışması yapmaya çok da uygun değildirler.

"Ülkemizde iklim kayıtları sistematik bir şekilde 1930 yılında alınmaya başlanmış olup, uzun dönem değişimleri saptama açısından yeterli değildir".[1] Bu nedenle geçmiş iklim verilerine ulaşmak için bazı kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Ağaçlar, mercanlar, buz kütleleri ve belgesel kanıtlar, geçmiş iklimin yeniden yapılandırılmasına olanak tanıyan yüksek çözünürlüklü veriler sağlar.[2] Türkiye'de ağaç halkaları, polenler, buz nüveleri, sedimantasyon (çözelme, birikme) katmanları vs. kullanılarak yaşlandırma teknikleri ile birlikte tarihi iklim çalışmaları yapılmaktadır.

Gerçekten de son bin yıl, özellikle kuzey yarım küre (KYK) açısından en çok sayıda ve yüksek doğruluklu geçmiş dolaylı iklim kaydının bulunduğu dönemdir. Ağaç halkaları, göl ve deniz çökeltileri, buz karotları, mağara damlataşları, tarihi kayıtlar (yelkenli gemi, tarımsal, idari, dini, vakıf, vb.), çeşitli şekil ve resimler (eski mağara ve duvar şekilleri ve resimleri) ve sanat eserleri (yağlı boya tablolar) gibi dolaylı kayıtlar, geçmiş iklim değişiklikleri konusunda çok yararlı bilgiler sunmaktadır.[3] Fakat bazı durumlarda yazılı kayıtlara geçmiş iklim verileri de son derece faydalı olabilmektedir.

Bunlar içerisinden Ünal Akkemik vd. yaptığı "Anadolu'nun Son 350 Yılında Yaşanan Önemli Kurak ve Yağışlı Yıllar" adlı çalışma örnek gösterilebilir. Bu çalışmada D'Arrigo ve Cullen (2001), Hughes et all (2001), Touchan vd.(2003), Akkemik ve Cherubini (2003), Akkamik vd. (2005) ve Akkemik ve Aras(2005) tarafından yapılan dendroklimatoloji çalışmalarından elde edilen sonuçlar karşılaştırılmış ve Anadolu'nun son 350 yıllık döneminin kurak ve yağışlı yılları ortaya konulmuştur.

Dünyada tarihi klimatoloji çalışmalarına yönelik, yazılı kaynak/kronik temelli uzun zamandır pek çok çalışma yürütülmektedir. Fakat Türkiye'de Osmanlı arşiv belgeleri ve kronik/vekayiname temelli çalışmalarının coğrafyacılar tarafından ele alınmadığı, fakat bazı tarih çalışmalarının iklim/hava olayları ele alınarak yapıldığı bilinmektedir. İklimin çevre unsuru içerisinde bulunduğu ve tarihin de bir

[1] Nesibe Köse, Ünal Akkemik, Nüzhet Dalfes, "Anadolu'nun İklim Tarihinin son 500 yılı: Dendroklimatolojik İlk Sonuçlar"*,Türkiye Kuvaterner Sempozyumu,* Haziran 2005, s.136.
[2] Fernando Dominguez-Castro, Jose Manuel Vaquero, Manuela Marin, Maria Cruz Gallego, Ricardo Garcia-Herrera, "How Useful Could Arabic Documentary Sources Be For Reconstructing Past Climate?", *Royal Meteorological Society*,67/3,s.76.
[3] Murat Türkeş, "İklim Değişiklikleri: Kambriyen'den Pleyistosen'e, Geç Holosen'den 21. Yüzyıl'a", *Ege Coğrafya Dergisi*, 22/1 (2013), s.16.

mekan/çevre üzerine yazıldığı düşünüldüğünde, tarih ile iklimin esasen ayrılamaz bir bütün olduğu anlaşılmaktadır. Bu duruma Sam White'ın "Osmanlı'da İsyan İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyanları" adlı kitabı örnek olarak verilebilir. Yazar çalışmasında;

> "*karmaşık bir koşullar dizisinin iklim kaynaklı bir felaketi elbirliğiyle nasıl yarattığını, yüzyıllarca sürmüş büyüme ve yayılmanın bir süre için daralma ve gerilemeye dönüşme sürecinde Küçük Buzul Çağı krizinin Osmanlı topraklarına özgü insan ekolojisinde kritik bir konjonktüre damgasını nasıl vurduğunu göreceğiz"*[4] ifadesiyle iklim kaynaklı olaylar dizisini vurgulamaktadır.

İklim insanlar için neden önemlidir? "İklim mekanı/sahneyi çevresel, coğrafi, ekonomik ya da siyasal birçok aktörle paylaşır".[5] Buna birçok örnek verilebilir. Bilindiği üzere, yeryüzünün şekillenmesinde etkisi olan dış kuvvetlerin oluşumu ve yaşama etkisi iklimin kontrolü altındadır. Yeryüzü şekillerinin dağılışı, buna bağlı olarak insanların yaşam tarzı, yaşamlarını sürdürebilmek için yaptıkları tüm ekonomik faaliyetler aslında iklimin insan üzerindeki etkisini göstermektedir.

Fakat insanlar tarih boyunca günlük yaşamlarında, hava olaylarında yalnızca ekstrem olanların farkına varmaktadırlar; aşırı sıcak, aşırı soğuk, aşırı yağış veya yağış kıtlığı gibi. Farkına varılan bu olaylar ancak uzun sürdüğünde toplumsal dikkatleri çekebilmiş ve tarihi dönemlerde kayıtlara geçebilmiştir. Ama böyle durumlarda insanların karşılaştıkları iklim felaketleri birçok sıkıntıyı ve kıtlıkları da beraberinde getirmiş; bu da kimi zaman sosyal şiddete ve karışıklığa zemin hazırlamıştır. Bu türden olaylar insanları derinden etkilediği için bir defa kayıtlara geçti mi, sonraki nesiller de bunları kayıtlarda tutmaya devam etmişlerdir.

Tam bu noktada, Ronald D. Gerste "*Hava Nasıl Tarih Yazar"* adlı çalışmasında, iklimin tarihe nasıl adını yazdırdığını örneklerle açıklamaktadır. Hava şartları sebebiyle bir medeniyetin yok olması ya da bir imparatorluğun dünya gücü haline

[4] Sam White, *Osmanlı'da İsyan İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyanları*,(Çev. Nurettin Elhüseyni),Alfa Basım Yayın, İstanbul 2013, s.11.
[5] White, a.g.e., s. 24.

gelmesi gibi örnekleriyle hava durumunun/iklimin tarih üzerindeki etkisini etraflıca ortaya koymuştur.[6]

Yazarın dünya üzerinden verdiği örneklere ek olarak biz de çalışmamızda, henüz hafızalarda yer aldığından kendi yakın tarihimizden *Sarıkamış Harekâtı*'nı gösterebiliriz. Bilindiği üzere, Birinci Dünya Savaşı esnasında 22 Aralık 1914-6 Şubat 1915 yılları arasında Rus ordusuna karşı icra edilen Sarıkamış Harekâtı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Muharebe alanlarının ikmal merkezlerine uzak olması askerlerin beslenmesinde ciddi sorunlar yaratmış, olumsuz hava şartları bazı birliklerin ikmallerinin tamamen kesilmesine neden olmuştur. Beslenme açısından yaşanan ciddi sıkıntılar askerlerin bitkin düşmesine yol açmıştır. Beslenme sorununun üzerine soğuk hava ve barınma problemleri de eklendiğinde Türk ordusu içerisinde toplu ölümler kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Nitekim harekât sahasının mevsimsel açıdan oldukça soğuk bulunması başarısızlığın temel sebepleri arasındadır.[7] Ve askerlerimizin çoğunluğu donarak şehit olmuştur. Geride kalanlar ise yaşanan bu olumsuzluklar nedeniyle birçok hastalıkla mücadele etmişlerdir.

Tarihte bunun gibi örnekler fazlasıyla mevcuttur. Yine bilindiği gibi, 1529'da Kanuni Sultan Süleyman Viyana'yı kuşatıp almak amacıyla batıya doğru sefere çıkmıştır. Hava durumu padişahın girişimi açısından olumlu işaretler vermemiştir. Buda ve Viyana arasında bardaktan boşalırcasına yağmur yağmış, yağan yağmur yolları (özellikle toplar için) geçilmez hale getirmiştir. Eylül ayı sonunda kuşatma başladığında hava koşulları iyice kötüleşmiş ve o mevsim için alışılmamış soğuklar başlamıştır. Bu durum askerlerin firar etmelerine, yiyecek ve silah bulmakta zorlanmaya, hastalıklara neden olmuştur. Üç hafta boyunca koşullar iyice kötüleşmiştir. Kanuni Sultan Süleyman askeri harekâtı yarıda kesmiş ve birliklerini Viyana'dan çekmek zoruna kalmıştır.[8]

Kırım savaşı başlarında 14 Kasım 1854 tarihinde ansızın başlayan kasırga, İngiliz donanmasını mahvetmiş ve böylece planlanan askeri harekâtı kötü anlamda etkilemiştir. O dönemden kalma tarihi belgelerde askerlerin çektiği acılar ve ordunun

[6] Ronald D. Gerste, *Hava Nasıl Tarih Yazar: Antikçağdan Günümüze İklim Değişiklikleri ve Felaketler*, (Çev. Meltem Karaismailoğllu), Kollektif Kitap, İstanbul 2017.
[7] Detaylı bilgi için bkz. Süleyman Tekir, "Sarıkamış Harekatı Sonrası Türk Ordusunda Görülen Salgın Hastalıklar ve Yaşanan Kayıplar", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*/ 2016, s.267-287.
[8] Elizabeth Zachariadou (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler,* Çev. Gül Çağalı Güven, Saadet Öztürk, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s.4-5.

felce uğraması işlenmiştir. Sivastopol kuşatmasındaki gecikmenin, bu doğal olay sonucu olduğu düşünülmektedir.[9]

Tarihte yaşanan bu ve bunun gibi olaylar aslında iklimin tarihe adını nasıl yazdırdığını göstermektedir. Başka kelimelerle toplumlar ve devletlerin yaşamlarını etkileyen doğal unsurlardan biri olan iklim, insanların tüm aktivitelerini etkilediği gibi, tarihi gidişatı belirleyen, savaşlar, göçler, tabi felaketler, hastalıklar, kuraklık ve kıtlıklar gibi toplumun tüm yaşamını şekillendirmektedir.

Ayrıca geçmişe ait araştırma yapan diğer tüm disiplinlerde olduğu gibi, tarihi dönemlerdeki iklim olayları üzerine araştırma yapmak, bugünkü ve gelecekteki iklimi daha iyi anlama ve anlamlandırma yolunda önemli bir katkı sağlayacaktır. Nitekim geçmiş iklim salınımları/değişikliklerine bakarak gelecek için öngörüler yapmak tüm tarihi iklim çalışmalarının temel amacıdır. Bugüne kadar araştırmacılar tarafından sistematik olarak taranmamış olmakla birlikte, günlükler, kronikler, mektuplar, kadı sicilleri, mühimmeler, ruznamçeler, teşrifat defterleri ve daha birçok arşiv materyali iklimsel geçmişi kurmaya yardımcı olacak bilgiler içermektedirler.[10]

Buna başka bir örnek olarak Selim Karahasanoğlu'nun "Kadı ve Günlüğü (Sadreddinzâde Telhisi Mustafa Efendi Günlüğü (1711-1735) Üstüne Bir İnceleme)" adlı eseri belirtilebilir. Yazar bu çalışmada günlüğü incelemiş ve kitabının bir bölümüne günlüğün içindeki iklim verilerini aktarmıştır. 18. yüzyıl, çalışma sınırları içerisinde bulunmasa da eserde bulunan zengin iklim verileri göz ardı edilememiştir. Sadreddinzâde Telhisi Mustafa Efendi Günlüğü gibi bazı kronikler geç tarihli yazılmış olsalar bile içerisinde geçmiş yüzyılların anlatımını da içermektedir.

Buraya kadar verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere, geçmiş iklimin yeniden inşa edilmesinde birçok farklı kaynak bulunmaktadır. Bunlardan biri olan kronikler/vekayinameler, daha önce ülkemiz araştırmacıları tarafından ele alınmamış, biraz ihmal edilmişlerdir. Hâlbuki, hava şartlarının nicel veya nitel olarak kayıt altına alındığı kronik ve arşiv belgeleri de geçmiş yüzyılların iklimini ortaya koymak için gerekli olan verileri bünyesinde barındırmaktadır.

[9] Zachariadou, a.g.e., s.5.
[10] Kayhan Orbay, "Osmanlı Topraklarında 'Küçük Buzul Çağı'nın Etkileri Hakkında Bazı Notlar", *Kebikeç* /23, s.88.

1.1.Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bilindiği üzere, bir araştırmada konu belirlendikten sonra öncelikli olarak yapılması gereken "araştırma sorusunun" belirlenmesidir. Bilimsel araştırmanın en önemli amacı yapılacak araştırma ile yeni bir yöntem bulmak veya bilinen bir yöntemi yeni bir sahada uygulayarak "mevcut bir problemi" çözmektir. Böylece tespit edilen bir probleme göre konu belirlenecek ve araştırma sonucunda ortaya çıkan ürün bir fayda sağlayacaktır. Bu sayede daha önce yapılmamış bir çalışma hazırlanarak bilim camiasına "yeni bir katkı" sağlanmış olacaktır.[11]

Çalışmada incelen problemlere, yani araştırma sorularına değinmek faydalı olacaktır. Bunlar; "Tarihsel kaynakların coğrafya bilimi içerisinde kullanım alanları nelerdir?, Tarihi kaynaklarda iklime yönelik yeterince malzeme var mı?, Bulunan veriler / bulgular geçmişteki iklimi tespit etmeye ne kadar yardımcı olabilir?, Kronik eserlerden elde edilen bilgiler günümüz iklim çalışmalarına faydalı olabilir mi?" sorularıdır.

Çalışmanın temel hazırlanma amacı günümüz Türkiye sınırlarında XIV-XVII. yüzyılları arasında yaşanan iklim özelliklerini yeniden inşa ederek hem tarihi sürece anlam katmayı hem de geçmişten günümüze sürekli olarak değişiklik gösteren Türkiye iklimini açıklamaktır. Çalışmanın diğer amacını meydana getiren sebep; Türkiye'de iklim çalışmalarına bakıldığında 'tarihi klimatoloji/tarihi iklim bilim' adına yapılmış, kronik ya da tarihi belge temelli çalışmaların yetersizliği veya olmamasıdır. Bu bağlamda tarihi kaynaklar içerisinde iklim verisi bulunabilir mi? sorusu akıllara takılmaktadır. Şu halde elinizdeki araştırmanın amacı, bugünkü Türkiye toprakları merkezde olmak üzere yakın bölgeleri de kapsayan Osmanlı kroniklerinden faydalanarak, bahsedilen mekanın geçmiş iklimi hakkında neler söylenebilir? sorusunun cevabını vermeye çalışmaktır. Bu sayede, ilk bakışta kroniklerin hazırlanma amacı dışında kalan iklim gibi bir konunun tarihi kayıtlarda yer bulup bulmadığı, bulduysa ne kadar yer bulduğu da belirlenmiş olacaktır.

Geçmişte yaşanan iklim değişiklikleri veya yaşanan kısa süreli hava olayları insanları derinden etkilemektedir ve bu konu tarihi coğrafya araştırmalarında incelenmesi gereken konulardan biridir. Yaklaşık 20.000 yıl öncesine kadar buzullar, Avrupa, Asya, Kanada, Avustralya ve Güney Amerika'nın bazı yerlerini kaplamıştır.

[11] Osman Gümüşçü, *Coğrafya'ya Davet*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012, s.373

Prehistorik dönem sonları ve tarihi dönem boyunca büyük ve küçük iklim dalgalanmaları, çevresel değişiklik ve insan yerleşme tarihini anlamada önemli bir yer tutmaktadır.[12]

Kronikler; (yöntem bölümünde detaylı bilgi verilmiştir) yazarların olayları günü gününe kaydettiği, bir bakıma öznel bakış açısıyla yazdığı eserleridir. 'Fetihler, seferler arasında iklim verileri de geçiyor mu?' gibi sorulara da cevap aranmaya çalışılmıştır. Genel olarak tarihi coğrafya çalışmalarında nüfus, yerleşme gibi beşeri alanlar çalışılmıştır. Dolayısıyla bu alanı genişletmek, tarihi coğrafyaya yeni bir alan kazandırmak amaçlanmıştır. Çünkü tarihi klimatoloji; son bin yıl boyunca iklim değişkenliğinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. İklimin özü, buz çekirdekleri, ağaç halkaları, göl tortulları gibi doğal ortamlardan alınan veriler kullanılarak incelenebilmektedir. Bu veriler değişken süreli periyodlarla bilgi sağlamaktadır. Daha yeni bir iklim tarihinin bilgisi, tarihsel belgeler tarafından alınan verilerle sağlanmaktadır.[13]

Dünyada yaşanan bazı olaylar doğrudan veya dolaylı olarak Türkiye çevresini de etkilemiş olup araştırma dönemleri esnasında dünyada meydana gelen Küçük Buzul Çağı hakkında da bilgi verilmiştir. Kroniklerden alınan/bulunan iklim verileri yalnızca Türkiye iklimi hakkında değil, Küçük Buzul Çağı gibi küresel çapta etkili olan iklim olayları hakkında da bilgi verebilir mi? gibi sorulara da cevap aranması öngörülmüştür.

Eldeki çalışma, Türkiye'de bir coğrafyacı tarafından Osmanlı kronikleri kullanılarak yapılan ilk kapsamlı tarihi iklim çalışmasıdır. Temel kaynak olarak kronik eserlerin kullanıldığı bu çalışmada, daha önceki başka kaynaklar kullanılarak yapılmış iklim çalışmaları da dikkate alınarak, Türkiye'de XIV. ve XVII. yüzyıllar arası iklim bulguları modern araştırma yöntemleri ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken coğrafya biliminin temel ilkeleri dikkate alınarak bir sentez oluşturulmaya gayret edilmiştir.

1.2.Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Bilindiği üzere coğrafya 'insan ile doğa arasındaki karşılıklı etkileşimi inceleyen bilim dalıdır.' İnsanın dünya üzerinde ilk ortaya çıktığı andan günümüze kadar

[12]Osman Gümüşçü, *Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016, s.319.
[13]Adriaan M.J. de Kraker, "Historical climatology 1950-2006", *Belgeo*, 3,2006.

artarak devam eden bu etkileşim, farklı tarihi dönemlerde coğrafya araştırmalarını mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla coğrafya sadece bugünü değil geçmişteki mekan/doğa ve insan etkileşimini de kapsamaktadır. Bu bağlamda tarihi coğrafya önem kazanmaktadır.

> *"Tarihi coğrafya, geçmişin coğrafyasıdır ve geçmişte herhangi bir periyottaki artan veya azalan insan faaliyetlerini, tarihi uyum içinde basitçe inceleyen/dile getiren coğrafi çalışmadır. Konunun tarihi veya tarih öncesi dönemde olması o kadar önemli değildir, önemli olan/vurgulanan araştırmanın coğrafi ilke ve metotlar ile yapılmasıdır."*[14]

Tarihi coğrafyayı, çağdaş coğrafyadan ayıran en önemli özellik geçmişi araştırıyor olmasıdır. Ve bunu yaparken kaynaklar ve yöntemler açısından tarih, arkeoloji vb. geçmişi araştıran bilimlerden yardım almaktadır. Bazı araştırmalarda, tarihi coğrafya çalışmalarının sadece beşeri ve ekonomik coğrafya konuları üzerinde yapıldığı belirtilse de, doğru değildir. Zira, yukarıda bahsi geçen çalışma örneklerinde görüldüğü üzere, çağdaş coğrafya hangi konuları ele alıyorsa, tarihi coğrafya da rahatlıkla aynı kapsamı inceleyebilmektedir. Başka bir ifadeyle, nasıl çağdaş coğrafya; fiziki, beşeri, bölgesel olmak üzere dallara ayrılıyorsa tarihi coğrafya da aynı şekilde ayrılır ve bu çerçevede, tarihi coğrafya geçmişteki fiziki coğrafya unsurlarını da inceleyebilir. Yani tarihi coğrafya alanını yalnızca beşeri unsurlarla bağdaştırmak, eksik ve yanlış olacaktır. Tam da bu noktadan hareket eden elinizdeki çalışma bir "tarihi coğrafya daha doğrusu tarihi fiziki coğrafya" araştırmasıdır. Türkiye ve çevresinin iklimi geçmiş (tarihi) kaynaklara bakılarak incelenmiş ve iklim elemanlarının bazı özellikleri ile iklim salınımlarından ne derece etkilendiği, günümüzle arasında ne gibi farklar ve benzerlikler olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Giriş bölümünde de bahsedildiği gibi iklim değişikliğinin gündem olduğu bu dönemde, gelecekteki iklim değişikliklerin sonuçlarını kestirebilmek adına geçmişte yaşanan iklim ve çevre tarihine olan merak artmaya başlamıştır. Bu bağlamda tarihi klimatoloji ile çevre tarihi araştırmalarının ortak bir zeminde buluştuğu dikkati çekmektedir. Çok sayıda ve oldukça farklı şekillerde tanımlanan çevre tarihi; Gönençgil tarafından şöyle ifade edilmiştir: "Kavramsal olarak 1970'li yıllarda ortaya çıkmış, 1980'li yıllarda ABD'de akademik sahaya girmiştir. Çevre tarihi

[14] Gümüşçü (2016), s. 165.

isminden de anlaşılacağı gibi tarih ve coğrafya (özellikle fiziki coğrafyanın klimatoloji alt dalı) ile iç içe olan interdisipliner bir alandır. Fakat sadece iklim verileri de yeterli olmayıp, palinoloji, dendroloji, paleocoğrafya, paleoekoloji gibi disiplinler ile de iletişim halinde olunması gereklidir".[15]

Türkiye Çevre Tarihi Topluluğu çevre tarihi kavramını 'Çevrenin de keşfedilmesi gereken bir tarihi olduğu düşüncesiyle hareket eden çevre tarihi yaklaşımı, insanı, toplumu ve hayatı anlama çabasındaki insani ve sosyal bilim çalışmalarına getirilmiş en yenilikçi ve kapsayıcı yorum tarzlarından biridir. İnsanın çevre, çevrenin de insan üzerindeki etkisini tarihi süreç içerisinde inceleyen bu alan, tarih yazımının geleneksel biçimlerine (siyasi, askeri, sosyal, iktisadi, kültürel…) ilave edilecek ve belki de hepsinden daha ön plana çıkacak bütüncül bir yaklaşım sunar" şeklinde ifade etmektedir.'[16]

Bilindiği üzere iklim; geniş bir bölge içerisinde ve uzun yıllar boyunca değişmeyen ortalama hava koşullarıdır. Klimatoloji, doğal çevrenin hava koşullarını, bu koşulların genel karakterini inceler. Tarihi klimatoloji ise; tarihi fiziki coğrafya şemsiyesi altında, geçmiş bir zaman diliminde, dünyanın tamamının veya bir parçasının iklim özelliklerini inceleyen bilim dalı olarak tanımlanabilir. Başka bir tanımda ise tarihi klimatoloji; "genel olarak belgesel kanıtlarla ilgilenen ve hem klimatoloji hem de tarihin metedolojisini kullanan, iklim ve çevresel tarihin ara yüzeyinde yer alan bir araştırma alanı olarak tanımlanmaktadır".[17] Tarihi klimatoloji terimini ilk kullanan kişi Balandin'dir[18] ve bu müellif Rus tarihlerindeki doğal afetleri derlemiştir. Tarihi iklim bilim genel olarak belgesel kanıtlarla ilgilenmekte ve hem klimatoloji hem de tarih biliminden yardım almaktadır. Tarihi iklim bilim (Tarihi klimatoloji) çalışmaları üç hedefe yönelik yapılmaktadır:

1. Ulusal meteorolojik ağların (özellikle son bin yılda) oluşturulmasından önceki döneme ait hava ve iklim ile iklime bağlı doğal afetlerin zamansal ve mekansal örüntülerini yeniden yapılandırmayı amaçlamaktadır.
2. Geçmiş toplumların ve ekonomilerin iklimsel değişimlere, iklim uçlarına ve doğal afetlere karşı savunmasızlığını araştırır.

[15] Barbaros Gönençgil, Güneyi Vural, "Çevre Tarihi Açısından Küçük Buzul Çağı ve Sosyal Etkileri", *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 13-14 Ekim 2016, s.12.
[16] Gönençgil vd, a.g.m, s.12.
[17] Rudolf Brazdil, Christian Plister, Heinz Wanner, Hans von Storch, Jürg Luterbacher, "Historical Climatology in Europe: The State of Art", *Climatic Change* (2005) / 70, s.365.
[18] Balandin, R. K., 1975, "Puls zemnikh stichiy", Mysl, Moskva, 206 pp. German translation: Naturkatastrophen. Der Pulsschlag der Naturgewalten. Teubner, Leipzig 1988.

3. Geçmiş söylemleri ve iklimlerin sosyal temsillerini araştırır.[19]

Tarihi klimatoloji sadece akademik açıdan çekici bir faaliyet değil, devam eden antropojenik iklim değişikliği ile ilgili çağdaş tartışma için de son derece önemlidir.[20] Tarihi klimatologların kullandığı mevcut yöntemlere bakıldığında, tarihi klimatolojiyi iklim ve aşırı hava uçlarını yeniden yapılandırmak ve öncelikle yazılı belgeleri kullanarak aletli hava durumu verileriyle birlikte tanımlamak daha iyi görünmektedir. Tarihi klimatologlar belirli dönemlerle ilgili özel terimler kullanmaktadırlar. Bunlardan biri, Geç Holosen döneminde (2.000 yıl), bazı sıcak ve soğuk dönemler ayırt edilmesidir. Ortaçağ Sıcak Dönemi yine bir örnektir. Küçük Buzul Çağı ise belki de en bilinen örneklerden biridir.[21]

Tarihi klimatolojinin tarihsel evrimine bakıldığında öncelikle iklime ilginin ikinci dünya savaşından önce başladığı görülmektedir. Bazı çok eski ve sistematik olarak tutulan hava gözlemleri, XIV. yüzyıl İngiltere'sinden beri bilinmesine rağmen, Avrupa kıtasında bazı bilim adamları XVI. yüzyıl gibi erken bir zamanda günlük hava koşullarını kaydetmeye başlamışlardır. Belki de Alman topraklarında Tycho Brahe, Kilian Leib ve Wolgang Haller zamanlarının en ünlü hava günlüklerini bırakmışlardır. XVII. yüzyılda ve sonraki yüzyıllarda hava koşullarının sistematik olarak kaydedilmesi, esas olarak tanımlayıcı bir yöntemden sıcaklık, rüzgar yönü ile kuvveti ve basınç ölçümlerine dönüşmüştür. XX. yüzyıla kadar bilim adamları yakın geçmişin iklimi ile ilgilenmeye başlamışlardır. Her ne kadar Easton'un (1928) 'Tarihi Kışlar' adlı kitabı Hollanda'da yayınlanmış olsa da, iklim tarihine daha fazla ilgi İngiltere, Almanya ve Fransa'da filizlenmeye başladığı görülmektedir.[22]

Büyük Britanya'da, tarihi klimatolojinin gelişimi Hubert Lamb'ın öncü çalışmalarına borçludur. Lamb'ın yanında Gordon Manley geçmişe ait yağışların ve sıcaklıkların yeniden inşası ve değişkenliğine odaklanmıştır. Tarihsel erken dönem iklim bilimcilerinin (Wigley, Kington, Ogilvie gibi) birçoğunun araştırmaları yazılı kaynakların çalışmasını engellemiştir. Diğer yandan, iklim tarihinin yeni nesil araştırmacıları, iklim tarihi konusunda daha birçok alana odaklanmışlardır. Fransa'da Emmanuel Le Roy Ladurie tarihi klimatoloji metodolojisine öncülük yapmıştır. Bunun yanında bin yılın ikliminin yeniden inşası üzerine ilk kitaplardan birini

[19] Brazdil vd., a.g.m., s.365.
[20] Brazdil vd., a.g.m., s.410.
[21] Kraker, a.g.m., s.2.
[22] Kraker Adriaan M.J., .a.g.m., s.2-3.

yayımlamıştır. Almanya'da tarihsel klimatolojinin üçüncü öncüsü olan meteorolog Hermann Flohn, 1949'da Zürih'te XVI. yüzyıl hava koşulları hakkında bildiri yayınlamıştır. 1970'lerde Avrupa kıtasındaki tarihi klimatoloji merkezi yavaş yavaş Fransa'dan İsviçre'ye özellikle iklim bölümünün Christian Pfister tarafından yönetildiği Bern Üniversitesi'ne geçmiştir. İsviçre tarihi klimatolojisi, bitki büyümesi, tarımsal üretim vb. hakkında veri sağlayan alet öncesi dönemden kalma belgesel kanıt araştırmalarına odaklanmıştır. Bu verileri ölçmek için geliştirilen özel bir yöntemin yanı sıra, tüm Avrupa'dan hava durumu verileri toplamak için bir veritabanı (CLIMHIST) kurulmuştur. Böylece bir Avrupa tarihi iklim bilimci ağı oluşturulmuştur. Çek Cumhuriyet'inde en göze çarpan araştırma Brazdil tarafından yapılmıştır. Diğer ülkelere benzer şekilde, Çek tarihi klimatolojisi, ilgili hava durumu günlüklerini yayınlamayı, aşırı yağış ile etkisi ve tarihi fırtınalar, bunların etkileri gibi aşırı uçlardaki verileri incelemeyi amaçlamaktadır. Polonya ve Macaristan'da, tarihi klimatoloji, Krakov Jagiellonian Üniversitesi ve Macar Bilimler Akademisi gibi birkaç üniversiteye odaklanmıştır. İsveç'te araştırma bireysel olarak yapılmıştır. Örneğin gökbilimci Maunder, XVII. yüzyılın ikinci yarısının, azalan güneş aktivitesi ile karakterize olduğunu göstermiştir. Norveç'te tarihi iklim bilim, dağlık bölgelerde arazi kullanımındaki değişimlere ve iklim değişikliği ile ilişkiye odaklanmaktadır. İtalya'da Camuffo tarafından yürütülen araştırma Kuzey İtalya'ya odaklanarak, fırtına dalgalanmaları ve Venedik çevresindeki kış ciddiyeti gibi iklim uçları üzerinde çalışmıştır. İspanya'da araştırmaların çoğu yıllık yağışa ve taşkın olaylarına odaklanmıştır.[23]

Giriş bölümünde belirtildiği gibi bu alanda dünyada birçok çalışma yapılmasına rağmen Türkiye'de tarihi iklim çalışmalarının biraz ihmal edildiği ve batıya göre biraz geri kaldığını söylemek mümkündür. Özellikle dünyada tarihi belgeler kullanılarak yapılan iklim çalışmaları mevcutken tarihi kayıtlar açısından son derece zengin olan Türkiye'de bu belgelerin ihmal edilmesi büyük bir eksikliktir. İşte tam bu noktadan hareketle girişilen elinizdeki çalışmada bahsedilen eksiklik kapatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca belirtilmelidir ki bu çalışma Türkiye'de kronik/vekayiname temelli yapılan ilk geniş kapsamlı tarihi klimatoloji çalışmasıdır.

[23]Kraker Adriaan M.J., .a.g.m., s.3-6.

1.3.Kaynaklar ve Araştırma Yöntemi

Öncelikle geniş bir literatür çalışması yapılarak, bu konu hakkında yapılmış olan farklı çalışmalar bulunup tarihi iklim bilim hakkında üretilmiş çeşitli örnekler incelenmiştir. Ardından çalışmanın ana materyali olan XIV. ve XVII. yüzyıllar arasında kaleme alınan Osmanlı kronikleri, kronolojik bir sıra halinde listelenmiş ve bu kronikler hakkında yapılmış çalışmalar belirlenmiştir.

Çalışma içerik analizi yöntemi ile hazırlanmış olup belirlenen kroniklerde Türkiye ve yakın çevresi iklimi ile ilintili kelimeler tespit edilmiştir. Bir anlamda "anahtar kelime" olarak belirlenen ve doğrudan veya dolaylı iklim elemanlarına atıf yapan kelimelerin Arapça ve Farsça karşılıkları da listelenerek, kroniklerde Türkçe ile birlikte toplam üç dildeki karşılıkları taranmıştır. Sonraki araştırmacılara yol göstermesi ve konu hakkında bir fikir vermesi bakımından belirlenen kelimelerin tamamı aşağıdaki tabloda listelenmiştir.

Tablo 1.1 Anahtar Kelime Listesi

Âsıf, girdap	Kasırga
Avâsıf	Sert, şiddetli rüzgarlar, fırtınalar
Ayaz	İcha’
Bahr	Deniz
Bâran/Emtar	Yağmur
Bered	En çok fırtınalı havada yağan dolu
Berf/Selc	Kar
Berf-nâk	Karı eksik olmayan, yaz-kış karlı olan
Buharlaşma	Tebahhhur
Burûd/Berd	Soğuk
Cemed	Buz, kar
Cemed,Yah-pâre	Buz parçası
Cenûb rüzgarı	Kıble
Çöl	Beyâbân, beriyye
Dalga	Mevc, talaz,
Dalgalı deniz	Mütemevviç
Derecât, dereke	Derece
Germ	Sıcak
İlmü’l-cevv	Hava durumu
İncimâd	Donma
Kaht ü galâ	Kuraklık, kıtlık
Kuru Çeşme	Çeşme-i heyavân
Mâ-i cârî/âb-ı revân	Akarsu
Maraz, salgın	Hastalıkların artması
Müncemîd	Donmuş
Nâr, od	Ateş
Nih ve celid	Dolu ve buz
Rıhlet, intikal	Göç
Sâika	Yıldırım
Sarsar	Şiddetli, gürültülü rüzgar
Sermâ	Kış, soğuk

Tablo 1.1 (devam)

Seyl	Sel
Sipihr	Gökyüzü
Şitâ	Kış
Tünd-bâd	Fırtına
Tünd-bâd	Fırtına
Zer'etmek	Ekim,ekmek

1.3.1.Kronikler/Vekayinameler

> *"Tarihi olayları kronolojik sırayla kaydeden ve genellikle yazarın öznel görüş ve gözlemlerini de içeren eserlere vekayiname/kronik denilmektedir. Tarihi, siyasi, edebi, coğrafi, biyografi ve kültürel açılardan büyük önem taşıyan vekayinameler, gerek tarih araştırmalarının gerekse tarihi olaylarla bağlantılı çalışma yapan tüm bilim dalları için vazgeçilmez kaynaklardır*."[24]

> *"Batı dillerinde 'chronicle' olarak adlandırılan vekayinâme türü eserlerinin ilki, Kayseri Piskoposu Eusebios (MS 266-339) tarafından kaleme alınmıştır. Eusebios, 325 yılına kadar gelen olayları anlatan ve 'kronik' adıyla bilinen bir dünya tarihi yazmış olup bu çalışma tarih yazıcılığının ilk örneği kabul edilmektedir"*[25]

Eldeki çalışmada Osmanlı tarihleri kullanıldığı için öncelikle Osmanlı tarih yazımı ve eserler (kronikler/vekayinameler) hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır. Osmanlı Devleti'nin ilk tarihleri kuruluşundan bir buçuk yüzyıl sonra kaleme alınmaya başlamıştır. Günümüze ulaşmayan fakat başta Âşıkpaşazade olmak üzere birçok tarih yazarının yararlandığı Yahşi Fakif'e ait olan 'Menâkıb-ı Âl-i Osman' Osmanlı tarihlerinin ilki sayılmaktadır. İlk yazılı tarih ise Ahmedî'nin İskendernâme adlı eserinin sonuna eklediği 'Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman'ı günümüze ulaşan ilk yazılı Osmanlı tarihi olarak kabul edilmektedir. II.Murad dönemi Osmanlı

[24] Osman Gümüşçü vd., *Tarihi Coğrafya*, Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 3046, Eskişehir 2013, s.129.
[25] Osman Gümüşçü, Neşe Engiz, *Erken Osmanlı Kroniklerinde Larende Yansımaları,*Ed. İdris Nebi Uysal, Mehmet Mercan,Karaman Belediyesi Kültür Yayınları, Ekim 2018, s.143.

tarih yazımının başladığı dönemdir. Bu dönemde Arapça ve Farsça eserler tercüme edilmiş (Yazıcızâde Ali'nin İbn Bîbî'den tercüme ettiği Tarih-i Âl-i Selçuk gibi) ve doğal afet, güneş tutulması, ay tutulması vb. olayların kayda alındığı takvimler hazırlanmıştır. Gazanâme ve fetihnâme gibi türlerin ilk örnekleri de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Belirtilen kronik türlerinden Gazanâmeler ve Fetihnâmeler; fetihleri, seferleri ve zaferleri konu almaktadır.

İstanbul'un fethi ile tarih yazımında canlanma olmuştur. Şükrullah'ın Behcetü't-tevârih'i ilk standart dünya tarihi, Karamanî Mehmed Paşa'nın Tevârihü's-selâtîni'l-Osmâniyye'si ilk Osmanlı tarihi, Tursun Bey'in Tarih-i Ebü'l-feth'i ilk saltanat tarihi, Kâşifi'nin Gazânâme-i Rûm eseri ilk yarı resmi şehnâme özelliği taşımaktadır.

II. Beyazid dönemi tarih yazıcığının yükselme çağı olarak nitelendirilmektedir. Çalışmamızda da kullandığımız bu kroniklerin başvuru kaynakları olan Âşıkpaşazade'nin Menâkıb-ı Âl-i Osman eseri, Mevlana Mehmed Neşrî'nin Cihannümâ adlı eseri, İdris-i Bitlisî'nin Heşt-Bihişt adlı eseri, Oruç Bey Tarihi ve çeşitli Tevârih-i Âl-i Osman'lar bu dönemde yazılmıştır.

XVI. yüzyılda Selimnâme, Süleymannâme, fetihnâme, çeşitli dünya tarihleri ve Tevârih-i Âl-i Osmanlar kaleme alınmıştır. Selimnâmeler Yavuz Sultan Selim dönemini, Süleymannâmeler ise Kanuni Sultan Süleyman dönemini anlatan eserlerdir. Tevârih-i Âl-i Osmanlar; Târih-i Âl-i Osman, Târih-i Âl-i Selçuk gibi farklı isimlerle anılmış ve kuruluştan o güne Osmanlı hanedanının tarihini anlatmıştır. Matrakçı Nasuh'un Süleymannâme'si, kuruluş döneminden başlanarak yazılmış olan Hadîdî, Lütfi Paşa, Rüstem Paşa tarihleri, dünya tarihi olan Gelibolulu Mustafa Ali'nin Künhü'l-ahbâr'ı, Mehmed Zaim'in Câmi'ü't-tevârih'i, Selânikî Mustafa Efendi'nin Tarih-i Selânikî adlı eseri bu dönemde yazılmış kroniklere örnek olarak verilebilir.

XVII. yüzyılda yazılan eserlerin birçoğu ise daha önceki yüzyılların devamı niteliğinde olduğu görülmektedir. Dünya tarihi, Osmanlı tarihi, Vekayinâme, Monografi, Fetihnâme, Gazanâme, Şehir tarihi, Münşeat, Siyasetnâme ve Kanunnâme gibi eserler bunlara örnek olarak verilebilir. Kâtip Çelebi'nin Arapça Fezleke'si, Bosnalı Hüseyin'in Bedâiül-Vekayi'si Solakzâde Mehmed Hemdemî'nin Solakzâde Tarihi, Abdurrahman Hibrî'nin Defter-i Âhbar adlı eseri bu dönemde yazılmış kroniklere örnek olarak verilebilir.

XVII. yüzyılın sonlarında tarih yazımı resmileştirildi ve yaşanan olaylar kronolojik olarak titiz bir şekilde yazılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk resmi vakanüvisi (resmi tarih yazarı) Naima'dır.(1716).[26]

Günümüze ulaşan yüzlerce kronik bulunmaktadır. Franz Babinger tarafından yapılan araştırmaya göre 377 Osmanlı kroniği belirlenmiştir.[27] Necdet Öztürk ise bu sayıyı 554 olarak vermektedir.[28] Kroniklerin kronolojik sıralaması için Necdet Öztürk, İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları (Osmanlı Tarihçileri) adlı eserden büyük ölçüde yararlanılmıştır. XV, XVI ve XVII. yüzyıl (XVII. yüzyıl kroniklerinden Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sine kadar olan eserler dikkate alınmıştır) kronikleri arasından seçilmiş olan toplam 74 kronik incelenmiştir.

[26] Osmanlı tarih yazıcılığı kısmı için, Necdet Öztürk, İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları (Osmanlı Tarihçileri) adlı kitabından yararlanılmıştır.
[27] Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Mersin.
[28] Necdet Öztürk, *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları: Osmanlı Tarihçileri*,Bilge Kültür Sanat, Mart 2015.

Tablo 1.2 XV. yy kronikleri ve müellifleri.

Kronik Adı	Müellifi
Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman	Ahmedî
Gazânâme-i Rûm	Kâşifî
Behcetü't-tevârih	Mevlânâ Şükrullah
Düsturnâme	Enverî
Tevârihü's-Selâtîni'l- Osmâniye(Osmanlı Sultanları	Nişancı Mehmed Paşa
Târih-i Ebü'l-feth	Tursun Bey
Fetihnâme-i Sultan Mehmed	Kıvamî
Hünkârnâme	Mir Seyyid Ali Bin MuzafferMa'Ali
Menâkıb-ı Âl-i Osmân	Âşıkpaşazade
Tevârih-i Âl-i Osman(Oruç Beğ Tarihi)	Edirneli Oruç Beğ
Kitâb-ı Cihânnümâ (Neşrî Tarihi)	Mevlânâ Mehmed Neşrî
Câm-ı Cem-Âyin	Bayatlı Mahmud-Oğlu Hasan
Selâtin-nâme	Kemal
Tevârih-i Âl-i Osman	Anonim (Haz. Ahmet Akgün)
Zikr-i Müluk-i Âl-i Osman	Anonim(Haz.Meral Pekmezci)
Tevârih-i Âl-i Osman	Anonim(Haz. Ali Birbiçer)
Târih-i Âl-i Osman	Anonim(Haz. M. Karazeybek)
Tevârih-i Âl-i Osman(1481-1512)	Anonim(Haz.Faruk Söylemez)
Haniwaldanus Anonimine Göre Sultan Beyazid-i Veli	Anonim(Haz.Richard F.Kreutel; trc. N. Özt)
Osmanlı Kroniği(1299-1512)	Anonim (Haz. Necdet Öztürk
Tevârih-i Âl-i Osman	Anonim (Haz. Hasan Ayhan)
Tevârih-i Âl-i Osman	Anonim (Haz.Cihan Çimen)
Tevârih-i Âl-i Osman (687-920/1288-1514)	Anonim (Haz. Alper İğci)
Târih-i Âl-i Osman	Anonim (Haz. Ömer S.Kurmuş)
Tevârih-i Âli Osman	Anonim(Haz.SebahattinKöklü)
Anonim Tevarihi Ali Osman	Anonim (Haz.Abdullah Satun)
Toplam	**26**

Tablo 1.3 XVI. yy kronikleri ve müellifleri.

Kronik Adı	Müellifi
Tevârih-i Âl-i Osman(Behiştî Tarihi)	Behiştî
Tevârih-i Âl-i Osman(Ruhi Tarihi)	Ruhi Çelebi
Heşt-Bihişt	İdris-i Bitlisî
Tevârih-i Âl-i Osman	Hadîdî
Tevârih-i Âl-i Osman	Muhyiddin Cemâli
Tevârih-i Âl-i Osman	Rüstem Paşa
Tevârih-i Âl-i Osman(Lütfi Paşa Tarihi)	Lütfi Paşa
Tabakatü'l-Memâlik fî Derecâti'l-Mesâlik	Celalzade Mustafa Çelebi
Târih-i Nişancı veya Târih-i Ramazanzade	Nişancı Mehmed Paşa
Câmiü't-Tevârih	Mehmed Zaim
Tâcü't-tevârih	Hoca Sadettin
Târih-i Selânikî	Selânikli Mustafa
Künhü'l Ahbâr	Gelibolulu Mustafa Âli
Nâdirü'l-mehârib	Gelibolulu Mustafa Âli
Heft-Meclis	Gelibolulu Mustafa Âli
Selim Şahnâme	İdris-i Bitlisî
Selimnâme(İshaknâme)	İshak Çelebi
Selimnâme	Adai-yi Şirazî
Süleymannâme(Tarih-i Sultan Süleyman)	Matrakçı Nasuh
Anonim Osmanlı Tarihi, 1373-1512	Anonim (Haz. Şerif Baştav)
XVI. Yüzyıla Tevârih-i Âl-i Osman	Anonim (Haz. Şamil Çan)
Anonim Osmanlı Tarihi(1099-1116/1688-1704)	Anonim (Haz. Abdülkadir Özcan)
Toplam	**22**

Tablo 1.4 XVII. yy kronikleri ve müellifleri.

Kronik Adı	Müellifi
İbtihâcü't-Tevârih	Şeyhülislam Mehmed Efendi
Zübtetü'Tevârih	Mustafa Sâfi Efendi
Târi-i Tûgî	Hüseyin Tugî Çelebi
Nuhbetü't-Tevârih ve'l-ahbâr	Mehmed bin Mehmed Er-Rumî
Tevârih-i Âli Osmân	Mehmed bin Mehmed Er-Rumî
Hasan Beyzâde Târihi	Hasan Beyzade Efendi
Bedâyiü'l-Vekâyi	Bosnalı Hüseyin Efendi
Gazâname-i Halil Paşa	Sarı Abdullah Efendi
Târih-i Âli Osman	Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi
Peçevi Tarihi	İbrahim Peçuylu- Peçevi
Koçi Bey Risâlesi	Koçi Bey
Türkçe Fezleke	Katip Çelebi
Cihannümâ	Katip Çelebi
Mîzânü'l-hakk fî ihtiyâri'l-ahakk	Katip Çelebi
Târih-i Solakzade	Solakzade Mehmed Hemdemî Çelebi
Ravzaü'l Ebrâr	Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi
Târih-i Gılmânî	Mehmed Halife
Defter-i Ahbâr	Abdurrahman Hibrî Efendi
Enîsü'l-müsâmirîn	Abdurrahman Hibrî Efendi
Cevâhirü't- tevârih	Mühürdar Hasan Ağa
Telhîsü'l-beyân fi Kavânîn-i Âl-i Osmân	Hezarfen Hüseyin Efendi
İsazade Tarihi	İsazade Efendi
Vekâyi'nâme-i Abdi Paşa	Abdurrahman Abdi Paşa
Târih-i Nihâdi	Nihâdi
Câmiü'd-düvel veya Sahâifü'l-ahbâr	Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi
Seyahatnâme	Evliya Çelebi
Toplam	**26**

Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman: Ahmedî, İskendernâme'sinin son kısmına 'Osmanoğulları Tarihi' adı altında Osmanlı tarihini anlatan 334 beyitlik bir bölüm eklemiştir. İskendernâme ile konuları ayrı olmadığı için Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman'a bağımsız bir eser olarak bakılabilmektedir. Nihad Sami Banarlı "Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman" (İstanbul-1939) adlı çalışmasında İskendernâme'nin son kısmında yer alan Osmanlı tarihini yayınlamıştır.

Gazanâme-i Rûm: Kaşifî'nin yazdığı bu eser Farsça gazavâtnâme türündedir. Eserde II. Murad'ın tahttan kendi rızası ile çekilmesi hakkında bigiler verilmektedir. Tek yazma nüshası bulunan bu eser üzerine yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. "Gazanâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri'nin Türkçe'ye Tercüme ve Tahlili" adlı tez M. Ebrahim M. Esmail tarafından) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul 2005) tarihinde hazırlanmıştır.

Behcetü't-tevârih: Mevlânâ Şükrullah 1456'da Fars diliyle yazmaya başladığı bu eserini 1459'da tamamlamış ve dönemin sadrazamı Mahmud Paşa'ya sunmuştur. Eser 13 kısımdan oluşan bir dünya tarihidir. Bununla birlikte eserde coğrafya, etnografya, kozmografya ve dini konularından da bahsedilmiştir. Eserin 8. kısmı Osmanlı tarihini konu almaktadır. Mevlânâ Şükrullah'ın bu eseri Kanuni döneminde Mustafa Farsî adlı bir şair tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Eser ayrıca Osmanlı'da yazılan ilk dünya tarihi eseri özelliği taşımaktadır. Eldeki çalışmada Hasan Almaz'ın doktora tezi olarak hazırladığı (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) "Şükrullah B.Şihâbeddin Ahmed B. Zeyneddin Zeki Behcetü't-Tevârih (inceleme-metin-tercüme)" çalışmadan yararlanılmıştır.

Düsturnâme: Düsturnâme, Enverî tarafından 1465'te yazılmış mesnevi tarzı bir eserdir. Eser üç kısma ayrıldığında ilk onyedi kitaptan oluşan birinci kısım Peygamberler tarihi, Keyâniler, Pişdaniler, Eşkâniler, Haz Peygamber, Sasaniler, Hulefa-yi Raşidin, Abbasiler, Emeviler, Saffariler-Samaniler, Gazneliler, Deylemîler, Kuhistan Melikleri, Selçuklular, Haerzmşahlar, Salguriler ve Moğolları anlatmaktadır. On sekizinci kitaptan oluşan kısım Aydınoğulları'nı, ondokuzuncu kitaptan yirmi ikinci kitaba kadar olan üçüncü kısım kuruluş döneminden Fatih devri ortalarına kadar yaşanan olayları anlatmaktadır. Bu eserin Paris Milli Kütüphane ve İzmir Milli Kütüphane olmak üzere iki yerde nüshası bulunmaktadır. Eldeki çalışmada Necdet Öztürk'ün hazırlamış olduğu "Fatih Devri Kaynaklarından

Düsturnâme-i Enverî Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)" adlı çalışmadan faydalanılmıştır.

Tevârihü's-Selâtîni'l-Osmâniye (Osmanlı Sultanları Tarihi): Eser Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa tarafından arapça olarak yazılmıştır. Birinci bölümünde Soman Gazi'den Fatih Sultan Mehmed'in tahta çıkmasına kadar yaşanan olayları anlatmaktadır. İkinci bölüm Fatih'in tahta geçmesinden 1480'e kadar yaşanan olayları anlatmaktadır. Konyalı İbrahim Hakkı (Karamanlı Mehmed Paşa, Osmanlı Sultanları Tarihi, Atsız'ın Osmanlı Tarihleri İstanbul-1949) bu eseri Türkçe'ye çevirmiştir.

Târih-i Ebü'l-Feth: Mensur ve manzum tarzda, süslü bir dille yazılmıştır. Tursun Bey, Fatih'in kendisine verdiği nimetlere teşekkür etmek amaçlı bu eseri yazdığını ifade etmiştir. Mertol Tulum tarafından yayınlanmış, bunun haricinde eser hakkında bir çok çalışma çalışmıştır. Mertol Tulum'un "Tursun Bey Târih-i Ebü'l-Feth" (Baha Matbaası İstanbul 1977) adlı çalışmasından faydalanılmıştır.

Fetihnâme-i Sultan Mehmed: Kıvâmî tarafından yazılan eser 28 bölümden oluşmaktadır fakat sadece üç bölümü II. Beyazıd dönemi olaylarını anlatmaktadır. Eser 1955'te tıpkıbasım, 2007'de çeviri ve sadeleştirilmiş haliyle yayınlanmıştır. Çalışma için Ceyhun Vedat Uygur'un hazırladığı "Kıvâmî Fetihname" (İstanbul 2007) adlı eserden yararlanılmıştır.

Hünkârnâme (Tevârih-i Âl-i Osman): Destansı nitelikte yazılmış Farsça bir eserdir. Olayları aktarırken kronolojik sıraya çok önem vermemiştir. 1992 yılında Refet Yalçın Balata tarafından "Hünkârnâme (Tevârih-i Âl-i Osman) Mir Sayyid Ali b. Muzaffer-i Ma'ali" adı ile doktora tezi hazırlanmıştır.

Menâkıb-ı Âl-i Osman: Âşıkpaşazade tarafından yazılan ve daha çok 'Aşıkpaşazade Tarihi' olarak bilen eser Yıldırım Bayezid (1389-1402), II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed dönemini anlatmaktadır. Birçoğu yurtdışında olmak üzere ondan fazla yazma nüshası bulunmaktadır. Eldeki çalışmada Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç tarafından hazırlanan "Aşık Paşazade Osmanoğullarının Tarihi" adlı eserden faydalanılmıştır.

Tevârih-i Âl-i Osman (Oruç Beğ Tarihi): Oruç Beğ Tevârih-i Âl-i Osman'ında Osmanlı Devleti kuruluşundan kendi zamanına kadar olan (1502) zamanı anlatmıştır.

Eldeki çalışmada Necdet Öztürk'ün hazırladığı "Oruç Beğ Tarihi (Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım) adlı eserden yararlanılmıştır.

Kitâb-ı Cihânnümâ (Neşrî Tarihi): Mevlânâ Mehmed Neşrî tarafından yazılmış eser sekiz bölümden oluşmuş bir dünya tarihidir. Eserin yalnızca Osmanlı tarihi (6. Kısım) bölümü günümüze ulaşmıştır. Eldeki çalışmada Necdet Öztürk'ün hazırladığı "Mevlânâ Mehmed Neşrî Cihânnümâ" adlı çalışmasından faydalanılmıştır.

Câm-ı Cem-Âyîn: Bayatlı Mahmud-oğlu Hasan tarafından yazılmıştır. Atsız'ın Osmanlı Tarihleri (İstanbul-1949) adlı çalışmasının içerisinde Türkçe'ye çevirisi bulunmaktadır.

Selâtin-nâme (Tevârih-i Âl-i Osman): Kemal yazmış olduğu eserinde Osmanoğullarının kahramanlıklarını anlatmaktadır. Genellikle kaynağı az olan Osmanlı Devleti'nin ilk iki yüzyılı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Necdet Öztürk'ün hazırlamış olduğu "XV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal Selâtin-nâme" adlı çalışmasından yararlanılmıştır.

XV. Yüzyıl Anonim Tevârih ve Yazarları: Anonim Osmanlı kronikleri genel olarak birbirine benzeyen eserlerdir. Anonimler içerik bakımından üç kısıma ayrılmaktadır. İlk olarak Osmanlı Devleti kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar olan zamnı aktarmaktadırlar. İkinci olarak kronolojik bakımdan düzensiz ve yetersiz bilgiler bulunmaktadır. Üçüncüsü sade dille yazılmış ve olaylar kısa kısa verilmektedir. Çalışmada XV. yüzyıla ait 13 farklı anonim eser kullanılmıştır.

Bunlar sırası ile; Ahmet Akgün, "(Anonim) Tevârih-i Âl-i Osman", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988, Meral Pekmezci, "(Anonim) Zikr-i Mülûk-i Âl-i Osman", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988,Ali Birbiçer, "Anonim Tevârih-i Âl-i Osman", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989, Mustafa Karazeybek, "Târîh-i Âl-i Osman", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Faruk Söylemez, "Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (1481-1512)", Kayseri 1995, KREUTEL F. Richard, "Haniwaldus Anonimi'ne Göre Sultan Beyazid-i Velî (1481-1512"),(Çev. Necdet Öztürk), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1997, Necdet Öztürk, "Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)",Türk Dünyası Araştırmaları

Vakfı, İstanbul 2000, Hasan Ayhan, "Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman (Transkripsiyon, İnceleme, Dizin"), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, Cihan Çimen, "Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman (Kuruluştan 892/1487'ye kadar)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, Alper İğci, "Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman(687-920/1288-1514)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, Ömer S Kurmuş, "Anonim Târih-i Âl-i Osman (Çeviriyazı-Tıpkıbasım-Sözlük)", Bursa İl Özel İdaresi, Bursa 2012, Sebahattin Köklü, "Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman (Hikâyet-i Zuhûr-ı Âl-i Osmân),(Transkripsiyon, İnceleme, Dizin),"Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, Abdullah Satun, "Kemal Paşazâde Tevârîh-i Âl-i Osman III. Defter (Değerlendirme-Metin)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

Tevârih-i Âl-i Osman (Behişti Tarihi): Behişti Ahmed Sinan Çelebi'nin yazdığı Tevârih-i Âl-i Osman; Yıldırım Beyazid ile başlamakta olup, 1502 yılına kadar gelmektedir. Eserde Fetret devri, II. Murad ve II. Mehmed zamanlarına dair 15. yüzyıl kaynaklarında yer almayan bilgiler verilmiştir. Behişti Tarihi ile ilgili Fatma Kaytaz "Behiştî Tarihi (791-907/1389-1502), (Giriş Metin, Dizin)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011.) doktora tezi hazırlamıştır.

Tevârih-i Âl-i Osman (Ruhi Tarihi): Ruhi Çelebi tarafından yazılan eser, Ruhi Tarihi olarak da bilinmektedir. İlk kısmında genel konulardan bahsederken, ikinci kısım 8 bölüme ayrılmış ve her bölüm birer padişaha ayrılmıştır. Halil Erdoğan Cengiz ve Yaşar Yücel'in "Ruhî Tarihi" adlı çalışmasında metnin yeni harflerle basımı verilmiştir.

Heşt-Bihişt: II. Beyazid'ın emriyle yazılmış olan tarih, I. Osman döneminden II. Bayezid dönemine kadar olan zamanı anlatmaktadır. Farsça olarak yazılmıştır. Heşt-Bihişt 8 cennet/8 padişah anlamına gelmektedir. Eserin iki cildi 1733'te Sultan I.Mahmud'un emriyle Abdülbaki Sadi Efendi tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir fakat yine de çok fazla eksiği bulunmaktadır. Bu çeviri 2008 yılında Mehmet Karataş, Selim Kaya ve Yaşar Baş tarafından latin harflerine çevirerek yayınlanmıştır.

Tevârih-i Âl-i Osman (Hadîdî Tarihi): Eserde Osmanlı Devleti kuruluşundan 1523'e kadar olan zaman anlatılmaktadır. Necdet Öztürk "Hadîdî Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)" adlı çalışmada latin harfleri ile yayınlanmıştır.

Tevârih-i Âl-i Osman: Muhyiddin Cemâli tün anonimleri derleyerek eserini meydana getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 16. yüzyıl ortalarına kadar olan eser yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Hasan Hüseyin Adalıoğlu, "Muhyiddin Cemâli'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990.

Tevârih-i Âl-i Osman: Rüstem Paşa Tarihi olarak da bilinen eser, Oğuz Han'dan başlayıp, 1561'e kadar yaşanan tarihi olayları anlatmaktadır. Eserin bir kısmı yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. İNAN Göker, "Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561), (İnceleme-Metin, vr. 120b-vr. 293b"), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

Tevârih-i Âl-i Osman (Lütfi Paşa Tarihi): Osmanlı Devleti kuruluşundan 1553 yılına kadar olan olayları anlatmaktadır. 1341 tarihinde eski harflerle basılmıştır. Lütfi Paşa'nın bu eseri Kayhan Atik tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış, Kültür Bakanlığı Yayınları'nda yayımlanmıştır.

Tabakatü'l-memâlik fî derecâti'l-mesâlik: Celalzade Mustafa Çelebi tarafından yazılmış olan eserde 1555 yılına kadar yaşanan olaylar anlatılmıştır. 1532 yılında Alman seferine ait kısmı Hammer tarafından Almanca'ya çevrilmiştir. Eser yurtiçi ve yurtdışında tez ve kitap olarak hazırlanmıştır. Bunlardan biri olan ve çalışma için faydalanılan çalışma: Funda Demirtaş, *Celâl-Zâde Mustafa Çelebi (Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik),* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009.

Târih-i Nişancı veya Târih-i Ramazanzade (Nişan Tarihi): Nişancı Mehmed Paşa tarafından yazılan eser kısa bir tarih olup, Ahmed Vefik Paşa tarafından 1279'da yayınlanmıştır. Eser yüksek lisans tezi olarak da hazırlanmıştır. Çalışmada da kullanılan tez: Mehmet Yastı, "Nişancı Mehmed Paşa Tevârih-i Âl-i Osman (1b-120a) Metin, Dil Özellikleri, Sözlük", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2005.

Câmiü't-Tevârih: Mehmed Zaim tarafından yazılan eser 1543'ten itibaren olan olayları yansıtmaktadır. Eserin dil özellikleri ve metnin transkribini içeren bir doktora tezi hazırlanmıştır. Ayşe Nur Sır, "Mehmed Za'im Câmi'üt-Tevârih (202a-327b Giriş- Tenkitli Metin-Sözlük-Dizin)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

Tâcü't-Tevârih: Hoca Sadettin'in ağır bir dille yazdığı tarihtir. Doğrudan Osmanlı tarihi ile başlamakta ve Kanuni'ye kadar devam etmektedir. Eser Fransızca, İtalyanca, İngilizce ve Latinceye çevrilmiştir. İsmet Parmaksızoğlu tarafından sadeleştirilerek yayınlanmıştır.

Târih-i Selânikî: Selânikli Mustafa tarafından yazılan eser 1563-1600 yılları arasını kapsamaktadır. Eski harflerle 1281, yeni harflerle 1989'da yayınlanmıştır. Mehmet İpşirli, "Selânikî Mustafa Efendi Tarih-i Selânikî (871-1003/ 1563-1595)", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

Künhü'l-Ahbâr: Gelibolulu Mustafa Ali'nin yazdığı eser genel olarak Türçe tarih olup, sırasıyla peygamberler tarihi, İslan tarihi, Türk ve Moğol tarihi ve Osmanlı tarihi anlatılmaktadır. Eser hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Kuruluştan 1520 tarihine kadar olan Osmanlı tarihi kısmı bir heyet tarafından yayınlanmıştır. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ahmet Gül ve İbrahim Hakkı Çuhadar'ın hazırladığı "Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbar," adlı çalışmadan yararlanılmıştır.

Nâdirü'l-mehârib: Gelibolulu Mustafa Ali'nin tarafından 1559'da yazılmış olan eser II. Selim'in tahta çıkmasıyla bitmektedir. Eserin edisyon kritiği ve içeriğini yansıtan bir tez hazırlanmıştır: Gülhizar Kara, "Gelibolulu Mustafa 'Ali'nin 'Nâdiru'l-Mehârib' Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Muhtevasının Değerlendirilmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009.

Heft Meclis: Gelibolulu Mustafa Ali'nin tarafından yazılan eser Kanuni döneminden II. Selim'in tahta çıkışına kadar olan zamanı anlatmaktadır. Eser hakkında yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Cemal Göçmen, "Gelibolulu Mustafa Âli'nin Heft Meclisi", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2009.

Selim Şahnâme: İdris-i Bitlisî'nin yazdığı eser I. Selim'in çocukluğundan ölümüne kadar geçen zamanı anlatmaktadır. Eser üzerine doktora tezi hazırlanmıştır: Hicabi

Kırlangıç, "İdris-i Bidlisi Selim Şâh-nâme", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995.

Selimname (İshâknâme): İshak Çelebi'nin yazdığı eser 1509'daki İstanbul depremi ile başlayıp, 1512'de I. Selim'e karşı çıkarılan isyanla sona ermektedir. Eser hakkında 1985 yılında doktora, 1998 yılında yüksek lisans tezi hazırlanmıştır: Burhan Keskin, "Selim-nâme (İshâk b. İbrâhîm)", Ege Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1998.

Selimnâme: Adai-yi Şirazî tarafından yazılan ve 'Şâhnâme-i Selim Hanî' adıyla da bilinen eser doktora tezi olarak hazırlanmıştır: Abdusselam Bilgen, "Adâ-yi Şirâzi ve Selim-Nâmesi (İnceleme- Metin- Çeviri)", Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 2007.

*Süleymannâme (Târih-i Sultan Süleyman**):*** Matrakçı Nasuh'un yazdığı bu eser farklı adlarla farklı eserlerden meydana gelmektedir. Günümüze ulaşmış Süleymannâmeler dört farklı bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölüm 1537-1538 dönemini, ikinci bölüm 1538'teki Karaboğdan seferini, üçüncü bölüm 1549'daki İran seferini, dördüncü bölüm ise 1534-1551 yılları arasını anlatmaktadır. 2005'te yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır: Davut Erkan, "Matrâkçı Nasûh'un Süleymân-nâmesi (1520-1537)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

XVI. Yüzyıl Anonim Tevârih ve Yazarları: 16. yüzyıla ait üç anonim eser bulunmaktadır. Bunlar: Şerif Baştav, "XVI. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı tarihi: Giriş ve Metin, 1373- 1512",Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1973,Şamil Çan, "XVI. Yüzyıla Ait Anonim Bir Tevârih-i Âl-i Osman (Gramer İncelemesiMetin- Sözlük)", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2006, Abdülkadir Özcan, "Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

İbtihâcü't-Tevârih: Şeyhülislam Mehmed Efendi tarafından yazılmış, Kanuni devrinin 33 yılı detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Eser hakkında yüksek lisans tezi hazırlanmıştır: Muhittin Kapanşahin, "Mehmed Efendi ve 'İbtihâcü't-Tevârih' Adlı

Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi",Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1998.

Zübdetü't-Tevârih: Mustafa Sâfi Efendi tarafından yazılmış olan eser 1603-1615 yılları arasını anlatmaktadır. Eser 1995'te doktora tezi olarak hazırlanmış, 2002'de ise yayınlanmıştır: İbrahim Hakkı Çuhadar, "Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't Tevârih'i",Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

Târih-i Tûgi: Hüseyin Tûgî Çelebi tarafından yazılmış olan eser II. Osmanın tahttan inmesinden IV. Murad'ın cülusu ile arasında yaşanan olayalrı konu almaktadır. Eser 1998'te doçentlik tezi olarak hazırlanmıştır ve sonra yayınlanmıştır: Şevki Nezihi Aykut, "Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-Zâde Târihi (Tahlil-Kaynak Tenkidi)",Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004

Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbar ve Tevârih-i Âl-i Osman: Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbar Mehmed Bin Mehmed Er-Rumî tarafından iki cilt olarak yazılmıştır. Eserin ikinci cildi Osmanlı Devleti kuruluşundan I. Ahmed'in vefatına kadar olan tarihi anlatmaktadır. Tevârih-i Âl-i Osman ise 1592-1640 yılları arasını konu almaktadır. Bu iki eser doktora tazi olarak hazırlanmıştır: Abdurrahman Sağırlı, "Mehmed B. Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't Tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı (Metinleri ve Tahlilleri)",İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Hasan Beyzade Tarihi: Hasan Beyzade Efendi tarafından yazılmıştır. İlk kısmı Osmanlı Devleti kuruluşundan 1520'ye kadar olan zamanı, orijinal kısmı ise Kanuni Sultan Süleyman zamanından başlayıp IV. Murad dönemindeki önemli olayları anlatmaktadır. Şevki Nezihi Aykut tarafından yayınlanmıştır: Şevki Nezihi Aykut, "Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-Zâde Târihi (Tahlil-Kaynak Tenkidi"), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004.

Bedâyiü'l- Vekâyi: Bosnalı Hüseyin Efendi tarafından derlenmiş bir eserdir. Genel bir dünya tarihi niteliğindedir. 2006-2011 yılları arasında Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali danışmanlığında birçok öğrenci tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Bunlar; Sinem Günerli, "Bedâyiü'l- Vekâyi (XVII. yüzyıl), (346a-375a), (Metin- Dizin- İnceleme"),Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, Savaş KAplan, "Bedâyiü'l- Vekâyi (L

305a ile L 345b İnceleme, Metin, Dizin,)" Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, Murat Mat, "Koca Hüseyin Efendi'nin Bedâyiü'l-Vekâyi Adlı Eseri (Metin- Dizin- İnceleme, vr. 135b-175a)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, Ömrüm Poyraz, "Bedâyiü'l- Vekâyi (vr.483a-517b) İnceleme-Metin-Dizin", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, Ülkü Sayar, "Bedâyiü'l- Vekâyi(Metin- Dizin ve İnceleme),(375b-410b)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, Duygu Turp, "Bedâyiü'l- Vekâyi (17. Yüzyıl), (vr. 446a- 482b), (Metin-Dizin- İnceleme)",Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, Uygar Yıldız, "Bedâyiü'l- Vekâyi (L265a ile L 304b İnceleme- Metin- Dizin)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

Gazanâme-i Halil Paşa: Sarı Abdullah Paşa tarafından 1623-1626 yılları arasında yazılmıştır. Eser doktora tezi olarak hazırlanmıştır: Meltem Aydın, "Gazânâme-i Halîl Paşa 1595-1623 (Tahlil ve Metin)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2010.

Târih-i Âl-i Osman: Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi tarafından yazılan eser Târih-i Kadirî – Abdülkâdir Efendi Tarihi olarak da bilinir. 1592-1644 yılları arası tarihi anlatmaktadır. 1993'te doktora tezi olarak hazırlanmış, 2003'te yayımlanmıştır: Ziya Yılmazer, "Topçular Kâtîbi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

Peçevi Tarihi: İbrahim Peçuylu tarafından yazılmıştır. Kanuni-IV. Murad (1520-1639) arası tarih anlatılmaktadır. 1981'de sadeleştirilmiş hali yayınlanmıştır. Bekir Baysal, "Peçevi Tarihi", Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

Koçi Bey Risâlesi: Koçi Bey tarafından yazılmıştır. Rusça, Almanca, Fransızca ve Macarca'ya tercüme edilmiş ve birçok kez basılmıştır. Çalışmada Zuhuri Danışman'ın hazırladığı "Koçi Bey Risalesi" (Devlet MEB Kitapları) eserden faydalanılmıştır.

Türkçe Fezleke: Katip Çelebi tarafından yazılmış eser 1591-1655 yılları arası tarih anlatılmaktadır. Eser, 1869-1870 yıllarında iki cilt şeklinde yayınlanmıştır. Bir de

doktora tezi hazırlanmıştır: Zeynep Aycibin, "Kâtib Çelebi Fezleke (Tahlil ve Metin)",Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

Cihannümâ: Katip Çelebi tarafından yazılmıştır. Osmanlıların coğrafya görüşü hakkında önemli yer tutmaktadır. Çalışmada kullanılan basım: Hüsnü Koyunoğlu, A. Zeki İzgöer, Hüseyin Yorulmaz, Dursun Küçükbaltacı, Ahmet Eryüksel, Ramazan Tuğ, Yılmaz Karaca, Yahya Okutan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, Said Öztürk (Ed.), "Cihannümâ Katip Çelebi",İstanbul 2010.

Mîzânü'l-hakkfîihtiyâri'l-ahakk: Katip Çelebi tarafından 1656 yılında yazılmıştır. Eser Orhan Şaik Gökyay tarafından "Kâtip Çelebi Mizanü'l Hakk Fi İhtiyari'l Ahakk" *(*Kervan Kitapçılık Basın Sanayi ve Ticaret A.Ş,İstanbul 1980.) adıyla yayınlanmıştır.

Tarih-i Solakzâde: Solakzade Mehmed Hemdemî Çelebi tarafından yazılmıştır. Osmanlı Devleti kuruluşundan 1657 yılına kadar olan tarihi anlatmaktadır. Eserin sadeleştirilmiş hali 1989 yılında yayınlanmıştır: Vahid Çabuk, "Solakzâde Tarihi", İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2016.

Ravzatü'l-Ebrâr: Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi tarafından yazılmış olan eser Hz. Adem'den 1648'e kadar olan zamanı anlatmaktadır. Eser hakkında bir doktora, bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır: İbrahim Özgül, "Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2010.

Târih-i Gılmânî: Mehmed Halife tarafından 12 Mart 1665 tarinde tamamlanmıştır. Eser üzerine doktora tezi hazırlanmıştır: ORAL Ertuğrul, "Mehmed Halife Tarih-i Gılmanî", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Defter-i Ahbâr: Abdurrahman Hibrî Efendi tarafından altı bölüm ve bir hatime halinde yazılmıştır. Eser 2004'te yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır: Muhittin Aykun, "Abdurrahman Hibrî Efendi, Defter-i Ahbâr (Transkripsiyon ve Değerlendirme)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

Enîsü'l-Müsâmirîn: Mehmed Halife tarafından 1636'da yazılmıştır. 1359-1633 arası Edirne tarihi hakkında bilgiler verilmektedir. Eser Sevim Üngün (İlgürel) tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır.

Cevâhirü't-Tevârih: Mühürdar Hasan Ağa tarafından yazılmıştır. Eser 1996 yılında doktora tezi oalrak hazırlanmıştır: Abubekir Sıddık Yücel, "Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârih'i", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 1996.

Telhisü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman: Hazarfen Hüseyin Efendi tarafından yazılmıştır. Eser İtalyanca, Fransızca ve Almancaya (kısmen) çevrilmiştir. 1998'de yayınlanmıştır: Sevim İlgürel, "Hazârfen Hüseyin Efendi Telhisü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman", Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1998.

İsazâde Tarihi: İsazade Efendi tarafından yazılmış olan eser Kasım 1654- Ekim 1693 tarihleri arasını konu almaktadır. Eser üzerinde ilk ciddi çalışma Johan Strauss tarafından (doktora tezi olarak) hazırlanmıştır. İkinci ciddi çalışma ise Ziya Yılmazer tarafından (Metin ve Tahlil) hazırlanmıştır: Ziya Yılmazer, "Îsâ-Zâde Târihi", İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1996.

Vekâyi'nâme-i Abdi Paşa: Abdurrahman Abdi Paşa tarafından yazılan eser 1648-1682 yıllarını kapsamaktadır. Eser 1993 yılında doktora tezi olarak hazırlanmış, 2008'de kitap olarak basılmıştır: Fahri Çetin Derin, "Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyinâme'si (Tahlil ve Metin Tenkidi)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.

Tarih-i Nihâdî: Nihâdî tarafından yazılmış olan eser Osmanlı Devleti kuruluşundan 1686 yılına kadar olan tarihi anlatmaktadır. Eser üç kişi tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Çalışmada kullanılan tez: Hande Nalan Özkasap, "Tarih-i Nihâdî (152b-233a)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

Câmiü'd-Düvel: Müneccimbaşı Ahmed Dede tarafından yazılmış olan eser Hz. Adem'den 1670 yılına kadar olan tarihi anlatmaktadır. Eser hakkında birçok kitap, doktora tezi ve yüksek lisans tezi düzeyinde çalışmalar yapılmıştır. Çalışmada kullanılan doktora tezi: Ahmet Ağırakça, "Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin Câmi'ü'd-Düvel Adlı Eserinin Osmanlı Devletinin Başlangıcından Fatih'in Vefatına

Kadar Kısmının Tenkidli Metin Neşri," İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, İstanbul 1863.

Seyahatnâme: Evliya Çelebi tarafından yazılmış olan eser gerek Türkiye'de gerekse yurt dışında İngilizce, Sırpça, Macarca, Yunanca, Ermenice gibi birçok dile çevirilmiş ve yayınlanmıştır. Günümüz okuyucusunun da yararlanması düşüncesiyle Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi adıyla 2003 yılında 1. cildini, 2005 yılında 2. cildini, 2006 yılında 3. cildini ve 2010 yılında 4. Cildini yayınlamıştır. Bundan sonra Seyit Ali Kahraman tarafından devam ettirilen serinin 5. ve 6. cildi 2010, 7, 8, 9 ve 10 ciltleri de 2011 yılında yayınlanarak seri tamamlanmıştır. Ayrıca 2010 yılında eserin tamamına örnek teşkil etmesi açısından Seyit Ali Kahraman tarafından Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler adıyla bir seçme kitap yayınlanmıştır.[29]

1.3.2. Yöntem

Tarihi coğrafya araştırmaları yapılırken ve yazılırken dikkat edilmesi gereken konulardan ilki, konu ele alınıp işlenirken hangi metoda bağlı kalınacağıdır. Modern anlamda ülkemizde oldukça yeni bir çalışma sahası olan tarihi coğrafya, tanımından da belli olduğu üzere (Bölüm 1.2'de verilmiştir) metod olarak temelde modern coğrafya ilke ve metodlarına bağlıdır. Fakat tarih ile coğrafyanın arasında bir yerde bulunan tarihi coğrafyanın, tarih bilimi ve geçmişle ilgili diğer bilimlerin metotlarından da faydalandığı unutulmamalıdır. Diğer bir ifade ile temelde tarihi coğrafya, kaynak açısından esasen tarihi bilimlere bağlı kalsa da, yöntem olarak modern coğrafya ilke ve yöntemleri temelli fakat tarihi yöntemlerde de faydalanılarak yapılabilir.[30]

Nitel ve nicel olmak üzere iki farklı araştırma yöntemi bulunmaktadır. Eldeki çalışma veri toplama ve analiz yöntemleri bakımından nitel araştırmaya örnek teşkil etmektedir. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri yöntemlerinin kullanıldığı, olayların ve algıların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma yöntemi olarak ifade edilebilir.[31] Diğer bir deyişle nitel araştırma, teori oluşturmayı temel alan

[29] https://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/evliya-celebi-1611-1685/ (Erişim Tarihi: 29/03/2019)
[30] Gümüşçü (2016), a.g.e., s.335.
[31] Yıldırım ve Şimşek'ten aktaran: İlhan Kaya, *Nitel Araştırma Yöntemleri, Coğrafya Araştırma Yöntemleri,* Ed. Yılmaz Arı, İlhan Kaya, Coğrafyacılar Derneği 2012, s. 267-268.

bir anlayışla sosyal olguları bağlı bulundukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır. Bu tanımda 'teori oluşturma', toplanan bilgilerden yola çıkarak daha önceden bilinmeyen bir takım sonuçları birbiri ile ilişkisi içerisinde açıklayan bir modelleme çalışması anlamına gelmektedir.[32]

Eldeki çalışmanın da kapsamında olduğu analitik araştırmalar, araştırma konusuna ait problem durumu ile ilgili hali hazırda bulunan kayıt ve belgelerin problemin yapısına uyacak şekilde incelenmesi, irdelenmesi ve kodlanması ile yapılan araştırmalardır. Doküman analizi ve tarihsel araştırmalar olmak üzere iki çeşidinden bahsedilebilir. Doküman analizi belgesel tarama ya da belgesel gözlem olarak da tanınmaktadır. Doküman analizi yöntemi iki farklı amaç için kullanabilir bunlar; genel tarama ve içerik çözümlenmesidir. Tarihsel araştırmalar ise çalışmanın hedeflerine uygun bir şekilde geçmişte yaşanmış olayları inceleyerek toplanan veriler ışığında yorumlar yapmaya olanak veren bir yöntemdir.[33]

Çalışmada içerik analizi ve tarihsel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Verilerin hem sayısal hem sözel anlamda incelenmesi açısından içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklamaya yardımcı olacak kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktadır. Betimsel analizle özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analiziyle derinlemesine bir işleme tabi tutulur ve yeni kavramlar keşfedilir. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunlar okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır.[34] Tarihsel analiz yaklaşımındaki amaç ise geçmişin olaylarını inceleyerek, şimdiyi anlamak ve gelecek için bir kısım projeksiyonlarda bulunabilmektir.[35]

İçerik analizi, çok çeşitli söylemlere uygulanan bir takım metodolojik araç ve tekniklerin bütünü olarak tanımlanabilir. İçerik analizi adı altında toplanan bu araç ve teknikler, her şeyden önce kontrollü bir yorum çabası olarak ve genelde tümdengelime dayalı bir 'okuma' aracı olarak nitelendirilebilirler. Söz konusu

[32] Ali Yıldırım, "Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi", *Eğitim ve Bilim*, s.10.
[33] Ü. Raşit Aydoğdu, Orhan Karamustafaoğlu, M. Şahin Bülbül, "Akademik Araştırmalarda Araştırma Yöntemleri ile Örneklem İlişkisi: Doğrulayıcı Doküman Analizi Örneği", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2017, sayı: 30, s.559.
[34] W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar II*, Yayın Odası, Ankara 2012, s. 663.
[35] Kaya, a.g.e., s.277.

okuma, sınırları belirlenmiş söylem örneklerinin çözümlenmesi esasına dayanmaktadır.[36]

Bilgin'in tanımından hareketle içerik analizi metinlerden geçerli bir çıkarım yaparak uygulanan, gözlemden çok metinleri veya anahtar kelimeleri çözümlemeye dayanan bir yöntemdir. İçerik analizi hakkında birden fazla tanım bulunmakla birlikte aşağıda bazı tanımlara yer verilmiştir. Bunlar:

- İçerik analizi çeşitli metinlerin içeriğini, naif bir okumaya kendini doğrudan vermeyen temel öğelerini sınıflandırmak ve yorumlamak amacıyla metodik, sistematik, objektif ve mümkünse nicel olarak incelenmesini sağlayan bir tekniktir.[37] (Robert ve Bouillaget)
- İçerik analizi "açık/aşikar bir metnin özelliklerinden aşikar olmayan bir bağlamın özelliklerine yönelik çıkarımlar yaparak sosyal gerçekliği ölçen bir yöntemdir."[38] (Merten)
- İçerik analizi, "metinden geçerli çıkarımlar yapmak için birtakım prosedürler kullanan bir araştırma tekniğidir."[39] (Weber)
- İçerik analizi, "verilerden bağlamlarına doğru tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir."[40] (Krippendorff)
- İçerik analizi, "mesajların biçimsel ve içeriksel (anlamsal) özelliklerinin sistematik ve güvenilir şekilde betimlenmesine yönelik ampirik bir yöntemdir." (çoğu zaman buna dayalı yorumsal bir çıkarsama amacıyla).[41] (Früh)

İçerik analizinin kısa bir tarihçesinden bahsetmek gerekirse içerik analizinin XX. yüzyıl başlarında Columbia Gazatecilik Okulu'nun gazetelerin nicel analizine ilişkin çalışmalarıyla ortaya çıktığı kabul edilmektedir. I. Dünya savaşı ile birlikte propaganda faaliyetleri artmış ve bu propaganda faaliyetlerinin incelenmesi gerekmiştir. Özellikle radyonun savaş esnasında propaganda aracı olarak kullanılması insanları içerik analizi yöntemini kullanmaya teşvik etmiştir.

[36] Nuri Bilgin, *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi: Teknikler ve Örnek Çalışmalar,* Siyasal Kitabevi, Ankara 2014, s.1.
[37] Bilgin, a.g.e., s.2.
[38] Orhan Gökçe, *Klasik ve Nitel İçerik Analizi: Felsefe, Yöntem, Uygulama*, Çizgi Kitabevi, Konya 2019, s.30.
[39] Gökçe, a.g.e.,s.30.
[40] Gökçe, a.g.e.,,s.30.
[41] Gökçe, a.g.e.,s.29.

1940-1950 yılları, ABD'inde siyasal bilimlerin içerik analizine yöneldiği ve analiz kurallarının sistematikleştirildiği bir dönem olmuştur.[42] 1941 yılı birçok açıdan, bağımsız bir yöntem olarak içerik analizinin doğum yılı olarak değerlendirilmektedir. Bu yılın Ağustos ayında Chicago Üniversitesinde kitle iletişim sahasında Laswell, Lazarsfeld, Berelson, Walpes, Stanton, Kris, Sperier gibi tanınmış kişilerle bir konferans düzenlenmiş ve bu konferans içerik analizinin kavram olarak doğuşu, yöntem olarak gelişmesi ve yaygınlaşmasına zemin oluşturmuştur.[43]

1950-1960 arası dönemde, içerik analizi yaygınlaşmış ve çeşitli disiplinler tarafından kullanılmaya başlamıştır. 1960'a kadar içerik analiziyle yapılan çalışmalardaki sayısal artış, geometrik bir özelliktedir. 1900-1920 arası her yıl 2.5 inceleme yapılırken bu sayı 1920-1930 arası yıl başına 13.3, 1930-1940 arası 22.8, 1940-1950 arası 43.3 ve nihayet 1950-1960 arası 100'dür."[44]

Metodolojik olarak içerik analizini nicel ve nitel bakış olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İlk olarak içerik analizi nicel yaklaşım ile ortaya çıkmışken ileriki zamanlarda farklı bilim adamları tarafından geliştirilmiş ve sadece nicel olarak değil, nitel olarak da bu yöntemin kullanılabileceği ortaya koyulmuştur. Buna örnek olarak Siegfried Kracauer'i söyleyebiliriz. İçerik analizinin bir kitap olarak kavramsal çerçevesinin Bernand Berelson tarafından ortaya konmasından hemen sonra Siegfried Kracauer (1952) bu kitaba yönelik eleştiri olarak yayınlamış olduğu "The challange of qualitative content analysis" adlı makalesinde iletişim içeriklerinin sadece nicel değil nitel de analiz edilmesini savunmuştur."

Tabi ki nitel içerik analizini içerik analizinden ayırmak mümkün değildir. Biraz önceki örnekte verilen eleştiri, içerik analizinin kapsamını genişletmiş ve daha farklı çalışmalarda da kullanılmasını sağlamıştır.

Eldeki çalışmada yapılacak olan yöntem hem nitel hem nicel içerik analizidir. Başta da söylendiği gibi Osmanlı kronikleri nicel ve nitel olarak ele alınmış, çözümlenmiş ve sonuçlar ortaya konulmuştur. Zira Gökçe'nin de ifade ettiği üzere " Tarih, geçmişi

[42] Detaylı bilgi için bkz. Nuri Bilgin, Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi (Teknikler ve Örnek Çalışmalar), Siyasal Kitabevi, Ankara 2014. Orhan Gökçe, Klasik ve Nitel İçerik Analizi (Felsefe, Yöntem, Uygulama), Çizgi Kitabevi, Konya 2019.
[43] Gökçe, a.g.e.,s.17.
[44] Bilgin, a.g.e.,s.5.

anlaşılır kılmak ve geçmiş hakkında bir tasavvur sahibi olmak için metinleri yorumlamaktır"[45]

Muammer Çalık ve Mustafa Sözbilir'in hazırlamış olduğu "Parameters of Content Analysis" adlı çalışmada ise içerik analizi "meta-analiz, meta-sentez ve tanımlayıcı içerik analizi" olmak üzere üç alt başlık altında toplanmış ve kısaca açıklanmıştır. Belirli bir araştırma durumunda bağımsız olarak yürütülen önceki nicel araştırmaların bulgularını birleştiren, özetleyen ve gözden geçiren meta-analiz, istatistiksel tekniklerle nicel bir uygulamadır. Bu nedenle, meta-analiz, bu araştırmalar için ortak parametreler/kriterler olan etki büyüklüklerini kullanarak analiz edilen araştırma alanlarındaki değişiklikleri karşılaştırır ve verir. Böylece, incelenen çalışmaların bütünsel bir bakış açısıyla daha güvenilir, tutarlı, uyumlu ve doğru sonuçlar üretilmesi amaçlanmaktadır. Kısacası, meta-analiz sadece kendi kriterlerini karşılayan deneysel çalışmaları içerdiğinden, meta-analizden dışlanan çalışmaların sayısı çok yüksek olabilmektedir.[46]

Meta-sentez (tematik içerik analizi), belirli bir içerik alanında yürütülen çalışmaların sonuçlarını tema veya matris oluşturarak sentezler ve eleştirir. Bu nedenle, araştırılan araştırma konusunun genel çerçevesinin daha iyi anlaşılmasını ve önceliklerin bütünsel bir bakış açısıyla tanımlanmasına yardımcı olmayı sağlar. Ayrıca, incelenmekte olan çalışmaların benzerlik ve farklılıklarını sentezleyen ve örnekleyen meta-sentez, ilgili tüm çalışmalara ulaşamayan politika yapıcılar, araştırmacılar ve uygulayıcılar için değerli kaynaklar haline gelir. Başka bir deyişle, belirli bir araştırma konusu içinde gerçekleştirilen çoğu çalışmanın sentezi olan meta-sentez, karşılaştırmalı olarak benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaktadır. Bu nedenle, bir meta-sentezde bulunan çalışmaların sayısı (örneklem büyüklüğü) genellikle meta-analiz ve tanımlayıcı içerik analizi ile karşılaştırıldığında sınırlıdır.[47]

Tanımlayıcı içerik analizi, belirli bir araştırma disiplindeki genel eğilimleri ve araştırma sonuçlarını tanımlamayı amaçlayan sistematik bir derlemedir. Başka bir deyişle, betimsel içerik analizi yoluyla, genel eğilimlerini belirlemek için bağımsız nitel ve nicel çalışmalar gözden geçirilir. Böylece, belirli bir disiplinde çalışmayı planlayan araştırmacılar önceki çalışmaların genel eğilimleri hakkında

[45] Gökçe, a.g.e.,s.51.
[46] Muhammer Çalık, Mustafa Sözbilir, "Parameters of Content Analysis", *Education and Science*, sayı:39 (2014), no: 174, s.33-38.
[47] Çalık, Sözbilir, a.g.m, s.33-38.

bilgilendirilirler. Bununla birlikte, tanımlayıcı içerik analizinde incelenen araştırmaların sayısı yüksek olduğundan, derinlemesine yorumlama yapmak ve sonuçlarını sentezlemek zordur.[48]

Adı geçen çalışmada meta-sentez ve tanımlayıcı içerik analizinin temel bileşenlerinini şu şekilde listelemektedir;

- Meta-sentez veya tanımlayıcı içerik analizi orjinal olmalıdır. Önceki benzer çalışmalardan farkı titizlikle açıklanmalıdır.
- Meta-sentez veya tanımlayıcı içerik analizinin amaçları, problemleri ve araştırma soruları açıkça belirtilmelidir.
- Meta-sentez veya tanımlayıcı içerik analizinin teorik ve pratik önemi açıkça ifade edilmelidir.
- Seçilen alanda bir meta-sentezi uygulamak için yeterli sayıda çalışma yapılmalıdır. Tanımlayıcı bir içerik analizi ise, ilgili çalışmaların sayısı, belirli bir disiplindeki genel eğilimleri/sorunları göstermek için önemli bir süre veya süreyi kapsamalıdır.
- İncelenen çalışmalara erişim prosedürü (anahtar kelimeler, veri tabanları vb.) Ve dahil edilme kriterleri açıklanmalıdır. Ayrıca, araştırma, bildiri ve tez gibi bu türden çeşitli araştırma raporları içermesi önemlidir.
- Meta-sentezin veya tanımlayıcı içerik analizinin sürekliliği açıkça tanımlanmalıdır.
- Meta-sentez veya tanımlayıcı içerik analizinin boyutları ve birbirleriyle olan ilişkileri açıkça ele alınmalıdır.
- Meta-sentez veya tanımlayıcı içerik analizinde kullanılan analiz ve kodlama süreçleri makul şekilde gösterilmelidir.
- Meta-sentez veya tanımlayıcı içerik analizinin sınırlamaları açıkça belirtilmelidir (yani, incelenen çalışmalar için yılların daralması).
- Meta-sentezin veya tanımlayıcı içerik analizinin geçerliliği ve güvenilirliği için alınan önlemler açıkça açıklanmalıdır. Alternatif analiz/sentez türleri ve faydaları/sonuçları (mümkünse) belirtilmelidir.
- Meta-sentez veya tanımlayıcı içerik analizinde ortaya çıkan kodlar, boyutlar ve/veya temalar görsel olarak tablolar, çizelgeler, şemalar vb. yoluyla sunulmalı ve örneklendirilmelidir.

[48] Çalık, Sözbilir, a.g.m, s.33-38.

- Araştırma altındaki çalışmaların benzerlikleri, farklılıkları ve boyutlararası ilişkileri meta-sentez veya tanımlayıcı içerik analizinde açıkça çizilmeli ve tartışılmalıdır.
- Meta-sentez veya tanımlayıcı içerik analizi yoluyla ortaya konan temalar/matrisler, her araştırma sorusuna cevap vermek için eleştirel bir şekilde değerlendirilmeli ve sentezlenmelidir.
- Meta-sentez veya tanımlayıcı içerik analizi sonuçları göz önüne alındığında, araştırmacılar, uygulayıcılar ve politika yapıcılar için çıkarımlar açıkça ve orta düzeyde gösterilmelidir.

2. İKLİM

Hava durumu atmosferde meydana gelen kısa süreli hava olaylarıdır. Atmosferde hava durumunu tanımlamak için; sıcak, soğuk, yağmurlu, karlı gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bu ifadeler havanın kısa süredeki durumunu göstermektedir. Hava durumunun insan ve canlı yaşamı üzerinde etkisi olduğu bilinmektedir. Hava durumu ile ilgilenen, atmosferde sıcaklık, basınç, nem, rüzgar gibi olayların ölçümünü yaparak atmosfer olaylarını inceleyen ve bunlara bağlı olarak hava tahminleri yapan bilim dalına 'meteoroloji' denmektedir.[49] Hava durumu ve iklim birbiri ile ilişkilidir.

Hava olaylarının sadece birini tanımlamak ve anlamak adına gerekli olan gözlem süresi, bu hava durumunun veya sürecinin kendine özgü oluşum zamanı kadar olmalıdır. Pencereden dışarı bakıldığında havanın o anda yağışlı ya da güneşli olduğu hakkında genel düşünce elde edilebilir. Fakat dışarıdan bakıldığında o yazın nemli veya kurak mevsim olduğunu ifade edemez. Bu nedenle iklim; 'geniş bir bölgede görülen ve uzun yıllar değişmeyen ortalama hava koşulları' olarak tanımlanabilir. İklimin tanımı, aşırı gelişmiş olayları, ne sıklıkla meydana geldikleri, olasılıkları ve değişkenlikleri içermek zorundadır. Bu nedenle son yıllarda iklim tanımı esnasında 'hava olaylarının veya koşullarının ortalama durumu' yerine, 'hava olaylarının, atmosferik süreçlerin ve iklim elemanlarının değişkenlikleri, uç oluşumu ve ortalama değerleri gibi uzun süreli istatistiklerle karakterize edilen sentezi (bireşimi)' yaklaşımı seçilmektedir.[50]

Yukarıda açıklandığı üzere bir bölgenin iklimi, birkaç saniyede oluşan şimşek, sağanak yağış, gök gürültüsü gibi olaylar ile birkaç haftada etkili olan basınç kuşakları, yani hava koşulları ile farklıdır. İklim ile hava arasındaki en önemli fark 'zaman'dır. Bir bölgenin ya da bir çevrenin iklimini anlayabilmek için uzun süreli aylık, yıllık, mevsimlik ve yıllık otalamalarının yanı sıra, günlük ortalama, en düşük ve en yüksek değerleri de incelemek gerekmektedir. Değişkenlik iklimin doğasında bulunduğundan, sıcaklığın ve genel olarak tüm iklim elemanlarının alan ve zamandaki değişimlerini ortaya koymak yararlı bir yaklaşım olmaktadır.[51]

---

[49] Atalay, a.g.e. s.1.
[50] Murat Türkeş, Hava, İklim, Şiddetli Hava Olayları ve Küresel Isınma, *Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü 2000 Yılı Seminerleri, Teknik Sunumlar, Seminerler Dizisi 2001,* 1:187-205, s.187-188.
[51] Türkeş (2001), a.g.m., s.188.

İklim, bazı unsurlar ele alınarak oluşturulmaktadır. Oğuz Erol'a göre hava olayları ister meteoroloji ister klimatoloji tarafından incelensin karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu karmaşık yapıyı çözebilmek adına klimatolojide hava olayları iklim öğeleri (elemanları) ve iklim etmenleri (faktörleri) olarak ikiye ayrılmıştır. İklim öğeleri (elemanları) çeşitli oranda birleşerek bir bölgenin iklimini oluşturmaktadır. Sıcaklık, basınç, rüzgar, yağış ve güneşlenme gibi unsurlar iklim elemanlarıdır. Bu iklim elemanları belirli etmenler (faktörler) tarafından etkilenerek biçimlenir. [52]

Sıcaklık: Atmosferin sıcaklığı incelenirken ısı kavramı da sık sık karşımıza çıkmaktadır. Cisimlerin molekülleri, kütleleri içerisinde bulunan ısı enerjisi nedeniyle sürekli hareket ve titreşim halindedirler. Katı cisimlerin molekülleri oldukları yerde kısa hareketlerle titreşir, sıvılarda ise bu titreşme daha uzundur. Gaz molekülleri sürekli ve karışık yönlerde yer değiştirip hareket ederler. Bir cismin kütlesi içerisinde sahip olduğu enerjinin miktarına 'ısı' denmektedir. Bir cismin kütlesi içerisindeki enerji toplamı arttığında o kütleyi oluşturan moleküllerin her birine düşen enerji enerji payı da artar. Teker teker bir moleküldeki enerji artışı ise onların kinetik hareket enerjisini, yani titreşimini arttırmaktadır. Bu artan molekül titreşimleri elektromanyetik dalgalar halinde çevreye etki yapar. Bu etkiye 'sıcaklık'denir. Bu durumda ısı, cisimlerde mevcut potansiyel bir güç, sıcaklık ise gücün kinetik olarak ortaya çıkmış durumu veya o gücün etkisidir. Klimatolojide havanın ısısı değil, sıcaklığından bahsedilmektedir. [53]

Sıcaklığı etkileyen faktörler;

- Güneşe bağlı etmenler (Güneş lekeleri hakkında detaylı bilgi tartışma bölümünde verilmiştir)
- Yerin biçimi, güneş'e karşı durumu ve hareketleri

Güneş ışınlarının yeryüzünün bir kısmına dik açıyla gelmesiyle daha dar alan daha fazla ısınmış olur. Eğik açıyla gelen güneş ışınları ise daha geniş bir alanı daha az ısıtır. Bu farklılığın oluşmasının sebebi dünyanın şeklidir. Dünyanın küresel şekilli olması güneş ışınlarını farklı açılarla almasına yol açmıştır. Ekvatordan kutuplara gidildikçe sıcaklığın azalması buna örnek olarak gösterilebilir. Dünyanın kendi ekseni etrafında dönüşü nedeniyle farklı bölgelerde ve farklı saatlerde sıcaklık

[52] Oğuz Erol, Genel Klimatoloji, Çantay Kitabevi 2011, s.10.
[53]Erol, a.g.e, , s.27-112.

farkları oluşmaktadır. Dünyanın güneş etrafındaki hareketi ise mevsimsel olarak sıcaklıkların değişmesine yol açmıştır.

- Atmosfere bağlı etmenler

Atmosfer, güneşten gelen ışınları kırar (refleksiyon), yansıtır, dağıtır (difizyon) ve emerek yutar (absorbe eder). Ve bunlar sonucu güneşten gelen enerjiyi büyük oranda azaltır. Atmosferin bu etkileri her zaman aynı olmamakla birlikte dünyaya gelen ışınların oranı da sürekli değişmektedir.

- Yer koşullarına ya da yeryüzü özelliklerine bağlı etmenler

Yeryüzü taş, toprak, su, bitki örtüsü gibi çeşitli etmenleri üzerinde barındırmaktadır. Bu farklı etmenler kendilerine gelen enerjiyi soğurmak ve geri vermek bakımından farklılık göstermektedir. Bu nedenle aynı enerjiyi alan bölgede dahi olsalar farklı ısınmalar meydana gelebilmektedir. Örneğin kara ve denizlerin ısınma özellikleri farklıdır. Karalar çabuk ısınıp çabuk soğurken denizler daha yavaş ısınıp daha yavaş soğurlar. Karalarda kendi içlerinde ısınma farklılıkları göstermektedir bunlar da taşların cinsi, özgül ısısı, toprak örtüsü ve özellikleri, renkleri dahi farklılık oluşturmaktadır.

Hava basıncı ve rüzgarlar: Atmosfer çeşitli gazlardan meydana gelmektedir. Havaküreyi oluşturan gazların bir ağırlığı vardır ve bu ağırlık yeryüzünde bulunan cisimlere belirli bir kuvvet uygulamaktadır. Kısacası atmosferi oluşturan gazların yeryüzüne yaptığı kuvvete 'hava basıncı'denilmektedir. Hava basıncı; yoğunluk, yükselti, yer çekimi, sıcaklık gibi etmenler doğrultusunda değişmektedir.

Hava soğuduğunda yoğun bir hal alır ve ağırlaşarak aşağı doğru çökmeye başlar. Bu ağır hava kütleleri yeryüzüne ağırlık yaptığından yüksek basınç alanları oluşur. Hava ısındığında ise genişler, hafifler ve yükselmeye başlar. Bu durumun görüldüğü alanlarda ise alçak basınç alanları oluşur. İki farklı alanda basınç farkı oluşursa yatay hava hareketleri meydana gelir ve bunlara 'rüzgar' adı verilir.

Rüzgar, iklim ve özellikle günlük hava koşulları bakımından önemli iklim elemanlarından biridir. Çünkü rüzgarlar taşıdıkları hava kütleleri ile çevrelerini etkilerler. Rüzgarın yönü, hızı ve sıklığı (frekansı) iklimin oluşmasında büyük etkiye sahiptir. Diğer yandan enerji üretimi, hava yolu ulaşımı, deniz yolu ulaşımı, yerleşme

ve tarım alanlarının kurulması açısından büyük öneme sahiptir. Rüzgarın yönü, coğrafi yönlerle ifade edilir. (kuzey rüzgarı, batı rüzgarı vb.) Ayrıntılı çalışmalarda ana coğrafi yönlere ek olarak ara yönler de kullanılmaktadır. İklim çalışmalarında rüzgar yönleri üzerinde durulmaya çalışılır. Bir bölgede belirli süre içerisinde, belirli bir yönden en çok esen rüzgara 'hakim rüzgar yönü' denmektedir. Rüzgarın getirdiği hava kütleleri açısından hakim rüzgar yönünün belirlenmesi ve çalışmalarda kullanılması faydalı olmaktadır. Rüzgarın hızı, hava kütlesinin hareket hızıdır.[54] Bir bölgede rüzgar şiddetli esiyorsa buna 'fırtına' denmektedir. Fırtınanın iklim üzerinde etkisinin yanında, doğal yaşam ve eşyalar üzerinde de etkisi vardır. Rüzgarın yönü ve hızı sabit değildir basınç merkezlerinin konumuna ve basınç farklarına göre değişiklik göstermektedir. Rüzgarın hızı ve yönü kadar frekansı da önemlidir. Rüzgar frekansı bir bölgedeki rüzgarın ne kadar süreyle ve ne sıklıkla estiğini göstermektedir.

Rüzgarın yönüne etki eden etmenlerine bakıldığında; dünyanın günlük hareketi esnasında rüzgarların sapmasıdır. Bilindiği üzere KYK'de rüzgarlar esiş yönünün sağına, GYK'de ise esiş yönünün soluna sapmaktadır. Rüzgarı saptıran bu kuvvete Koriyolis (coriolis) etkisi denmektedir. Basınç merkezlerinin konumu da rüzgar yönüne etki etmektedir. Rüzgar (oluşan basınç farkı nedeniyle) yüksek basınçtan alçak basınç alanlarına doğru esmektedir. Rüzgarın hızına etki eden etmenler ise, kara-deniz dağılışı, eğim ve sürtünmedir.

Hava nemliliği ve yağışlar: Yaşam için en önemli öğelerden biri olan su, sıcaklık değişimleriyle katı, sıvı ve buhar haline geçebilen bir maddedir. Buhar, suyun gaz haline gelerek havaya karışmış halidir. Hava sıcaklığı düştüğünde hava içine karışmış olan buhar yoğunlaşarak küçük su tanecikleri haline geçer. Bu tanecikler sis veya bulut halinde halinde görülür. Eğer soğuma fazla ise su tanecikleri donar ve havada asılı bir şekilde buz bulutları oluşur. Bu su ve buz taneleri daha fazla ağırlaşıp havada kalamayacak hale geldiğinde yeryüzüne düşerek yağışları oluştururlar. Yağışlarla yeryüzüne düşen sular yeniden buharlaşarak su döngüsünün devam etmesini sağlar. Yeryüzünde buharlaşıp atmosfere yükselen su tanecikleri yoğunlaşarak bulutları oluşturur ve yağışın oluşmasını sağlar. Suyun bu şekilde hal değişimleri atmosferde enerji hareketlerini meydana getirmekte ve fırtınalara, şiddetli hava dolaşımlarına neden olmaktadır.

[54] Erol, a.g.e., s.126.

Bu bağlamda nem ve yağış iklim olaylarının oluşmasını sağlamaktadır. Atmosferdeki su buharının miktarı azdır ve zamana ve mekana göre değişiklik gösterir. Fakat buna rağmen hava olayları ve iklim üzerinde oldukça fazla etkiye sahiptir. Atmosferdeki su buharına nemlilik adı verilmektedir. Nemlilik; mutlak, özgül ve bağıl nem olmak üzere üç yönden incelenmektedir. Mutlak nem; 1m³ hava içindeki su buharının gram olarak ağırlığına denmektedir yani hava içerisindeki var olan nemi ifade etmektedir. Özgül nem; 1 kg havadaki su buharının gram cinsinden miktarına denmektedir. Bağıl nem ise havada bulunan mevcut su buharı miktarının, havanın doymuşken alabileceği miktarı oranına denmektedir. Bağıl nem bir bakıma havanın neme doyma oranını göstermektedir. Havadaki su buharı, sıcaklığın düşmesi ile birlikte sis ve bulutu oluşturmaktadır. Sis yoğunlaşmanın yeryüzüne yakın yerlerde olduğu zaman görülür. Sis genellikle durgun olan hava kütleleri içerisinde yoğunlaşmış su taneciklerinin havada asılı halde kaldığı bir ortamdır. Güneş ışınları sis içinde ilerleyemediği için uzakların görülmesine engel olabilir. Bulutlar ise dikey hava hareketleri sonucunda yüksekte oluşan yoğunlaşmalardır.

Sis ve bulutları oluşturan çok küçük çaplı su tanecikleri birleşerek ya da üstlerine yoğunlaşarak ilave olan su ile büyüyüp ağırlaştığında yere doğru düşmeye başlarlar. Atmosfer içerisinde bu şekilde meydana gelen olaylara yağış denmektedir. Yağış katı veya sıvı olabilmektedir. Bulutlar içerisindeki sıcaklık 0°nin üzerinde olursa yağış sıvı, 0°nin altında olursa yağış buz kristalleri (kar-dolu) şeklinde oluşmaktadır. Yağışlar genel olarak bulutlardan doğmaktadır. Bulut içerisindeki su tanecikleri ağırlaşarak atmosferin yüksek kısımlarından aşağı doğru düşmektedir.

Sıcaklıktan sonra iklimi belirlemeye yardımcı ikinci etmen yağıştır. Yağış sıcaklı ve rüzgar gibi sürekli gerçekleşen bir olay değildir. Bu nedenle yağış; en kısa 24 saatlik bir süre ile ölçülmekte, günlük, aylık ve yıllık yağışlar toplu olarak değerlendirilmektedir. Denize uzaklık, deniz akıntıları, ormanlar gibi yeryüzünde bulunan öğeler de yağış miktarına etki etmektedirler. Yağış miktarı canlıların yaşamı ve klimatoloji için çok önemlidir. Örneğin İç Anadolu'daki bahar yağışlarıyla tahıl tarımı önemli hale gelmiştir. Diğer yandan Oğuz Erol'un dediği gibi 'yağışlar potansiyel bir enerjidir ve dağlara olan yağışların oluşturduğu akarsulardan enerji üretilmektedir'.[55]

[55] Erol, a.g.e., s.257.

Kuraklığın en belirli başlı sebebi de yağış azlığıdır. Kuraklık; yağışın uzun yıllar ortalamasından daha az oluşması ile ortaya çıkan ve herhangi bir zamanda, herhangi bir bölgede meydana gelebilecek doğal bir iklim olayıdır.[56] Yağışın az ve sıcaklığın fazla olduğu bölgelerde buharlaşmanın da fazla olmasından dolayı kuraklık baş vermektedir.

Bulutluluk ve güneşlenme: Bulutlar, hava koşullarını ve yağış olasıklıklarını belirtmesinin yanında güneş ışınlarına engel olarak yeryüzünün ısınması konusunda da etkileri vardır. Bu nedenle bulutların gökyüzünü kaplaması meteoroloji ve klimatoloji açısından önem arz etmektedir. Bulut örtüsünün kalın olması güneş ışınlarının yere ulaşmasını engellemektedir bu nedenle çalışmalarda bulutluluk ve güneşlenme süresi birlikte ele alınır. Fakat yine de güneşlenme bulutluluk kavramının karşıt anlamı olarak algılanmamalıdır çünkü ince bulut örtüleri güneşlenmeye engel olmamaktadır. Sonuç olarak bulutların tipi, konumu, güneş ışınlarının geliş açısı ve gün uzunluğu güneşlenmeyi etkilemektedir. Bulutluluk oranı günlük ya da yıllık olarak değişiklik gösterebilmektedir.

İklim sistemi üzerinde etkili olan bu unsurların yanında Türkiye hakkında bilgi vermek gereklidir; Türkiye, 3 tarafı denizlerle çevrili, topografik özellikleri bakımından engebeli ve kısa mesafelerde yükseltisi değişen bir ülke konumundadır. Ortalama yükseltisi 1132 metre olan yüksek bir ülkedir. İklim kuşağı olarak ise orta kuşağın subtropikal kuşağa bakan kısmında yer almaktadır. Dolayısı ile bir yıl içinde farklı mevsimlerde farklı karakterdeki hava kütlelerinin etki alanındadır. Türkiye kış dönemindeki bu dönem ülkemiz açısından kasım ayının başlarından mayıs ayının başlarına kadar sürdüğü kabul edilen bir dönemde, normal şartlar altında İzlanda alçak basınç sistemi ile Akdeniz kökenli depresyonlar ve Sibirya yüksek basıncı etkilemektedir. Mayıs ayının ortalarına doğru ise ülkemizde yaz şartlarının giderek kendini hissettirmesi ile birlikte İzlanda alçak basınç sistemi daha kuzeye çekilmekte buna ek olarak kışın etkili olan Akdeniz kökenli gezici depresyonlar yerini etki alanını kuzeye doğru genişleten azor yüksek basıncına bırakır. Aynı şekilde yarı sürekli bir karakter gösteren sibirya yüksek basınç sistemi de karaların ısınmasına bağlı olarak ortadan kalkar. Fakat bazı yıllar bu genel gidiş ile uyumlu bir tablo göstermemektedir. Azor yüksek basıncının etkili olması gereken dönemde İzlanda

[56] Erol Kapluhan, "Türkiye'de Kuraklık Ve Kuraklığın Tarıma Etkisi", *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı:27, Ocak-2013, s.487-510.

alçak basıncı yaz mevsiminde bazı yıllar etkin olabiliyorken azor yüksek basıncı daha zayıf bir karakter kazanabiliyor. Yine benzer bir şekilde kış döneminde ülkemizin de genel olarak içinde bulunduğu Akdeniz havzasında azor yüksek basıncı hala etkisini devam ettirebilmekte bu nedenle İzlanda alçak basıncı ve Akdeniz kökenli gezici depresyonlar zayıf kalmaktadır. Bu nedenle bu koşullar, genel olarak kurak şartların hakim olduğu bir kış dönemi yaşanmasına neden olmaktadır.[57]

[57] Okan Bozyurt,Güneş Aktivitelerinin Kuzey Atlantik Salınımı ve Aerktik Salınım Üzerindeki Etkileri ile Bunların Yağış ve Sıcaklık Değerleri Bakımından Türkiye'den Örnekler ile Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s.3-4.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

3.1. Araştırma Bulguları

Çalışmanın hazırlanmasında geçirilen uzun süreçte öncelikle kaynak araştırması yapılmıştır. Kaynak araştırması sonucunda belirlenen kaynaklar yazılmış oldukları tarihlere göre kronolojik bir sıralamaya dahil edilmiş ve tablolaştırılmıştır. Kaynaklar incelenmiş, listelenen iklim verileri belli başlık altında toplanmıştır. Edinilen kaynakların güvenilirliklerini sağlamak amacıyla kaynaklar eleştirel bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bazı verilerin birkaç kronikte aynı ifadeler ile kullanılanılması yazarın önceki eserlerden faydalandığını da göstermektedir. Bulunan verilerde, yazılmış oldukları dönem itibariyle Osmanlıca, Arapça ve Farsça sözcüklerin fazlalığı nedeniyle Türkçe'ye çevirisi ile de çalışmada sunulmuştur.

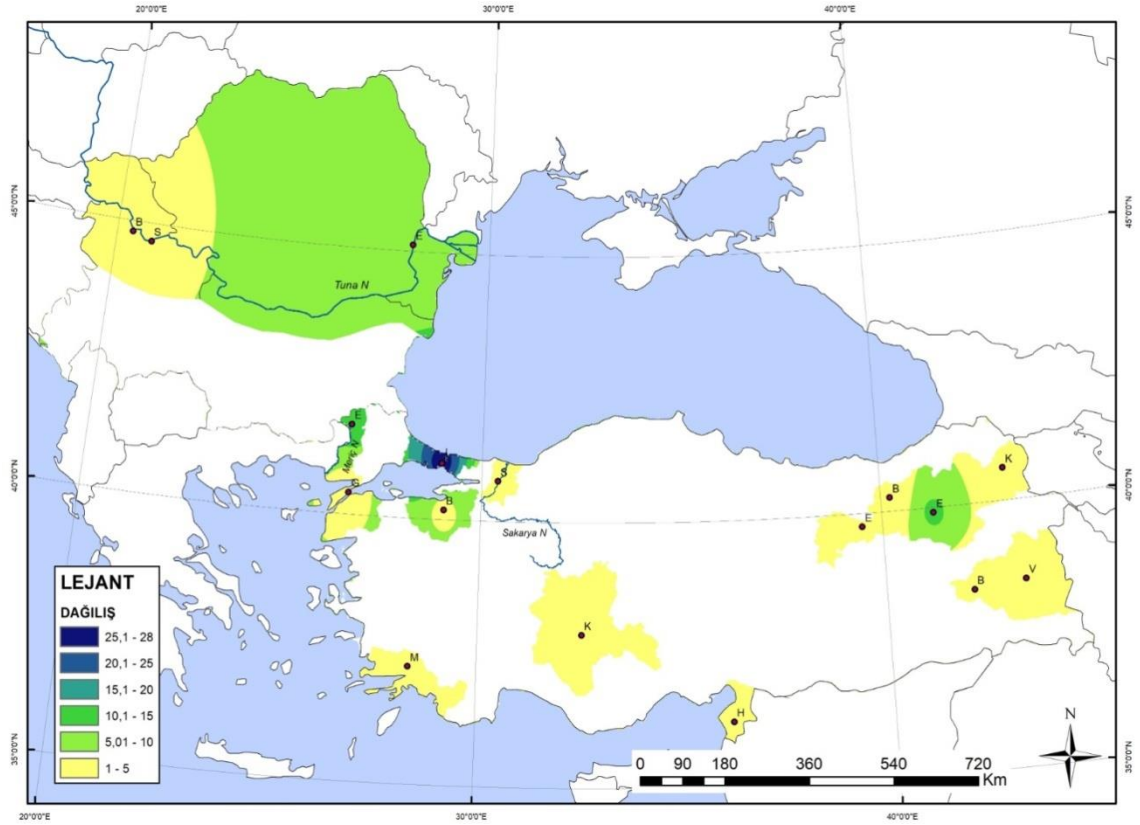
Çalışmanın amaçlarından olan Osmanlı kroniklerinde iklim ne derece yer almaktadır? sorusuna cevaben kroniklerden çıkan malzemenin nicel olarak ifade edilmesi gerekmektedir. Araştırma günümüz Türkiye ve yakın çevresini içerdiği için sadece bu alanı konu olan iklim verileri dikkate alınmıştır. XIV. yüzyıl öncesi veriler çalışmanın kapsama alanına girmese de iklime uzun dönem açısından bakabilmek adına çalışmaya dahil edilmiş fakat sadece 3 veri elde edilebilmiştir. Tarih yazıcılığının XV. yüzyılda başlamış olması da bu verilerin azlığını destekler niteliktedir.

XV. yüzyıl kroniklerine bakıldığında, 26 kroniğin tarandığı fakat Türkiye ve yakın çevresi iklimi hakkında veri içeren yalnızca 14 eser olduğu tespit edilmiştir. XVI. yüzyıl kroniklerinde 22 kronik taranmış fakat yalnızca 10 tanesinde iklim verisine rastlanmıştır. XVII. yüzyıl kroniklerinde ise 26 eser olduğu ve içerisinden sadece 10'unda iklim verisine rastlandığı saptanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın dönemlerini kapsayan yıllarda yazılmış ve latin harflerine çevrilmiş olan toplam 74 kronik taranmış fakat hepsinden sonuç alınamamıştır.

Verilerde konum, belli bir yerin adı (noktasal), çizgisel ya da alansal olarak ifade edilmiştir. Net mekan verilmediği alanlar da görülmektedir. Mekan; Gürcistan-Kars yolu gibi alansal ifadeler yahut Sakarya Nehri kıyısı gibi çizgisel ifadeler ile de belirtilmiştir. Verilerdeki tarihi yer isimleri ile günümüz yer isimleri aynı yeri ifade ediyor mu gibi sorulara da cevap aranmıştır. Kroniklerin yazılış zamanında kullanılan takvimin Hicrî takvim olması nedeniyle günümüzde kullanılan takvime

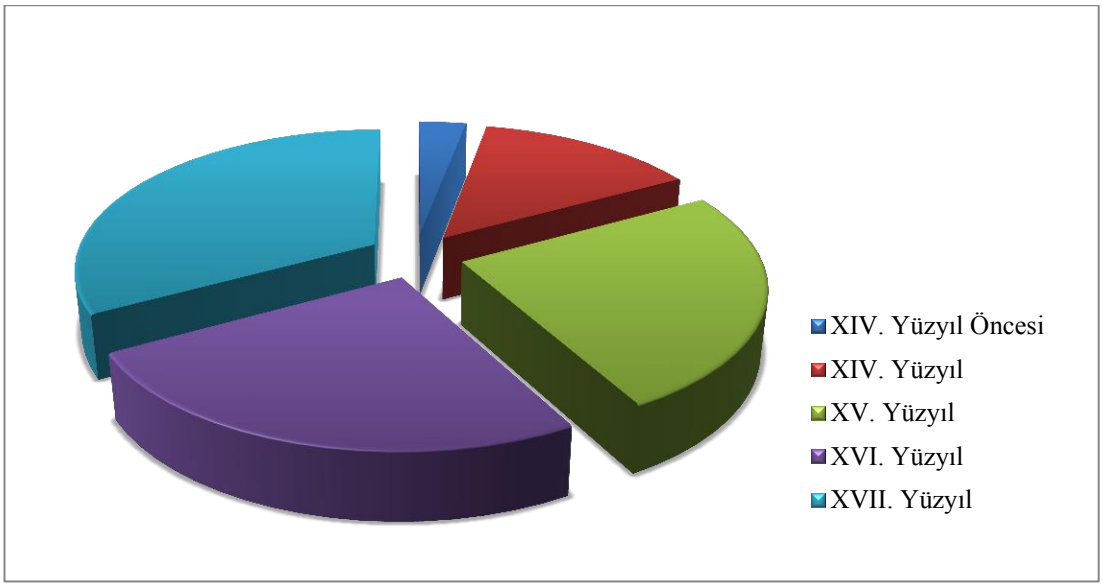
çevirilmesi gerekmiştir. Hicrî takvimin miladî takvime çevirilmesi için Türk Tarih Kurumu'nun 'Tarih Çevirme Klavuzu' kullanılmıştır.

Şekil 3. 1 Mevcut bilgilerin mekânsal dağılımı

400 yıllık tarihi ele alan bu kroniklerden iklim ile ilgili toplam 98 referans elde edilmiştir. Bu durum tarih yazarlarının; eserlerinde sadece ektrem olaylara yer verdikleri söylenebilir. Genel olarak olaylar içerisinde çekilen zorlukları anlatmak ya da olayın seyrini ifade amacıyla iklim verileri işlenmiştir. Kronikler/vekayinameler genel olarak fetihleri ve savaşları anlattığından genel olarak hava durumu gibi bilgiler olaylar içerisinde sınırlıdır.

Şekil 3.2 Yüzyıllara göre elde edilen veri oranı

Tablo 3.1 XV. yüzyıl kaynaklarından çıkarılan ana olaylar (kroniklerden çıkan verilerin sayfa numaraları belirtilmiştir)

Kronik	**Kuraklık/Kıtlık**	**Rüzgar**	**Şita/Don**	**Yağmur/Yıldırım**	**Sel/Taşkın**
	Sayfa	Sayfa	Sayfa	Sayfa	Sayfa
Tarih-i Ebu'l-Feth	-	-	174	-	-
Fetihnâme	-	-	455,459	-	-
Aşıkpaşazâde	84,86	-	243,271	-	-
Oruç Bey Tarihi	-	-	-	-	24
Cihannümâ	-	-	114	218	118
Anonim (Ahmet Akgün)	-	-	-	60	-
Anonim (Meral Pekmezci)	131	-	131	-	-
Anonim (Ali Birbiçer)	-	-	107	-	-
Anonim (Necdet Öztürk)	-	-	98	-	28
Anonim (Hasan Ayhan)	-	-	69	-	-
Anonim (Cihan Çimen)	-	-	103	-	-
Anonim (Ömer S. Kurmuş)	-	-	81	64,65	-
Anonim (Abdullah Satun)	-	-	-	-	14
Anonim (Alper İğci)	-	-	-	-	10
Toplam kronik 14					

Tablo 3.2 XVI. yüzyıl kaynaklarından çıkarılan ana olaylar (kroniklerden çıkan verilerin sayfa numaraları belirtilmiştir)

Kronik	**Kuraklık/Kıtlık**	**Şita/Don**	**Yağmur/Yıldırım**	**Sel**
	Sayfa	Sayfa	Sayfa	Sayfa
Behişti Tarihi	115	258,281	115	-
Ruhi Tarihi	122	467	422	-
Heşt Behişt	-	192,193	-	-
Hadidi Tarihi	-	113,262,302,434	-	-
Künhü'l Ahbâr	-	497	-	-
Tacü't-Tevârih	-	62,158	-	-
Tarih-i Selânikî	-	108,123,142 425, 444	-	1,2
Selim Şah-nâme	253	210,211,250	253	-
Matrakçı Süleymannâmesi	200	83	200	-
Anonim (Şamil Çan)	119	-	119	65
Toplam kronik 10				

Tablo 3.3 XVII. yüzyıl kaynaklarından çıkarılan ana olaylar (kroniklerden çıkan verilerin sayfa numaraları belirtilmiştir)

Kronik	**Kuraklık/Kıtlık**	**Rüzgar**	**Şita/Don**	**Yağmur/Yıldırım**	**Sel/Taşkın**
	Sayfa	Sayfa	Sayfa	Sayfa	Sayfa
Zübdetü't-Tevârih	-	175	149	-	-
Hasan Bey-zâde Tarihi	-	-	928,929	-	-
Bedayi'ül Vekai	-	-	130	-	-
Topçular Katibi	832	571,1145,1173	51,205,207,347,472, 573,574,580,585,628, 646,846,847,848,1044, 1045,1050,	-	899
Peçevi Tarihi	-	-	49,175,375,376,	-	-
Fezleke	-	-	651	-	-
Solakzâde Tarihi	213	-	331,358,776,777	630,631	379
Tarih-i Gılmani	-	-	57	-	-
Defter-i Ahbar	-	-	14	-	-
Seyahatname I	266	-	210,262,282		
Seyahatname II	22	-	5, 21, 53, 66,69,92, 104,105,107,165,189, 194,207,208,209,216		
Seyahatname II	-	-	83,84,85,104,171,185,186,211,256		
Toplam Kronik 10					

3.1.1. XIV. Yüzyıl Öncesi İklim Verileri

Tablo 3.4 715-716 yılı soğuk ve kıtlık verileri

(..) çün kim bunun bunun üzerine beş yıl geçüp hicretin 97 doksan yediye irişdi, girü Halife Süleyman bin Abdülmelik tekrâr yüz pâre gemiler hâzır itdürüp içlerine mâlâmâl asker doldurup temâm yüz bin er ile bu kez kız karındaşı oğmu Müslim'i şehr-i İstanbul'un üzerine gönderdi, anlar dahi gelüp girü şehr-i mazkûrun üzerine düşüp hisarı dolayu alup leyl ü nehâr cenkden hali olmayup eyyâm-ı şitâya değin cenk itdiler ve ol yıl şiddet-i şitâ ziyade olup anda asker durmayup gelüp Aydıncık'da eyyâm-ı şitayı geçirüp girü evvel bahar oldukda şehr-i Kostantinin üzerine düşüp küffar-ı hakisar ile girü cenge başladılar. Bu hâl üzre temâm otuz ay şehr-i İstanbul'un üzerinde harb ü kıtâl idüp âlemi küffâr-ı hâkisâr başlarına dâr itmişler idi ve kahtlıktan kal'a içinde olanlar birbirinin yiyüp âdem necisin niceleri yir idi diyü rivâyet olunur ve taşra olan İslâm askeri ot otlayup anınla geçinüp temâm otuz aya değin gazâyı terk itmediler çün kim gördiler ki girü dönüp vilâyet-i Şam'a varup karâr eylediler.[58]

715-716 / İstanbul/ Kış mevsimi

Hicretün sene-i 97 yılında yine Süleymân İbn Abdullah gene kızkarındaşı-oğlı ve Müslim bile yedi yüz yigirmi bin eriyle gelüp Aydıncık'da kışladı. Yaz olduğı vakt gelüp Konstantıniyye'yi eğritti. Şöyle kahtılık ve kızlık oldı kim kâfirler âdem necisin yryüp müslimanlar ot oladılar.[59]

715-16 /İstanbul/ Yaz mevsimi

[58] Mustafa Karazeybek, *Târîh-i Âl-İ Osman*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s 183.
[59] Meral Pekmezci, *Anonim Zikr-i Âli Osman*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.131.

Tablo 3.4 (devam)

Râbi'an: Tekrâr mezbûr Süleyman bin'Abdullah, kız karındaşı oğlını sipeh-sâlâr idüp, Hicretün toksanyedinci (97/716) yılında, yüz yigirmibin 'askere ser-dâr kıldı. Gelüb, Aydıncık'da kışlayub, Evvel-bahâr'da Kostantıniyye'yi muhâsara eyledi. Eğerçi ki yine de feth olunmadı. Lâkin terafeyne bir mertebede muzâyaka vâki' oldı ki, kaht u galadan küffar, âdem yahnisini yediler. Fursat düşürdükçe birbirlerini yimek mertebesine vardılar. Guzât-ı din-dâr dahî zâd ü zevade kılletinden, ot otlamak vadisine yaklaşdı. <âkıbet, husûl-i feth u teshir bir zamana dahi te'hir olunub, ferağat olundı.[60]

Mustafa Karazeybek'in yüksek lisans tezi olarak hazırlamış olduğu Anonim Tevarih-i Ali Osman'dan alınan soğuk veride (Tablo2.1); hicretin 97 yılında (715-716) Halife Süleyman bin Abdülmelik'in yüz parça gemi hazırlatıp, içine yüz bin asker doldurup İstanbul'a gönderdiğini anlatır. İstanbul'da kış mevsimi gelene kadar savaşmışlar ve kışın çok şiddetli geçmesi nedeniyle asker dayanamayıp o kışı Aydıncık'ta geçirmişlerdir. Bahar geldiğinde tekrar dönerek İstanbul üzerinde 30 ay savaşmışlar ve bu hal üzerine kıtlık çekmişlerdir. Rivayete göre bu kıtlıkla insanların birbirlerini ya da kendi pisliklerini yediğini anlatmaktadır.

Meral Pekmezci'nin yüksek lisans tezi olarak hazırladığı Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'da ise yaz vaktinde İstanbul'da çok sıcak ve kıtlık olduğunu aktarmaktadır. Gelibolulu Mustafa Ali'nin Künhü'l-Ahbar eserinde ise yine aynı kuşatma esnasındaki kıtlıktan bahsedilmektedir. Üç farklı kronik de aynı olayı anlatmasına istinaden, anlatılan olaya en yakın tarihli yazılan Anonim Zikr'i Al-i Osman (Meral Pekmezci) ve Tarih-i A-i Osman (Mustafa Karazeybek) olduğu dikkat çekmekte, Gelibolu'lu Mustafa Ali'nin Künhü'l-Ahbar'ı 16. yüzyılda yazılmış olduğundan daha önceki kroniklerden esinlendiği düşünülmektedir.

Müelliflerin anlattığı bu olay Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisine göre Eylül 715 yılında gerçekleşen İstanbul kuşatmasını anlatmaktadır. Emevi Devleti

[60]Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, İbrahim Hakkı Çuhadar, Ahmet Gül, *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr*, Kayseri 1997,s. 479.

halifesi olan Süleyman bin Abdülmelik'in kız kardeşinin oğlunu askerlerin başına göndererek yaptığı İstanbul kuşatmasın olumsuz olması; "Mesleme'nin kuşatmada yaptığı stratejik bir hatadan kaynaklandığı söylenmektedir."[61] Fakat yine söz edilen kuşatmanın olumsuz olmasının bir nedeni sıcaklıktan dolayı oluşan kıtlıktır. Çünkü yiyecek bulamayıp insan eti, ot yemeye mecbur kalmışlardır.

[61] Mücahit Yüksel,"Süleyman b. Abdülmelik Dönemine İlişkin Bazı Tespitler", *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi,*c.3,sayı.6, Aralık 2016, s.427-444.

3.1.2.XIV. Yüzyıl İklim Verileri

Tablo 3.5 XIV. yüzyıl soğuk dönemler hakkındaki veriler.

718 senesi şuhûrundan bir fasl-ı zemistânda ki der evsâf-ı zemistan ve şiddet-i serma der-miyân-ı sipâh ki kuvâ-yı tabî'nin cüyûşı terki cûş ve hurûş ve sultân nâmiyenin sipehh-sâlârları galebe-i sulûc ve emtardan kuhûf-i kûh-sârda karar ve hiddet ve şiddet-i serma ve sûret-i şitâdan âb-ı revanın enhârı te'sir rüzgar ile mânende-i şimşir-i mücâhid-ı kâr-zâr olmuş idi. Nih ve celîdin yani buz ve tolunun ğilâf-ı tavîlü'n-necâdında kâr-fermâlıkdan tökûb kalmış idi. Ve nedvât nevâzesi semadan safâyih-i mücellâ-yı sıyânet içün musakkal celîd-i rûy-i hadîdi tecdîd ile cilâlâda gösterüb sipihr-i sal-dîde zemistân-hâne-i burûc-i cenûbîde galebe-i servet-i hevâdan senc-âb ile haşvlenmiş lihâf-ı ebrî ve tennûr-i felek-esîr burûd-i yemâni ile pûşîde olub ve cevşen-i pûşân âb-ı revân-ı ğamed-i cemed yani buzun gilâfını def'-i darîr nem-i serma içün bâlâ-yı cebbe-i dutâ-yı cebe ve cevşene örtünmüş. (..)

Zamane buzdan cildler ile libâslanub ve şita dahi havanın soğukluğundan perdeler ile kisvetlenmiş idi.

Ve şâh-ı cevân-baht ve kâm-rân-ı Ebü'l-meğâzi Orhan Beg Gazi ol zemistân-i bî-emânda peder-i vâlâ-güherinin ekserinde diyâr-ı küffardan bir tarafın gazâ ve cihadına istid'â-yı izin ve ruhsat idüp pîrân-ı sal-hurde ve pîş-i kudemân-ı kâr-azmûde husûsan Ağca Hoca ve Aykut Alb ve Kara Habeş ile mutâraha-i sefer-i gazâ ve cihâd ve dayima fasl-ı zemistânda keremiyyet ve arzu ile ma'reke ve kıtâlı

yâdeder idi.Ağca Hoca dahi re'yi münâsib ve fikri sâyib görüb Nehr-i Sakarya'nın

kenârında ba'zı muhkem kal'alar kalmışdır ki eger kabza-i teshire dâhil olur ise anların muzâheretiyle memâlikden kati vâfiri Trabzon Deryâsı sahilinde değin suhûlet ile hayta-i tasarruf-i İslâm'a gelür ve ol kal'alarda vâfir esbâbı fütûhât müheyya ve müretteb ve Konur Alb'in ve Kara Habeş'in kılâ' ve mesâkini ki ol kal'alara akrebdir. [62] 1318-19 (Sakarya Nehri kıyısı)

[62] Mehmet Karadaş, Selim Kaya, Yaşar Baş, *Heşt-Bihişt Cilt I,* BETAV Yayınları, Ankara, s.192-93.

Tablo 3.5 (devam)

Ve bi'l-cümle Anatolı'yı berkidüp, leşker-i azîmile sürüp Gelibolı'ya geldi. İttifâk ol esnâda katı sovuk olup, muhâlif yiller esüp, hünkâr birkaç gün oturup, âhir Gelibolu begi Yanc Beg gemiler ihzâr idüp, hünkâr leşker-i azîmile merre-i sâlisede yine Rûm-ili'ne geçüp(..)[63]1361
Kış irdi bozdı rengin berg ü bâgun Ağardı nazleden pes başı tagun.(...) Sovukdan takdı yağup kar u yağmur Su serv ayağına halhâl-ı billûr[64] 1391 kış

İdris-i Bitlisî'nin Heşt Bihişt adlı eserinden alınan 1318-1319 tarihli veri: '718 (1318-1319) senesi aylarından bir kış mevsiminde şiddetli soğuk içinde vasat haldeki erler ki; zorluklara boyun eğmeyen, orduları terk etmeyen, coşku ve bağırış ile Sultânın büyüyen ordularıyla, karlara üstün gelip ve yağmurlarda çok dağlık mağaralarda kalmışlardır. Şiddetli soğuk ve kışın görünen yüzüyle akan suyunun nehirleri etkili rüzgar ile kılıca benzeyen mücahitlerle cenk olunur. Buz ve dolu örtüsünün uzun sürmesiyle, şehrin kurtuluşu fermandan geri kalmış idi. Buzun sert yüzünü yenileyerek ve parlak gösterip gökyüzünde kış mevsimi evi, hisarı güneyde zenginlik havası üstün gelince su ile pamuklanmış yorgan gibi bulut ve yemen soğuğu ile örtülü olup ve zırhla örtülen akarsu kar yani buzun örtüsü gözü kör ediyordu. Soğuk nemden korunmak için yüksek zincir halkadan örülme giysi ve zırhla örtünmüş. (..)Zamane buzdan deriler ile giyinip ve kış dahi havanın soğukluğundan perdeler ile giyinmiş idi. Ve genç padişahın kaderi ve Bahtiyar Ebü'l gazi Orhan Bey Gazi o kış emin olmayan babası, yüce mücevherin ekserinde gavur memleketinden bir tarafın gazâ ve cihadına izin dilekçesi ve ruhsat verip yıllara yenilmiş ihtiyar ve eskiler, özellikle Ağca Hoca ve Aykut Alb ve Kara Habeş ile gaza

[63] Necdet Öztürk, *Cihânnümâ*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, s.114.
[64] Necdet Öztürk, *Hadidi Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523),* Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1991, s.113.

yolculuğu konuşulup ve cihâd ve daima kış mevsiminde keremiyyet ve arzu ile çarpışma yerini şiirle yâd eder idi. Ağca Hoca dahi re'yi uygun ve fikri sâyib görüp Sakarya nehrinin kenârında bazı sağlam kaleler kalmışdır ki eğer bir tutam tesire dâhil olur ise onların desteğiyle memleketten kesin bir çok Trabzon memleketi sahilinde kolaylık ile hayta-i tasarruf-i İslâm'a gelir ve ol kalelerde bir çok fetih sebebi hazırlanmış…' Kronik eserde yedinci hikaye olarak anlatılan, Orhan Gazi'nin ikinci gazası olduğu söylenen bu olay Sakarya Nehri'nin batı kıyısında gerçekleşmiştir.

Mevlâna Mehmed Neşri'nin Cihannümâ adlı eserinden alınan kış 1361 tarihli veri: 'Ve hepsi Anadolu'yu sağlam kılıp askerin azmi sürüp Gelibolı'ya geldi. İttifâk oldukları esnada katı soğuk olup, muhâlif yıllar esip, hünkâr birkaç gün oturup, sonra Gelibolu Beyi Yanc Bey gemileri hazır edip, hünkâr askerin azmiyle o saniyede yine Rûm-ili'ne geçip(..)'[65]

Hadîdî'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ından alınan kış 1391 tarihli veri: Kış erdi bağın yaprağı rengini bozdu / Ağardı ard arda ok atan baş azgın.(...) / Kar ve yağmur yağıp soğuktan kemer / Sevgilinin ayağına kristal halhâlsüs oldu[66] Yıldırım Hân'ın kış mevsiminde derhal Edirne'ye gitmesi esnasında yaşanan soğuktan bahsedilmiştir.

[65] Öztürk (2008), s.114.
[66] Öztürk (1991), s.113.

Tablo 3.6 XIV. yüzyıl yağışlı dönemler hakkındaki veriler.

Badi-i sârsâr esüp yağmurlar ve tolular yagup bir azim zelzele vâki oldı kim Nuh Peygamber ve Hûd Peygamber ve Salih Peygamber ve Lût Peygamber salavâtu'llahu aleyhim ve ecma în zemânlarından ve devirlerinden berü ancılayın zelzele vakı olmamış idi. [67] 1310-11 Rum vilayeti (nevruz günü)
Ve bâd-ı sarsar esüp yağmurlar ve tolular yağup bir azîm zelzele vâki' oldı kim Nâh Peygamber ve Hûd Peygamber ve Sâlih Peygamber ve Lût Peygamberin bu peygamberlerin zamanlarında ve devirlerinden ancılayın zelzele vâkı olmamışdı.[68] İstanbul 1310-11 (nevruz günü)
Bâd-i sarsar esüp yağmurlar ve tolular yağup bir azîm zelzele vâki' oldı kim Nûh Peygamber ve Sâlih ve Lût Peygamberler zamanlarında ve devirlerinde bir ancılayın zelzele vâki olmamışdı. Andan ol sâ'at Hak ta'alanun hışmı yetişüp ol zelzeleden ol kelisa yeri yurdıyla kubbesi aşağı göçdi. Yıkulup zîr ü zeber oldı.[69] 1315-1316 (nevruz günü)

Kroniklerde XIV. Yüzyıla ait bulunan yağışlı dönemler hakkında farklı veriler bulunamamıştır. Üç farklı Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân'da aynı ifadelerle belirtilen yağışlı dönemlerde biri veride tarih farklı geçse de aynı olayı anlattıkları belli olmaktadır. Ali Birbiçer, Hasan Ayhan ve Necdet Öztürk'ün hazırladığı birbirinden farklı Anonim eserlerde bulunan ve aynı olayın anlatıldığını düşündüren 1310-

[67] Ali Birbiçer, *Tevarih-i Ali Osman,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989, s.107.
[68] Hasan Ayhan, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (Transkripsiyon, İnceleme, Dizin),* Marmara Üniversiresi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s.69.
[69] Necdet Öztürk, *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s.98.

1311/1315-1316 tarihli veriler: ‘Şiddetli gürültülü rüzgar esip yağmurlar ve dolular yağıp bir azim zelzele gerçekleşti ki Nuh Peygamber ve Hûd Peygamber ve Salih Peygamber ve Lût Peygamber salavâtu’llahu aleyhim ve ecmaîn zemânlarından ve devirlerinden berü ancılayın zelzele vakı olmamış idi.’ Bulunan üç veride belirtilen yılda nevruz günü İstanbul’da çok şiddetli yağmurların ve doluların yağmış olduğu ifade edilmektedir. Nevruz günü ise Anadolu ve Orta Asya kültürlerinde baharın başladığı gün yani 21 Mart (Ekinoks) gününü temsil etmektedir. Kroniklerin yazılış tarihlerine bakıldığında üç anonimin de 15. yüzyıla ait olduğu görülmektedir.

Tablo 3.7 XIV. yüzyıl taşkın hakkındaki veriler.

Bu taraftan İl-begi-oglu ve Evrenos Beg geldiler. Murâd han Gâzi’nün önine düşüp togru Edirne’ye getürdiler. Ol vakt Meriç Suyı taşgundı.[70] 1359-60.
Hacı İlbeği ve Evrenos Beğ Sultan Gazi Murad’un önine düşüp togrı Edirne’ye getürdiler. Ol vakt Meriç suyı gayet taşgun idi. (hicretün sene 761)[71] 1359-1360
Hacı İlbegi ve Evrenos Beg, Sultan Gazi Muradun önüne düşüp, togru Edrene’ye getürdiler. Ol vakt Meriç suyu gayet taşgun idi.[72] 1359-1360

[70] Necdet Öztürk, *Oruç Beğ Tarihi*: *Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım*, Çamlıca Basım yayın,İstanbul 2007, s.24.
[71] Alper İğci, *Anonim Tevarih-i Ali Osman (687-920/1288-1514),* Marmara ÜniversitesiTürkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yülsek Lisans Tezi, s.10.
[72] Şamil Çan, *XVI. Yüzyıla Ait Anonim Bir Tevarih-i Al-i Osman:Gramer İncelemesi- Metin- Sözlük,* Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2006, s.65.

Tablo 3.7 (devam)

Hacı İlbeği ve Evrenos Beğ Sultan Murad'un önine düşüp Edrene'ye getürdiler. Ol vakt Tunca ve Meric suyu gayet taşgundu. Edrene tekvurı gece ile kayığa bindi kaçdı İnoz'a gitti.[73] 5 Mayıs 1360-1361
Andan Sultan Murad han, Rûm leşkerine Ali Paşa'yı baş diküp, Lâzeli'ne gönderdi. Ali Paşa Filibe'ye gelüp, iki ay anda mütemekkin oldı. Zîrâ Meriç ırmağı taşgundu, bahârdı, geçit virmezdi.[74] 1361
Edirne civârindeki adanun ucına irdi. Şehir yanında akan nehirler taşup bahre dönmüşdi, geçilmezdi.[75] (Sultan Murad devri)

Oruç Bey Tarihi, Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (Alper İğci), Anonim Osmanlı Kroniği (Necdet Öztürk) ve Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (Şamil Çan) kroniklerinden bulunan verilerde genel olarak aynı ifadeler kullanılmıştır. (Bu taraftan İl-begi-oglu ve Evrenos Beg geldiler. Murâd han Gâzi'nün önine düşüp doğru Edirne'ye getirdiler. O vakit Meriç Suyı taştı.76) Verilere göre Edirne'nin fethi esnasında Meriç Nehri'nin taştığı/kabardığı görülmektedir. Ve Edirne'nin zapdedildiği esnada Edirne'de bulunan Rum Komutanı bu taşkını/kabarmaları fırsat bilerek kayık ile Enez'e (İnoz) inerek Sırp ülkesine kaçmıştır. (Hacı İlbeği ve Evrenos Beğ Sultan Murad'un önine düşüp Edirne'ye getirdiler. O vakit Tunca ve Meriç suyu gayet taşkındı. Edirne tekvuru gece ile kayığa bindi kaçtı İnoz'a gitti.[77])

[73]Öztürk(2000), s.28
[74] Öztürk(2008), s.118.
[75]Abdullah Satun, *Kemal Paşazâde Tevarih-i Ali Osman III. Defter: Değerlendirme-Metin*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s.14.
[76] Öztürk,(2007),s.24.
[77]Öztürk(2000), s.28

3.1.3.XV. Yüzyıl İklim Verileri

Tablo 3.8 XV. yüzyıl soğuk dönemler hakkındaki veriler.

Defî göçüp Üsküdar'a geçdi. Anda bir derecede kar yaġup, yiller esdi ki cemî' otakları yıkdı. Mehterlerüñ ṭâkati ṭâk oldı. Yine kurmaġa çâre olmadı. Çâr u nâ-çâr irtesi sulṭân-ı kâm-kâr dönüp, yine Kosṭanṭiniye‟ye geldi. Esbâb-ı seferi ol kışın müheyyâ vü müretteb idüp, âlet-i ḥarb u darbda kuṣûr komadılar[78] İstanbul/1465
Meğer bir yılda, kara kış mevsimi, alem yüzünü bozup viran etmişti. Çimenler, yeryüzünden gitmişti; ağaçlar, hep yapraklarını dökmüştü. Nergis, bahçe içinde gözünü yummuştu; dünya yüzünde, (sadece) diken ve çer çöp kalmıştı.[79] Edirne/1476
Alem sultanının kış seferine yöneldiği sıralarda, kış o derece (sert) idi ki dillerle anlatılamaz. O gazada halin nasıl olduğunu birlikte olanlar bilirler; kıyamet gününde yer demir, gök bakır olur derler (İnandık ve tasdik ettik). Benzetmek gibi olmasın, tam o günlerde de öyle olmuştu. Mübalağa etmeyelim (abartmayalım), devletli sultanın devecilerinden birinin hali şöyle olmuştu: Konağa gelince ayakkabısını çıkarınca iki ayağının ön (baş) parmağı, ayakkabısıyla birlikte çıktı diye işitildi.[80] Edirne/1476
Yollarda nüzûl olundukça, geceleri soğuktan kendilerini korumak için onu örtünürler ve öyle yatarlardı. Böyle elem ve felâket ile aynı ayın yirmi yedinci günü, eyâlet merkezi olan Konya şehrine varıp karar eyledi.[81] Konya/Temmuz 1481

[78] Fatma Kaytaz, *Behişti Tarihi (791-907/1389-1502): Giriş Metin, Dizin,* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011,s.258.
[79]Ceyhun Vedat Uygur, *Kıvâmî Fetihname,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s.455.
[80]Uygur, a.g.e.,s.459.
[81] Vahid Çabuk, *Solakzâde Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2016,s.331.

Behişti Tarihi'nden alınan 1465 tarihli veri; Göçüp Üsküdar'a geçdi. Anda bir derecede kar yağıp, yeller esti ki bütün çadırları yıktı. Mehterlerin ṭakati dokuz kat gök oldu. Yine kurmaġa çare olmadı. İster istemez Sultan mutlu dönüp, yine Kosṭanṭiniye'ye geldi. Sefer sebebi o kışın mürettebatı hazır edip, mücadeledekusur etmediler.

Kıvâmî'nin Fetihnâme'sinden alınan 1476 tarihli iki veri Edirne'de yaşanan soğuk kış mevsimini anlatmaktadır. Solakzâde Tarihi'nden alınan 1481 tarihli veride ise aynı yıl haziran ve temmuz aylarında geceleri havanın soğuduğu aktarılmıştır.

15. yüzyıl verilerinde soğuk dönemlerden ayrı olarak Tuna Nehri'nin donduğunu anlatan veriler de ayrı tablo haline getirilmiştir. Tuna Nehri çalışma sınırlarımız içerisine girmese de Osmanlı Devleti'nin geniş sınırlara hüküm sürmesi sebebiyle kronik eserlerden bu konu hakkında veri elde edilebilmektedir. Nehrin donması dünya üzerinde Küçük Buzul Çağı'nın çağrısı da olabilir düşüncesi ile Anadolu'da yaşanan soğuklarla benzerlik göstermesi/yorumlanabilmesi açısından çalışmaya dahil edilmesi uygun görülmüştür.

Tablo 3.9 XV. yüzyıl Tuna Nehri'nin donması

Hâsılı, bu hisârlarun istinzâ'ı imtinâ'ı göstermiş iken, latîfe-i Rabbâni perde-i imkândan erbâb-ı gazv ü cihâd üzre şöyle göründi ki, servet-i kıştan bunca gazâret ile âb-ı Tuna dondı, pûlâd oldı ve üzerine, ber-tıbk-ı kar yağdı. Lâ-büd handaklar –ki gavr-ı endişeden amik-ter idi--- arz-ı müstevi oldı. Çün fethi müşkil gössteren handaklar idi ve handakları inâyet-i Bâri <cellet kudretühû> tondurdı ve üstüni kar ile toldurdu, fethi âsân düşti.[82] 1405-6 kış Semendire Sırbistan

O günlerde öyle kar yağmıştı ki, yüksek dağların tepeleri yığılan karlarla adetâ gökyüzüne ağmıştı. Yolların buz tutmuş olması, bakımlı şehirlere doğru inmeyi gerektirirken o, kış seferinin zorluklarına katlanmayı iki cihanda da mutlu olmak için uygun görmüş, resullerin öğüncü olanın ruhaniyetine sığınmış, bin türlü eziyet ve meşakket içinde ol hisarların yapıldığı yere gelmişti. Burada Tuna öyle bir donmuştu ki, buzun kalınlığı on dört karış tutuyor ve yollar özengiden yukarıya dek karla kaplı bulunuyordu. Sanki güneş bulutlar arasından gümüş okları yağdırıyordu. 1438[83] kış mevsimi

Kenâr-ı Tuna 'ya irdi anda turdı

Çerisi cümle cem' olmağa oturdı

Kışidi Tuna donmuşdı serâser

Yürür üstünde leşger sanki mermer[84] 1455

[82]A. Mertol Tulum,*Tursun Bey Tarih-i Ebu'l-Feth 1*, Baha Matbaası, İstanbul 1977, s.174.
[83] İsmet Parmaksızoğlu, *Hoca Sadeddin Efendi Tâcü't-Tevârih: Tarihlere Tacdır Bu Kitap*,c.III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1974,s.158.
[84] Öztürk (1991), s.262.

Tablo 3.9 (devam)

Hâvanun yüzi key olmışdı ser

Tuna'yı mermer eylemişdi berd

Tuna suyı buz olmışdı serâser

Buzun üstine geldi kondı leşger[85] 1455

Anlar dahı ber-mûcib-i fermân şiddet-i şitâda Eflâk cânibinde revâne olup Tuna kenarına varıldıkda bir gice Kazıklu didikleri mel'ûn nehr-i mezbur müncemid oldugı cihetden buz üzerinden ubûr ile asker-i İslâm şeb'hûn idüp ekserini şehîd eyledi.[86] 1461-62

Hünkâr bu söze güvenip uç beylerinden Çakırcıbaşı Hamza Bey'i hayli Müslümanla birlikte gönderdi. Çakırcı- başı varıp Tuna kenarına yerleşti. O zamanda Tuna donmuştu. Kış idi. Öte taraftan Eflak beyi de Tuna kenarına geldi, yerleşti. Bu taraftaki Müslümanlar kendi hallerinde ve gafil bir halde idi. Tuna da donmuştu. Eflak beyi olan o melun hile edermiş, maksadı padişahın kapışma gelmek değilmiş.[87] 1461-62

Varlık yapısı mimarıysa Tuna ırmağı üzerine buzdan uzun bir köprü çekmişti ki, üst yüzü, parçalanıp dağılmaz, çekirdek kuramını çözümleyen parlak bir plak olmuştu.

Kış idi Tuna donmuştu serâser

Yürür üstünde asker sanki mermer.[88] 1462 kış mevsimi

[85]Öztürk (1991), s.302.
[86] Cihan Çimen,*Anonim Tevarih-i Ali Osman (Kuruluştan 892/1487'ye kadar),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s.103.
[87] Kemal Yavuz, Yekta Saraç, *Aşık Paşazade Osmanoğulları'nın Tarihi,* MAS Matbaacılık A.Ş, İstanbul 2003, s.243.
[88] Parmaksızoğlu, a.g.e., c.III,s.62.

Tablo 3.9 (devam)

Ṭuna'ya varıcak bir derecede şovuk oldı ki cûy-ı Ṭuna on dört karış miḳdârı ṭoñdı. Ammâ incimâd-ı mâ şiddet-i sermâ ḥikmet-i maṣlaḥat[a] müştemil oldı. Ṭuna'ya Ḫuẕâyî cisr olup, ḫandak-ı 'amîḳüñ içinde olan şu ṭoñup memerler mermer döşemesine döndi. Ṭuna'nuñ berü cânibinde olan ol iki ḥiṣâr-ı üstüvârı cengle 'âciz eylediler. Müstaḥfiẓları emân dileyüp, virdiler. Anlara icâzet virüp, andan buz üstinde geçüp, Ṭuna'nuñ öte cânibinde olan ḥiṣârı muḥâṣara eylediler.[89] 1475 kış mevsimi
..asker ile yüriyüb ol kal'alarun üzerine düşüb muhâsara idüp birkaç günden sonra Tuna bi'l-külliye tonub buz olub bu tarafdan öte tarafa, ol tarafdan bu tarafa adem geçicek öte yakada olan kafirleri bir gice kal'ayı koyub Belgrad tarafına kaçdı.[90] 1476 kış mevsimi
Egerçi mevsim-i şitâ olup sefer zamanı degül idi. Lâkin te'hir olunursa fitneleri def'i müşkil olmagla şiddet-i şitâda ol kılâ'a teveccüh idüp hedm ü tahribini irâde buyırdılar. Azim kar yagup şiddet-i şitâ ve kuvvet-i sermâ kemâlinde idi. Hakk'a tevekkül ve rühâniyyet-i fahr-i rusüle tevessül idüp ol hisârlar mahalline vardılar. Tuna on dört karış tonup üzengüden yukaruya irişür idi.[91] 1476-77 kış mevsimi

[89] Kaytaz, a.g.t.,,s.281.
[90]Cengiz Halil Erdoğan, Yaşar Yücel, *Rûhî Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992,s.467.
[91] Uygar Yıldız, *Bedâyiül-Vekayi (L265a ile L 304b İnceleme- Metin- Dizin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 130.

Tablo 3.9 (devam)

Padişah bu haberi işitince hemen oradan ohisarların üzerine yürüdü. Mevsim kış idi ve gayet sert geçiyordu. Vardı o hisarların üzerine indi. Yolun darlığından atyoldan çıkamazdı. Karın derinliğini o kadardı ki atın üzengisinin bile üzerinde idi. Tuna suyu da sert bir şekilde buz tutmuş, donmuştu. İslam leşkeri geldi ve buz üstünde konakladı. Hisarlar da Tuna kenarında idi. Ordu durur durmaz padişah yağma emri verdi. O gün hücum oldu. Akşam vakti kâfirler aman dilediler. Aman verildi. Anlaşmayla hisarları teslimaldılar.[92] (1476-77)

Tursun Bey'in Tarih-i Ebu'l Feth'inden alınan 1405-1406 tarihli veri; Büyük kıştan Tuna nehri dondu, çelik oldu ve üzerine kar yağdı. Gerekli hendekler –ki derindi- düz oldu. Çünkü fethi güç gösteren hendekler idi ve hendekleri inâyet-i Bâri <kudreti yüce olan> dondurdu ve üstünü kar ile doldurdu, fethi kolay oldu. (Semendire (Sırbistan) kıyısında kış vakti Tuna Nehri'nin donduğu ve hendekleri de dolduracak şekilde karlar yağdığı aktarılmıştır.)

Hoca Sadettin Efendi'nin Tacü't-Tevârih'inden alınan 1438 tarihli veri; Burada Tuna öyle bir donmuştu ki, buzun kalınlığı on dört karış tutuyor ve yollar özengiden yukarıya dek karla kaplı bulunuyordu. Sanki güneş bulutlar arasından gümüş okları yağdırıyordu (Eflak)

Hadidi Tarihi'nden alınan 1455 tarihli iki veri; Tuna'nın kenarına vardı orda durdu / Herkes bir olmaya oturdu / Kış idi Tuna baştanbaşa donmuştu / Yürürdü üstünde asker sanki mermer. Tuna'yı mermer etmişti soğuk / Tuna suyu buz olmuştu baştan başa / Buzun üstüne geldi kondu asker. (Eflak)

Cihan Çimen'in hazırladığı Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'dan alınan 1462 tarihli veri; Şiddetli soğukta Eflâk tarafına yürüyüp Tuna kenarına varıldığında bir gece Kazıklu dedikleri; nehrin donmuş oldugu taraftan buz üzerinden karşı tarafa geçti, İslâm askeri gece baskını edip pek çoğunu şehîd eyledi. (Eflak)

Aşıkpaşazade'nin Osmanoğulları Tarihi'nden 1462 tarihli veri; O zamanda Tuna donmuştu. Kış idi. Öte taraftan Eflak beyi de Tuna kenarına geldi, yerleşti. Bu

[92] Saraç, Yavuz, a.g.e., s.271.

taraftaki Müslümanlar kendi hallerinde ve gafil bir halde idi. Tuna da donmuştu.(Eflak)

Hoca Sadettin Efendi'nin Tacü't-Tevârih'inden alınan 1462 tarihli veri; Tuna ırmağı üzerine buzdan uzun bir köprü çekmişti ki, üst yüzü, parçalanıp dağılmaz, çekirdek kuramını çözümleyen parlak bir plak olmuştu. (Eflak)

Behişti Tarihi'nden alınan 1475 tarihli veri: Ṭuna'ya varıldığında bir derecede şoğuk oldu ki Ṭuna nehri on dört karış miḳtarı dondu... Ṭuna'ya Ḫuẕâyî köprü olup, hendek içinde oup mermer döşemesine döndü. Ṭuna'nın yakınında olan iki kuvvetli hisar cenkle âciz eylediler. Müstaḥfıẓlara aman dilediler. Onlara izin verip, buz üstünden geçip, Ṭuna'nın öte yakınında olan ḥiṣârı kuşattılar. (Semendire)

Ruhi Tarihi'nden alınan 1476 tarihli veri: ..asker ile yürüyüp o kalelerin üzerine düşüp kuşatıp birkaç günden sonra Tuna büsbütün donup buz olup bu tarafdan öte tarafa, o tarafdan bu tarafa insan geçecek öte yakada olan kafirleri bir gece keleye koyup Belgrad tarafına kaçdı. (Semendire)

Koca Hüseyin Efendi'nin Bedayiül-Vekâyi adlı eserinden alınan 1476-1477 tarihli veri: Kış mevsimiydi ve sefer zamanı değildi. Azim kar yağışı, şiddetli kışta ve kuvvetli soğukta kemâlinde idi. Hakk'a tevekkül ve rühâniyyet-i fahr-i rusüle tevessül edip o hisârlar mahalline vardılar. Tuna on dört karış tonup atın üzengisinin bile üzerinde idi. (Boğdan)

Aşıkpaşazade'nin Osmanoğulları Tarihi adlı eserinden alınan 1476-1477 tarihli veri: Padişah bu haberi işitince hemen oradan ohisarların üzerine yürüdü. Mevsim kış idi ve gayet sert geçiyordu. Vardı o hisarların üzerine indi. Yolun darlığından atyoldan çıkamazdı. Karın derinliğini o kadardı ki atın üzengisinin bile üzerinde idi. Tuna suyu da sert bir şekilde buz tutmuş, donmuştu. İslam leşkeri geldi ve buz üstünde konakladı. Hisarlar da Tuna kenarında idi. Ordu durur durmaz padişah yağma emri verdi. O gün hücum oldu. Akşam vakti kâfirler aman dilediler. Aman verildi. Anlaşmayla hisarları teslimaldılar.[93] (1476-77)

[93] Saraç,Yavuz, a.g.e., s.271.

Tablo 3.10 XV. yüzyıl yağışlı dönemler.

Ol sebepten bir müşkil dahı buydı ki, ol yedi gün içinde ziyâde yeller esüp, yağmurlar yagmagıla hayli zebun dahı olmışlardı.[94] 1402/Bursa
Müşkil dahı bu idi ki ol yedi gün içinde ziyâde yiller esüp yağmurlar yağmağla hayli zebun dahı olmışlardı.[95] 1403/Bursa
Karaman-oglı mükâvemet idemeyüp hisara girdi varup muhâşara idüp Konya'ya müteveccih oldı. İttifâk ol esnâda ziyâde yağmurlar olup bir derecede yağalır oldı ki deprenmeğe iktidâr kalmadı. Tevâlî-yi emtârdan nâ-gâh bir seyl-i serî'ü'l-ahdâr sür'atle gelüp orduyı târ u mâr eyledi. Leşkere hayli ziyân oldı. [96] 1414-15/Konya
Ansızın bir siyah bulut ortaya çıktı. Karanlıkta İstanbul gibi büyük bir şehir kayboldu. Yağmur şiddetinden seller akmaya başladı. Şehrin kanalları doldu. Yer yer yıldırımlar düştü. Görenler kıyâmetten alâmet zannederlerdi. [97] 1490/İstanbul
Ammâ bu sıralarda, aynı yıl Şaban ayının yirmi ikisi ve Temmuz ayının yirmi dördü idi. Bu esnada İstanbul'da Şa'bân ayında gayetle ziyâde yağmurlar yağup ve yıldırımlar şakıyup ve bir sâ'ika peydâ oldı. Nâ-gâh Güngörmez mahallesinde bir kelisa varidi, içinde güherçile varidi, yıldırım ol güherçileye inüp kelisâyı hallâc yayından penbe atılur gibi göğe perrân kıldı.[98] Haziran-Temmuz 1490/İstanbul

[94] Öztürk*(2008,)* s.218.
[95] Cengiz, Yücel, a.g.e.,s.422.
[96] Kaytaz, a.g.t.,s.115.
[97] Çabuk, a.g.e., s. 358.
[98] Ahmet Akgün, *(Anonim) Tevarih-i Ali Osman*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.60.

Tablo 3.10 (devam)

Konstantin içindeyiken sa'ban ayinun yigirmi iki güninde yeksenbih güninde subh-i sadikda tamam Konstantinün içinde girü bir şa'ika belürüp yağmurlar ve yıldurımlar berk urup Güngörmez kelisa üzerine yıldırım indi[99] 30 Haziran 1491/İstanbul
..ve İstanbul'da Şaban ayınun yigirmi ikisinde yekşenbe gün şubhı sâdık vaktinde yağmur yağup yıldırım şakıyup bir şa'ika peydâ oldı. Nagâh Güngörmez Kilisesi'nde güherçileye yıldırım düşüp kiliseyi panbuk gibi atdı.[100] 30 Haziran 1491/İstanbul

Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin Cihannüma'sından ve Ruhî Tarihi'nden alınan iki veride aynı olayın anlatıldığı görülmektedir. (1402-1403 tarihli veri: Yedi gün içinde çok yeller esmiş, yağmurlar yağmış bu nedenle güçmüş çekmişlerdi.) Olayın geçtiği yer Bursa olup, net tarih belirtilmemiştir.

Behiştî Tarihi'nden alınan 1414-1415 tarihli veri: Karamanoğlu dayanamayıp hisara kuşatıp Konya'ya yöneldi. O esnada fazla yağmur yağıp, öyle yağdı ki kımıldamaya güç yetmedi. Arka arkaya gelen yağmurlardan ansızın bir sel gelip orduyu darmadağın etti. Asker bir hayli ziyân oldu. (Konya) Alınan veride tarih net olarak belirlenememiştir.

Solakzade Tarihi'nden alınan 24 Temmuz 1490 tarihli veri: Ammâ bu sıralarda, aynı yıl Şaban ayının yirmi ikisi ve Temmuz ayının yirmi dördü idi. Ansızın bir siyah bulut ortaya çıktı. Karanlıkta İstanbul gibi büyük bir şehir kayboldu. Yağmur şiddetinden seller akmaya başladı. Şehrin kanalları doldu. Yer yer yıldırımlar düştü. Görenler kıyâmetten alâmet zannederlerdi.

[99] Çan, a.g.t., s.119.
[100] Ömer S. Kurmuş, *Anonim Tarih-i Ali Osman: Çeviriyazı- Tıpkıbasım- Sözlük*, Bursa İl İdaresi, Bursa 2012, s.64-65.

Ahmet Akgün'ün hazırladığı Tevârih-i Âl-i Osman'dan alınan 1491 Haziran/Temmuz tarihli veri: Bu esnada İstanbul'da Şa'bân ayında çokça yağmurlar yağıp ve yıldırımlar şakıyıp ve bir yıldırım meydana geldi. Güngörmez mahallesinde bir kilise vardı, içinde güherçile vardı, yıldırım o güherçileye inip kiliseyi hallâc yayından penbe atılır gibi göğe uçurdu. (İstanbul)

Şamil Çan'ın hazırladığı XVI. Yüzyıla Ait Anonim Bir Tevarih-i Al-i Osman'dan alınan 30 Haziran 1491 tarihli veri: İstanbul içindeyken şa'ban ayının yirmi ikinci günü pazar gününde sabah İstanbul'un içinde girdiğinde bir yıldırım belirip yağmurlar ve yıldırımlar, şimşekler çakıp Güngörmez Kilisesi üzerine yıldırım düştü.

Ömer S. Kurmuş'un hazırladığı Tarih-i Âl-i Osman'dan alınan 30 Haziran 1491 tarihli veri ile Şamil Çan'ın hazırladığı anonim eser aynı olayı anlatmaktadır. 30 Haziran 1491 tarihli veri: İstanbul'da Şaban ayının yirmi ikisinde pazar günü sabah vaktinde yağmur yağıp yıldırım şakıyıp bir yıldırım meydana geldi. Ansızın Güngörmez Kilisesi'nde güherçileye yıldırım düşüp kiliseyi panbuk gibi attı.[101]

Yukarıda açıklanan verilerde ikisi Bursa, biri Konya ve dördü İstanbul olmak üzere yedi veri bulunmuştur. Fakat Bursa ve Konya verisinde net tarih belirtilmemiştir. İstanbul verilerinde ise belirli bir tarih vardır ve üç veri aynı olayı anlatmaktadır.

[101] Kurmuş, a.g.e., s.64-65.

Tablo 3.11 XV. yüzyıl kıtlık verileri

834(M. 1430) tarihinde Mısır Sultanı Bars Beğ'in Kara Yülük üzerine yürüdüğü fakat daha sonra barış yapıp çekildiği bilinmektedir. Yine bu yılda dolunayın tam tutulması olmuş, çevre o kadar kararmıştı ki, insanlar yıldızları rahatça görecek hale gelmişlerdi. Bu arada bir çok ülkelerde de kıtlık görüldü. Bazı Osmanlı tarihleri ay tutulması olayının 836(M. 1432) tarihinde olduğunu ve bu yıl Zu zuvabe/kuyruklu yıldızın doğduğunu yazarlar.[102]

Ayrıca bu yılda büyük bir güneş tutulması vaki' oldu. Öyle karanlık oldu ki, yıldızlar aşikire göründüler. Pek çok diyarda da büyük kıtlıklar peyda oldu. Bazı tarihlerde güneş tutulmasının 836 (1433) yılında olduğunu, bu yılda ise büyük bir kuyruklu yıldızın zuhür ettiğini yazmaktadırlar.[103]

900 (1494-95) yılı başlarında ise Rum diyarı veba salgını ve kıtlıkla karşı karşıya kalmıştı. Üç yıl ard ardına taun ve altı yıl boyunca da kıtlık sürdü. Elli atmış dirhem çeken bir ekmeği, bir Osmanlıya alan memnun olurdu. Rumeli toprakları tahıl bolluğu ve çeşitli ürünleriyle tanınmış iken, öyle oldu ki, kuru çalılığa döndü. Bir dane buğdayı ele geçirmek sevgiliye kavuşmak gibi başarı sayılıyordu. Şöyleki fukarası aç, zenginleriyse muhtaç kaldılar. Böylece kıtlık yüzünden halk zor duruma düşmüştü. Anadolu vilayetleri ise daha kötü olup hatta Bolu çevresinde iki aydan artık ekmeksiz geçinmek, ot ve saman yemekle yetinmek zorunda kalındığı anlatılmaktadır.[104]

[102]Parmaksızoğlu, a.g.e., c.II,s.186.
[103]Çabuk, a.g.e., s.213.
[104] Parmaksızoğlu, a.g.e., c.III,s.347.

Hoca Sadeddin Efendi'nin Tâcü't-Tevârih'inden alınan 1430 tarihli veri: 834(M. 1430) tarihinde Mısır Sultanı Bars Beğ'in Kara Yülük üzerine yürüdüğü fakat, daha sonra barış yapıp çekildiği bilinmektedir. Yine bu yılda dolunayın tam tutulması olmuş, çevre o kadar kararmıştı ki, insanlar yıldızları rahatça görecek hale gelmişlerdi. Bu arada birçok ülkelerde de kıtlık görüldü. Bazı Osmanlı tarihleri ay tutulması olayının 836 (M.1432) tarihinde olduğunu ve bu yıl Zu zuvabe/kuyruklu yıldızın doğduğunu yazarlar.[105]

Solakzâde Tarihi'nden alınan 1433 tarihli veri: Ayrıca bu yılda büyük bir güneş tutulması vaki' oldu. Öyle karanlık oldu ki, yıldızlar aşikire göründüler. Pek çok diyarda da büyük kıtlıklar peyda oldu. Bazı tarihlerde güneş tutulmasının 836 (1433) yılında olduğunu, bu yılda ise büyük bir kuyruklu yıldızın zuhür ettiğini yazmaktadırlar.[106]

Hoca Sadeddin Efendi'nin Tâcü't-Tevârih'inden alınan 1494-1495 tarihli veri: 900 (1494-1495) yılı başlarında ise Rum diyarı veba salgını ve kıtlıkla karşı karşıya kalmıştı. Üç yıl ard ardına taun ve altı yıl boyunca da kıtlık sürdü. Elli atmış dirhem çeken bir ekmeği, bir Osmanlıya alan memnun olurdu. Rumeli toprakları tahıl bolluğu ve çeşitli ürünleriyle tanınmış iken, öyle oldu ki, kuru çalılığa döndü. Bir dane buğdayı ele geçirmek sevgiliye kavuşmak gibi başarı sayılıyordu. Şöyle ki fukarası aç zenginleriyse muhtaç kaldılar. Böylece kıtlık yüzünden halk zor duruma düşmüştü. Anadolu vilayetleri ise daha kötü olup hatta Bolu çevresinde iki aydan artık ekmeksiz geçinmek, ot ve saman yemekle yetinmek zorunda kalındığı anlatılmaktadır.[107]

[105] Parmaksızoğlu, a.g.e,, c.II,s.186.
[106] Çabuk, a.g.e., s.213.
[107] Parmaksızoğlu, a.g.e., c.III,s.347.

3.1.4. XVI. Yüzyıl İklim Verileri

Tablo 3.12 XVI. yüzyıl soğuk dönemler

Ordu ağaç yaprakları gibi dökülmeye başladı, hayvanlar sert soğuktan dolayı solup gittiler. Bayburt deresinden kış baskın yaptı, öyle ki soğuk birçok eli ayağı dondurdu. Ordunun yolunda mamur yer kalmadı, hiçbir hayvan arpa ve saman göremedi. Buğday ve arpadan bir tane bile yok; kış, kar ve durmadan yol yürü.. Ordunun zayıflarının sayısı belirsiz, ne azık, ne derman; binlercesi yıkılıp kaldı. Sefer atlarının zayıf olanlarından her yol başında binlercesi telef oldu. Her adımda rahvan atlar yokluk diyarına doğru merhaleler aştılar. Atların kemikleri buzlanmış kar gibiydi; karın altında dağ, ova görünmez olmuştu. Soğuktan başka yiyecekleri kalmadı, kardan ve çiğden başka da örtüleri yoktu. Kıtlık yüzünden yiyecek sıkıntısına düşüldü, kaçılan şeye yakalanıldı. Odun ateşin sıcaklığıyla tutuşunca kıvılcım yerine kar düşüyordu. Dağına, ovasına kar düştü, yer derin deniz gömüldü. Dünyayı dolaşan fırtına öyle esti ki karlı dağdan toz kaldırdı. Deve soğuktan dolayı çöküp kalmış, tıpkı derin bir suya gömülmüş gibi. Güneşin kalburundan ışık yerine yıldırımlar yağmakta. Sanki değirmenci güneşe un döküp feleğin kalburuyla elemiş [108]1514 kış mevsimi
(…)tekrar Bitlis tarafına döndüler. Çok ganimet ele geçmekle birlikte soğuğun ve karın şiddet ve hiddetinden iki yüz kişinin eli ayağı sakatlandı.[109] 1514 kış mevsimi
sene-i selasîn ve tis'a-mi'e Zi'kadesinün evâ'ilinde azîmet idüp Gelibolı'ya ve Gelibolı'dan Rodos'a varup ol zamanda zamân-ı şiddet-i şitâ ve âvân-ı hiddet-i sermâ omağın..[110] 1524

[108] Hicabi Kırlangıç, *İdris-i Bidlisi Selim Şâh-Nâme*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995, s.210-211.
[109] Kırlangıç, a.g.t.,s.250.
[110] Davut Erkan, *Matrakçı Nasûh'un Süleymannâmesi (1520-1537)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s.83.

Tablo 3.12 (devam)

Hisarun biraz yerin yıkup ceng üzerinde iken nâgâh kış dutup kar yağdı. Ziyade sovuk olup ‘asker ve tavar ol sovuga tâkat getürmedi.[111] 1528-29/İstanbul
Esüp bâd-ı şimâl oldı havâ serd Akarsuların mermer eyledi berd Geyer kakumı kardan kara tağlar Savurdı yile berg-bâr-ı bağlar Cihânı bâd-i bârân berfile berd İder düşmen sevâdından beter serd.[112] 1537/İstanbul/ kış mevsimi
Yevmü’l-hamîs rûz-ı arafe, havâlar gayet bürûdet üzre olup, bir niçe gündür yağmur ve kar yağup, erkân-ı devlet birbirine varmakda usret çekildi.[113] Ocak 1575/İstanbul
“Zagem yolundan kemâl-i şiddet-i şitâda asker tûfân-ı belâya giriftâr olup, buran çeküp varta-i helâkden halâs olanlar, müddet-i ömürlerinde sefer nâmın dillerine bir dahi getürmeyüp, eymân-ı gılâz ile ve hüsn-i ihtiyârlarıyle dirlikden ferâgat idüp nice bin türlü mühnet ü meşekkat ile Erzurum’a kışlaya yetişüp karâr olındı. Fî evâsıt-ı şehr-ı zilkâ’de, sene 987.”[114] Aralık/Ocak 1579-80

[111] Kurmuş, a.g.e., s.81.
[112] Öztürk(1991), s.434.
[113] Mehmet İpşirli,*Selânikî Mustafa Efendi Tarih-i Selâikî (H.699-968/M.1299-1561),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.108.
[114] İpşirli, a.g.e.,s.123.

Tablo 3.12 (devam)

Evvel-i Erba'în olup, eyyâm-ı şitâ ve zemherîr yetişmekle makarr-ı devletlerine varınca şiddet ü meşekkat-i râh çekildüği rivâyet olundı. Fi gurre-i muharrem, sene 992.[115] Ocak-Şubat 1584
İslam askeri ile Tiflis yöresine gelindiği zaman kasıma daha iki gün vardı ama kış belirtileri kendini göstermeye başlamıştı. O kadar soğuk ve sert rüzgâr esiyordu ki, birkaç bin çadır parçalanıp yıkıldı. Kasım gecesi de o kadar yağdı ki, çadırların çoğu kara gömülüp kaldı. Sözün kısası, o menzilde binlerce insan telef oldu. En sonunda bin türlü zahmet ve meşakkatten sonra mübarek ramazanın yirmi birinde (1-11-1588) Erzurum'a girmek nasip oldu.[116]
Zemherîri yol üzre seferde geçirmişler ve Çorlı kırlarında azîm kar tufanı çekilmiş ki hergiz görülmiş ve işidilmiş değildir.[117] 1594
"İnsan mihnet-keşînedür birkaç sene idi İstanbul'da hengâm-ı şitâ mülâyemet-i havâ ile geçerdi, fukarâ vü zu'afâ halleri düşvâr oldı. Bu sene hikmettu'llâh ile kış ziyâde iştidâd buldı. Muttasıl kar yağdı, erimedi turdı, mâl-â-mâl oldı. Memâlik-i Rûmili ve vilâyet-i Üngürüs'de olan enhâr-ı azîme tamâmen muhkem dondı."[118] 1594

[115] İpşirli, a.g.e.,s.142.
[116] Bekir Sıtkı Baysal, *Peçevi Tarihi II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s.49.
[117] İpşirli, a.g.e.,s.425.
[118] İpşirli, a.g.e.,s.425.

Tablo 3.12 (devam)

"Ve bu esnâda berd ü şitâ ziyâde iştidâd üzre olup, muhâlif ruzgârlar esüp, niçe eyyâm karayel ve kıble ve yıldız esmekle furtınalar oldı. Deryâdan sefîne gelüp gitmeğe heç vechile mecâl ü imkân olmadı. Sular tondı, değirmenler dönmez oldı. İstanbul kesret ü izdihâmına ekmek yetişmek mümkin olmayup, azîzü'l-vucûd olmağla bir somun iki akçaya satılurken üç akçaya hem-çünâ minnet ü sipâs ile ele girmedi. Hikmet-i İlâhidür, her tecdîd-i saltanat vâki' oldukda bu vilâyetde kaht u kıllet çekmek âdet oldı."[119] 1594-95/İstanbul
Yollar kardan memlû idi. Atlar dondan yürimekde usret çekerdi. Karın tabî'atında karâr yoğıken kar oldı. Şubat ve filvaris eyyâmı şiddet-i şitâdan harekete mecâl yoğıdi.[120] 1594-95/İstanbul

İdrisî Bitlisi'nin Selim Şah-nâme'sinden alınan 1514 tarihli veri: Ordu ağaç yaprakları gibi dökülmeye başladı, hayvanlar sert soğuktan dolayı solup gittiler… Bayburt deresinden kış baskın yaptı, öyle ki soğuk birçok eli ayağı dondurdu. Ordunun yolunda mamur yer kalmadı, hiçbir hayvan arpa ve saman göremedi. Buğday ve arpadan bir tane bile yok; kış, kar ve durmadan yol yürü.. Ordunun zayıflarının sayısı belirsiz, ne azık, ne derman; binlercesi yıkılıp kaldı. Sefer atlarının zayıf olanlarından her yol başında binlercesi telef oldu. Her adımda rahvan atlar yokluk diyarına doğru merhaleler aştılar. Atların kemikleri buzlanmış kar gibiydi; karın altında dağ, ova görünmez olmuştu. Soğuktan başka yiyecekleri kalmadı, kardan ve çiğden başka da örtüleri yoktu.Kıtlık yüzünden yiyecek sıkıntısına düşüldü, kaçılan şeye yakalanıldı.Odun ateşin sıcaklığıyla tutuşunca kıvılcım yerine kar düşüyordu.Dağına, ovasına kar düştü, yer derin deniz gömüldü.Dünyayı dolaşan fırtına öyle esti ki karlı dağdan toz kaldırdı.Deve soğuktan dolayı çöküp kalmış, tıpkı derin bir suya gömülmüş gibi.Güneşin kalburundan ışık yerine yıldırımlar

[119] İpşirli, a.g.e.,s.444.
[120] İpşirli, a.g.e.,s.444.

yağmakta.Sanki değirmenci güneşe un döküp feleğin kalburuyla elemiş[121](Nahcıvan- Çukur Said, Kağızman ve Gürcistan yolu)

İdrisî Bitlisi'nin Selim Şah-nâme'sinden alınan 1514 tarihli veri: (..) tekrar Bitlis tarafına döndüler. Çok ganimet ele geçmekle birlikte soğuğun ve karın şiddet ve hiddetinden iki yüz kişinin eli ayağı sakatlandı.[122]

Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi'nden alınan 1524 tarihli veri: 1524 başlarında Gelibolu'ya gidip ve Gelibolu'dan Rodos'a varıp o zamanda şiddetli soğuk ve soğuk günlerde olup..

Ömer S. Kurmuş'un hazırladığı anonim Tarih'i Âl-i Osman'dan alınan 1528-1529 tarihli veri: (..) savaş üzerinde iken ansızın kış tutup kar yağdı. Ziyade soğuk olup 'asker ve davar o soğuğa dayanamadı. (İstanbul)

Hadidî Tarihi'nden alınan 1537 tarihli veri: Esti rüzgar kuzeyden oldu hava sert / Akarsuların mermer eyledi soğuk / Giyer kakumı (kürkü makbul bir cins kedi) kardan kara dağlar / Savurdu soğuk yel bağı meyveyi / Cihanı soğuk yağmur kar ile yağmur / Eder düşmandan beter soğuk. (İstanbul)

Tarihî Selânikî'den alınan Ocak 1575 tarihli veri: Perşembe günü arefe günü, havalar gayet soğuk olup, bir zamandır yağmur ve kar yağıp, devlet erkanı birbirine varmakta güçlük çekti. (İstanbul)

Tarihî Selânikî'den alınan Aralık/Ocak 1579-80 arihli veri: Zagem yolundan şiddetli kışta asker tûfâna yakalanmış olup, burdan çeküp tehlikeden kurtulanlar, ömürlerinde sefer nâmını dillerine bir daha getirmeyip sert yeminler ile ve istekleriyle dirlikden fedakarlık edip nice bin türlü zahmet meşakkat ile Erzurum'a kışlaya yetişip karâr olundu. sene 1579/80.

Tarihî Selânikî'den alınan Ocak/Şubat 1584 tarihli veri: Önce Erba'în olup, kış mevsiminde ve soğukta yetişmekle karargaha varınca şiddetli meşekkatle yol ekildiği rivâyet olundu. Ocak/Şubat ayı 1584. (İstanbul)

[121]Kırlangıç, a.g.t.,s.210-211.
[122] Kırlangıç, a.g.t.,s.250.

Peçevi Tarihi'nden alınan 01.11.1588 tarihli veri: İslam askeri ile Tiflis yöresine gelindiği zaman kasıma daha iki gün vardı ama kış belirtileri kendini göstermeye başlamıştı. O kadar soğuk ve sert rüzgâr esiyordu ki, birkaç bin çadır parçalanıpyıkıldı. Kasım gecesi de o kadar yağdı ki, çadırların çoğu kara gömülüp kaldı. Sözün kısası, o menzilde binlerce insan telef oldu. En sonunda bin türlü zahmet ve meşakkatten sonra mübarek ramazanın yirmi birinde (1-11-1588) Erzurum'a girmek nasip oldu.[123]

Tarihî Selânikî'den alınan 1594 tarihli veri: Zemherîri yol üzre seferde geçirmişler ve Çorlı kırlarında azîm kar tufanı çekilmiş ki asla görülmiş ve işidilmiş değildir.[124]

Tarihî Selânikî'den alınan 1594 tarihli veri: İnsan mihnet-keşînedür birkaç sene idi İstanbul'da kış vakti yumuşak hava ile geçerdi, fukara ve zayıflar halleri müşkil oldı. Bu sene hikmettu'llâh ile kış ziyâde katılaştı. Aralıksız kar yağdı, erimedi durdu, dopdolu oldı. Rumeli toprakları ve Üngürüs vilayeti olan büyük yollar tamâmen dondu."

Tarihî Selânikî'den alınan 1594-95 tarihli veri: Ve bu esnâda soğuk kış şiddetlenmiş, muhâlif ruzgârlar esip, nice günler karayel ve kıble ve yıldız esmekle furtınalar oldu. Denizden gemi gelip gitmeye hiç imkân olmadı. Sular dondu, değirmenler dönmez oldu. İstanbula ekmek yetişmek mümkün olmayıp, bir somun iki akçaya satılıdı (…) Hikmet-i İlâhidür, saltanat değişim vâki olduğunda bu vilâyette kıtlık çekmek âdet oldu."[125] (1594-95) İstanbul

Tarihî Selânikî'den alınan 1594-1595 tarihli veri: Yollar karla dolu idi. Atlar dondan yürümekte güçlük çekerdi. Karın tabîatında karâr yokken kar oldu. Şubat ve filvaris(?) günleri şiddetli soğuklarda harekete mecâl yoktu[126] İstanbul

[123]Baysal, a.g.e, c.II., s.49.
[124] İpşirli, a.g.e.,s.425.
[125] İpşirli, a.g.e.,s.444.
[126] İpşirli, a.g.e.,s.444.

Tablo 3.13 XVI. yüzyıl Tuna Nehri'nin donması

İmdat için gönderilen asker ve beyler, büyük birlikler halinde Tulin'e kadar geldiler. Fakat karakış bastırmış, ve Tuna donmuştu.[127] 1543 kış mevsimi

Lâkin Mihal eşkıyâsı ziyâde olmada. Ve Tuna kış u şiddet üzre; üç ay Tuna'yı buz tutar. Mihal kâfir Rusçuk'a akın eder, ahâlîsi ibâ eder.[128] Der zemân-ı hazret-i Pâdişah-ı İslâm Sultân Murâd bin Selin Hân; fî Sene 1003. 1594-95

Binbeş ve altı senesinde vâki': "Niğbolu ve Ziştovi ve Rusçuk ve Silistire ve Hırsova dahi Tuna yalıları muhâfazası mühimdir" deyü Serdâr Vezîr Hâfız Ahmed Paşa, üzerinde me'mûr olan sancak-beyleri ve alay-beyleri ve mânde kapu halkı ve müteferrika ve çavuş ve zu'amâdan ve erbâb-ı tîmârdan ve Dobruca akıncılarından ve Tatarlardan yirmi bin mikdârı asker ile Oseklerde ve cebecilerden ve topçulardan ve kul- oğullarından Rusçuk'da dernekde iken, mâh-ı cumâdelûlâda şiddet-i şitâdan Tuna[y]ı buz dutup…[129] 1596-97-98

Ve Belgırad'da bin altı târihinde , ziyâde şiddet-i şitâlar olup ve Tuna donup ve ba'dehû eyyâm-ı enhâr oldukda, fermân olunan kereste , donbaz gemileri ile gelüp ve yörük tayifesi câmuşlar ile Selânik'den ve top palamarları ve Samakov'dan kazma ve kürekler emürden arabalar ile Belgırad'a dâhil olduğunda.[130] 1597-98

[127]Baysal, a.g.e., c.I, s.175.
[128] Ziya Yılmazer, *Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil),* c.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s.51.
[129] Yılmazer, a.g.e., c.I, s.205.
[130] Yılmazer, a.g.e., c.1, s.207.

Peçevi Tarihi'nden alınan 1543 tarihli veri: İmdat için gönderilen asker ve beyler, büyük birlikler halinde Tulin'e kadar geldiler. Fakat karakış bastırmış ve Tuna donmuştu.[131]

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi'nden alınan 1594 tarihli veri: Ve Tuna kışın şiddeti üzerine; üç ay Tuna'yı buz tutar. Mihal kâfir Rusçuk'a akın eder, ahâlîsi çekinir.

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi'nden alınan 1596-1597-1598 tarihlerine ait veri: mayıs ayında şiddet-i kıştan Tuna[y]ı buz tutup…[132]

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi'nden alınan 1597-1598 tarihli veri: Ve Belgırad'da bin altı târihinde, şiddetli soğuklar olup ve Tuna donup ve ondan sonra soğuk günler oldu.

[131]Baysala.g.e.,c. I, s.175.
[132] Yılmazer, a.g.e., c.1, s.205.

Tablo 3.14 XVI. yüzyıl yağışlı dönemler (yağmur, sel, taşkın)

Bu arada Beyşehir gölü taşıp Konya ovasını denize döndürmüştü. 907 (1501-1502) yılından dokuz yılına varınca yağmur suları bu bollukta sürüp, günler böylece geçti.[133]
Şaban ayı (…) Aynı ayın on dördüncü günü, garib ve misli görülmemiş tufan nişânı arz eden bir yağmur nazil oldu. Tunca Nehri galeyan ile taştı. Nice sağlam binâlar ve taş yapılar harâb ve virân hale geldi. Yerle bir oldu. Edirne şehri binâ olalıdan beri zuhura gelmeyen tufan, o günlerde zâhir ve nümâyân oldu.[134] 1509 Kasım/Aralık
Yağmurlara dağlar ve ovalar yeşerdiğinde, ovaya saba rüzgarı yeniden döndü. Irmağı demirden yapılmış bentten kutarır gibi havuz suyu buzdan kurtuldu.[135] 1514/Van dolayları/ bahar
Bu zikr olan konağa gelinürken Şehr Emîni Hasan Çelebî oldı ve Matrâkçı NasûhBeg oğlı Mehemmed on akçe ile sağ bölüğe ilhâk olundı ve konağa gelince ziyâde yağmurlar ve seyller olup rûy-i zemîn suyla dolmışdı. Arpanun kilesi sekizer akçeyealındı.[136] 30 Eylül 1537/İstanbul

[133]Parmaksızoğlu, a.g.e., c.III,s.347.
[134] Çabuk, a.g.e., s.379.
[135] Kırlangıç, a.g.t.,s.253.
[136] Davut Erkan, a.g.t., s.200.

Tablo 3.14 (devam)

Yüce vakâr sahibi Hüdavendigar hazretleri şikar eylemek ve avlanmak arzusu ile Halkapınar taraflarına hareket buyurmuşlar idiAnsızın gökyüzünün safveti birden bulanıverdi ve yıldızlar âlemi ile felekler başka bir şekle girdi. Etrafta ve çevrede yağmur alâmetleri görülmekle, deniz kenarında bulunan iskender Çelebi bahçesine Sür'at Ve şitab ile yetişerek nüzül buyurdular. o saat âlemi zulmet kaplayarak, heybetle yetmiş dört defa yıldırım indi. Gök gürültüsünden ve şimşek çakmasından feleğin gerdânı güm güm gümledi. Bir gün bir gece büyük bir şiddetle yağmur yağdı. Daha sonra öğleden sonra Halkalı deresinden Nuh tufanını andırır büyük bir sel gelip, uğradığı yerlerde bulduğu hayvanlar ve insanlar sürüp denize doktu. Hay deyince iskender Çelebi bahçesine koyup, sarayın içi su ile doldu. Nerdeyse temelinden yıkacaktı. Hatta, ülkeler süsleyen cihan padişahı Sultan Süleyman hazretlerini, iç oğlanlarından gürbüz, güçlü kuvvetli bir yiğit arkasına alıp Masandara'ya çıkarmakla kurtardı…

Sözün kısası, o gece aralıksız olarak derya misal yağan yağmurların meydana getirdiği büyük seller, önüne gelen nihayetsiz ağaç ormanını kökünden devirerek, çör çöp ile önüne katıp sürüdü; yeni yapılan kemerlerin gözlerini de tıkadı. Gelen sular yol bulamayınca, etrafı su kapladı. Zikri geçen kemerler, nihayet tahammül edemediler. Geceleyin hemen gürleyip büyük bir sadâ ile bir tarafından yanı üzerine bir yıkılış yıkıldılar ki, sanki kıyamet günlerinden bir alâmet gibi bir hal zuhûra geldi. Kemerlerin ağzına kadar dolu olan sular, istanbul üzerine doğru yürüdü. Edirne kapısi ile Topkapısı arasındaki hisarın burcunu açıp, Yenibahçe'den tâ Langa bostanına Varıncaya kadar ortalığı harab ve virân, hâk ile yeksân etti. Binalardan ve sair şeylerden eser kalmadığından gayri, hesaba ge|mez insan da sulara gark ve helâk oldu. Bu semâvi kazâ, ve nagehâni beladan kurtulup necat bulanlar Nuh tufanından bu ânâ gelinceye kadar böyle bir tufan müşahede etmemişlerdir.[137] 1562

[137] Çabuk, a.g.e., s.630-631.

Tablo 3.14 (devam)

Azîm furtınalar ile, bir gün ve bir gice kâmil şiddet ile bârân-ı bî-pâyân yağdı, mehâbet üzre yetmiş dört def'a yıldırım indi. Ve ba'de salât'z-zuhr Halkalu Deresi'nden deryâ-misâl seyl-i revân gelüp uğraduğı yerlerde bulduğı hayvân u insânı helâk eyledi..'"[138] 1563 Eylül/İstanbul
"Ve ol gice ale'l-ittisâl yağan yağmurlarun seyl-i azîmi, müceddeden yapılan su yolları kemerlerinün gözlerini hâr u hâşâk ile memlû idüp, her vâdî deryâ-mâned olup irkilen sular kemerler üstünden esâsına akup, binâsına zarar idüp, bir uğurdan yıkup, gice içinde kıyâmet-mehîb sadâ ile, evvel Mağlava dimekle meşhûr olan kemer yıkılup ve sâ'ir kemerler dahi bir ol denlü deryâ ile birbirine ulaşup ve Kağıdhâne'de olan bülend çınar ağaçlarınun alâmet-i seylün hâr u hâşâkı doruklarında idi. Kağıdhâne Deresi'ne gelen seyl, kasaba-i hazret-i Ebî Eyyûb Ensârî ---aleyhi rahmetü 'l-Bârî--- üstine akup, Türbe-i şerîfi hayli mürtefi' yerdedir, içine girüp bir zirâ' çıkdı. Ve Halîc-i İstanbul limanına ve Galata Boğazına sığmayup ve kanârlarda olan kasırlar ve şeh-nişînlü evler tahammül itmeyüp yıkılup, harâb u vîrân oldı..."[139] 1563 Eylül

Hoca Sadeddin Efendi'nin Tâcü't-Tevârih'inden alınan 1501-1502 tarihli veri: Bu arada Beyşehir gölü taşıp Konya ovasını denize döndürmüştü. 907 (1501-1502) yılından dokuz yılına varınca yağmur suları bu bollukta sürüp, günler böylece geçti.[140]

Solakzâde Tarihi'nden alınan Kasım/Aralık 1509 tarihli veri: Şaban ayı (…) Aynı ayın on dördüncü günü, garib ve misli görülmemiş tufan nişânı arz eden bir yağmur nazil oldu. Tunca Nehri galeyan ile taştı. Nice sağlam binâlar ve taş yapılar harâb ve

[138] İpşirli, a.g.e., c.I,s.1.
[139] İpşirli,a.g.e.,s.2.
[140]Parmaksızoğlu, a.g.e., c.III,s.347.

virân hale geldi. Yerle bir oldu. Edirne şehri binâ olalıdan beri zuhura gelmeyen tufan, o günlerde belli oldu.[141]

İdris-i Bitlisi'nin Selim Şah-Name'sinden alınan 1514 bahar tarihli veri: Yağmurlara dağlar ve ovalar yeşerdiğinde, ovaya saba rüzgarı yeniden döndü. Irmağı demirden yapılmış bentten kurtarır gibi havuz suyu buzdan kurtuldu.[142] (Van)

Matrakçı Nasûh'un Matrakçı Süleyman-nâme'sinden alınan 30 Eylül 1537 tarihli veri: Bu zikrolan konağa gelinirken Şehr Emîni Hasan Çelebî oldu ve Matrâkçı NasûhBey oğlu Muhammed on akçe ile sağ bölüğe katıldı ve konağa gelince ansızın yağmurlar ve seller olup zemin suyla dolmuştu. Arpanın kilosu sekizer akçeyealındı.[143] (İstanbul)

Solakzâde Tarihi'nden alınan 1562 tarihli veri: Peygamberimizin (sav) hicri tarihinin 970 Saferinin başlarında (Ekim başları 1562) yüce vakâr sahibi Hüdavendigar hazretleri şikar eylemek ve avlanmak arzusu ile Halkapınar taraflarına hareket buyurmuşlar idiAnsızın gökyüzünün safveti birden bulanıverdi ve yıldızlar âlemi ile felekler başka bir şekle girdi. Etrafta ve çevrede yağmur alâmetleri görülmekle, deniz kenarında bulunan iskender Çelebi bahçesine Sür'at Ve şitab ile yetişerek nüzül buyurdular. O saat âlemi zulmet kaplayarak, heybetle yetmiş dört defa yıldırım indi. Gök gürültüsünden ve şimşek çakmasından feleğin gerdânı güm güm gümledi. Bir gün bir gece büyük bir şiddetle yağmur yağdı. Daha sonra öğleden sonraHalkalı deresinden Nuh tufanını andırır büyük bir sel gelip, uğradığı yerlerde bulduğu hayvanlar ve insanlar sürüp denize döktü. Hay deyince İskender Çelebi bahçesine koyup, sarayın içi su ile doldu. Nerdeyse temelinden yıkacaktı. Hatta, ülkeler süsleyen cihan padişahı Sultan Süleyman hazretlerini, iç oğlanlarından gürbüz, güçlü kuvvetli bir yiğit arkasına alıp Masandara'ya çıkarmakla kurtardı… Sözün kısası, o gece aralıksız olarak derya misal yağan yağmurların meydana getirdiği büyük seller, önüne gelen nihayetsiz ağaç ormanını kökünden devirerek, çör çöp ile önüne katıp sürüdü; yeni yapılan kemerlerin gözlerini de tıkadı. Gelen sular yol bulamayınca, etrafı su kapladı. Zikri geçen kemerler, nihayet tahammül edemediler. Geceleyin hemen gürleyip büyük bir sedâ ile bir tarafından yanı üzerine bir yıkılış yıkıldılar ki,

[141] Çabuk, a.g.e.,s.379.
[142] Kırlangıç, a.g.t.,s.253.
[143] Erkan, a.g.t., s.200.

sanki kıyamet günlerinden bir alâmet gibi bir hal ortaya çıktı. Kemerlerin ağzına kadar dolu olan sular, İstanbul üzerine doğru yürüdü. Edirne kapısı ile Topkapı arasındaki hisarın burcunu açıp, Yenibahçe'den ta Langa bostanına varıncaya kadar ortalığı harap ve viran, hâk ile yeksân etti. Binalardan ve sair şeylerden eser kalmadığından gayri, hesaba gelmez insan da sulara gark ve helâk oldu. Bu semâvi kazâ, ve nagehâni beladan kurtulup necat bulanlar Nuh tufanından bu ana gelinceye kadar böyle bir tufan müşahede etmemişlerdir.[144]

Selânikî Mustafa Efendi'nin Tarihî Selânikî'sinden alınan Eylül 1563 tarihli veri: Büyük fırtınalar ile, bir gün ve bir gice şiddet ile sonsuz yağmur yağdı, heybetli bir şekilde yetmiş dört def'a yıldırım indi. Ve ba'de salât'z-zuhr Halkalı Deresi'nden deniz misali sel gelip uğradığı yerlerde bulduğu hayvân ve insânı helâk etti."[145] (1563 Eylül)

Selânikî Mustafa Efendi'nin Tarihî Selânikî'sinden alınan Eylül 1563 tarihli veri: Ve o gece peşpeşe yağan yağmurların büyük seli, yeni yapılan su yolları kemerlerinin gözleri çer çöp ile doldurup, her vadi deniz gibi olup irkilen sular kemerler üstünden akıp, binâsına zarar edip, bir uğurdan yıkıp, gece içinde kıyâmet gibi bir ses ile, evvel Mağlava demekle meşhur olan kemer yıkılıp ve diğer kemerler dahi deniz ile birbirine ulaşıp ve Kağıthâne'de olan bülend çınar ağaçlarının doruklarında selin çer çöpü vardı. Kağıdhâne Deresi'ne gelen sel, kasaba-i hazret-i Ebî Eyyûb Ensârî --- aleyhi rahmetü 'l-Bârî--- üstine akıp, Türbe-i şerîfi hayli yüksek yerdedir, içine girdi. Ve Halîc-i İstanbul limanına ve Galata Boğazına sığmayıp ve kanârlarda olan kasırlar ve balkonlu evler tahammül etmeyip yıkılıp, harab oldu."[146]

[144] Çabuk, a.g.e.,s.630-631.
[145] İpşirli, a.g.e.,c.I,s.1.
[146] İpşirli,a.g.e., s.2.

Tablo 3.15 XVI. yüzyıl kıtlık dönem

İşbu sâl-i ferhûnde-fâl evâhirinde hikmet-i Zü'l-celâl-i ve'l cemâl ile kıllet-i bârân olup, sular çekildi, çeşmeler kurudı, kıtlığın alameti zâhir ü hüveydâ oldı. Fî sene evâsıt-ı zilhicce, sene 1004. [147] Temmuz-Ağustos 1596/İstanbul

Selânikî Mustafa Efendi'nin Tarihî Selânikî'sinden alınan Temmuz/Ağustos 1596 tarihli veri: İşbu uğurlu senenin son günlerinde hikmet-i Zü'l-celâl-i ve'l cemâl ile ağmur kıtlığı olup, sular çekildi, çeşmeler kurudu, kıtlık alameti belli oldu. Sene Temmuz/Ağustos 1596. [148] (İstanbul)

[147] İpşirli, a.g.e.,s.624.
[148] İpşirli, a.g.e.,s.624.

3.1.5.XVII. Yüzyıl İklim Verileri

Tablo 3.16 XVII. yüzyıl soğuk dönemler

Hotin seferi mühimmâtına tedârikle iştigâl olunup, acâyibliklerle gelen bu yıl içerisinde, bir vechile kış soğuğu oldu ki, Kostantiniyye Haliç'i dondu. Gemisiz üzerinden Üsküdar'a ve Galata'ya nice idem geçmiştir. Ayrıca kıtlık ve yokluk da zuhûra gelip, bir akçe ile ekmek bulan kişi, son derece memnun ve şâdumân olurdu. Bu büyük kıtlığa ve yokluğa sebep, denizin donması ile Üsküdar boğazının kapanması, gemilerin gelmekten kalması ve hazır olan zahirenin de tükenmesinden dolayı böyle olmuştur.[149] 1604 kış mevsimi

Denizin donması için

"Yol oldu Üsküdar'a bin otuzda Akdeniz dondu" mısra'ı tarih omuştur.

Diğer bir tarihde " Zibâdece kudret köprüsü"

Bir başka tarih ise " gerçi kim İskender germiyet ve mihr ü felek/Sâbıkan âyine-i âlem-nümâ itmiş atâ/ Sürdü cevr ile ammâ bin otuzda âleme / Didi Bahri eyledi âyine-i âlem-nümâ"[150] 1604 kış mevsimi

Kasım 1605'te vâkı olan Burusa seferleri idi ki, mevsim-i şitâ ve zemân-ı şiddet-i sermâda 'ubûr-ı derya ve irtikâb-ı meşâkk-ı 'adimü'l-intihâ lazım olur iken iradesi kalb-i şeriflerinden nâşie olmağın emri Hakkk ve ilham-ı gâybi-i Mutlak ile varup..[151]

[149]Çabuk, a.g.e.,s.776.
[150]Çabuk, a.g.e.,s.777.
[151] İbrahım Hakkı Çuhadar, *Mustafa Sâfî'nin Zübdedtü't-Tevârîh-i,* c.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.149.

Tablo 3.16 (devam)

Akşehir'e ve rûz-i kasım eyyâmı murûr etmeğin, asâkir-i İslâm alaylarında hâzırlar, lâkin ziyâde şitâlar ve muhâlif rüzgârlar olup, Akşehir'de üç gün ol menâzillerde sermâ şiddeti, ebr u bârân ve berf u boran olur. [152] 26 Kasım 1606
Ve Erzurum'da rûz-i kâsımdan kırk beş gün mukaddem, bir 'azîm şiddet-i şitâ vâki' olur. Mâh-ı recebin üçüncü hamîs günü, kar u bârân olur. Takdîr-i İlâhi ol gice hevâdan berf, şiddet birle tûfân 'ârız olur, çadırlar üzere. Şiddet-i rüzgârdan çadırların tenefleri tutmayup, bir nicesi düşüp, şeb-i zulumât peydâ olur. Askerde bir fezâ' olur. Sabâh vakti bir mikdâr teskin olur. Lâkin ziyâde sermâ [vü] sovuk, buzlar dutup, atların ahvâlleri perîşân ve çadırlar donup, herkes tedârükünde iken orduda göç nidâ olunmağın ve zahire alamayan tâyifeye üçer hasene tevzi olurdu. Bölük halkının ahvâlleri zahire müzayakası fikrinden ağalara guluvv ederler.[153] 3 Ekim 1610
Bir başdan devlet ile Âsitâne'den 'azm edüp, ordu-yı hümâyûn ile Erzurum Vilâyeti'ne dâhil olduğunuzda, rûz-i kâsımdan kırk gün mukaddem, kış ve şiddet-i şitâlar olup, karlar ve ra'd ü berkler oldukda, şiddet-i şitâ ile Şâh-ı bed-fi'âl'in Tebrîz'de olan taburları kasdına hareket edüp, şiddet-i şitâya bakmayup, bir uğurdan asâkir-i İslâm ile otuz dokuzuncu günde Tebrîz'e geldinüz.[154]1610
İş bu sene[nin] bin on dokuz recebinde Erzurum'dan Tebrîz canibine şiddet-i şitâda teveccüh etdüklerinde, hazîne ve defter-hâne Erzurum Kal'ası'na konulup, lâkin kapu-kullarının recec ve reşen mevâcibleri tevzî' olunmaduğu sebeb ile, ekseri harçlığı olmayup, muzâyaka mukarrer; te'hîr lâzım gelür.[155] Eylül- Ekim 1610

[152] Yılmazer(2003), a.g.e., c.I, s.472.
[153] Yılmazer(2003), a.g.e., c.I, s.573-574.
[154] Yılmazer(2003),a.g.e., c.I, s.580.
[155]Yılmazer(2003), a.g.e., c.I, s.585.

Tablo 3.16 (devam)

Ve mâh-ı zika'de gurresinde 'azîm şiddet-i şitâlar olup, ve mâh-ı mezûrda sular tuğyân edüp, Nehr-i Tunca taşup, Saray Ovası'nı su kaplayup, Serrâc-hâne Köprüsü'nü bir hafta iki başını sular alup, bir hafta Dîvân olmadı. Lâkin sa'âdetlü Pâdişâh her gâh sürgün avları olup, ve 'îd-i adhâ oldukda, Saray Sahrâsında bayram gicesi donanmalar ve şenlikler olup, Âsitâne'den on kıt'a şâhî darbuzanlar gelüp, Saray Sahrâsı'nda bayram gicesinde şenlikler edüp, 'îd-i şerifin dördüncü gicesi cemî'i erbâb-ı Devlet ve ehl-i Dîvân'a te'kîd olunup, Saray Ovası'nda mum donanmaları olup, niçe yüz bin mumlar ile ve envâ' dürlü zînetler olup, sa'âdetlü Pâdişâhımız köşkden nazar ederlerdi. Ve köşkü kandiller ile zeyn edüp ve toplar atılup ve kösler ve zurna vü nefîr ve tabıllar döğülüp, sabâh olunca şelikler olup, ba'dehû kış ve şitâlar olup, şiddet-i şitâdan cemî sular dondu. Şehr-i Edirne'de bu veçhile kış olduğu yokdur. [156] Aralık-Ocak 1614-15

Ve asker-i İslâm Kars'a gelüp, ba'dehû tedârükün görüp, şâhîlerün bir mikdârın Kars Kal'ası'nda koyup, ba'dehû Soğanlı Yaylası'n geçüp, asker-i İslâm muzâyaka ve şiddet-i şitâlar olup, bir ferdde çadır ve ağırlık kalmayup, bir kîle arpa on guruşa ve bir mahalde beşer guruşa ve kal'a altında üçer guruş ile alunurdu. İkişer guruşa da olmuşdur. Yüz bin guruş hazîne cem' olurdu, eğer tedârük olan zahire fürûht olsa.[157] 1616

[156]Yılmazer(2003), a.g.e. c.I, s.628.
[157]Yılmazer(2003), a.g.e., c.I, s.646.

Tablo 3.16 (devam)

İstanbul Üsküdar arası dondu, kış katı oldu

Geçerler her canibe âdem yürür havf etmeyi buzda.

Denizle yer bir oldu, var ona ibret gözüyle bak

Silip gaflet gubarın, ger kim var ise gözde.

Yürü suru güdâz ile, tazarru eyle Mevlaya

Umarız kim bürudet def olup, te'sir ede sözde.

Dedim ey Haşimî tarihin, anın lafz u ma'nîde

Yol oldu Üsküdar'a Akdeniz dondu bin otuzda.

Neşatî'nin tarihi ise şöyledir:

Emri-i Hak İstanbul'da olan kış bu sene

Belki dünya duralı olmadı bir böyle şitâ.

Üsküdar ile İstanbul dondu,derya kurudu

Her gören kimse sanırdı deniz olmuş sahra.

Bunu kim gördü ki deryada buzun üstünde

Kara yer gibi gider niceleri bî-pervâ.

Müncemid oldu dehende nefesi insanın

Nice mahluku helâk eyledi berd-i semâ.

Lafz u ma'nîde ana dedi Neşâti tarih

Be meded dondu bin otuzda soğuktan deryâ.[158] 1620

[158] Baysal, a.g.e., c. II, s.375-376.

Tablo 3.16 (devam)

Garâ'ib-i eyyâmdandır ki, sene-i mezbûre şitâsında rebî'ülevvel gurresindenon altıncı gününe değin 'azîm kar yağup şiddet-i sermâdan serâser deryâmüncemid olup ancak akındı ortasında bir nehr-i sagīr mikdârı mahal açıkkalmışidi. On yedinci günü, ki hamsînin on biri idi, Sarayburnu ile Üsküdar arasıcümle buz olup Galata'dan İstanbul'a ve Hasbağçe'den Kireçkapusu'na piyâde âdemgeçdiğini rivâyet iderler. Ol sebebden gemiler gelmeyüp yetmiş dirhem etmek birakçaya ve unun vakıyyesi on beşe satılup buz çözülüp gemiler gelince terakkideoldı. Hicret-i Nebeviyye'nin yüz yirmi birinci yılında bir def'a dahi vâki' olduğukefere târîhlerinde ve *Târîh-i Cenâbî*'de mastûrdur. Hattâ ol zemân Halkadunadidikleri karşı Üsküdar yakasından İstanbul'a 'araba gelüp geçüp Kefe'dentüccâr geldiğini yazarlar. Hâşimî Çelebi ol şiddet-i şitânın lafzen ve ma'nen târîhinbu gûne edâ eyledi:"Yol oldı Üsküdar'a Akdeniz dondı bin otuzda"[159] 8 Şubat 1621/İstanbul

Ve rûz-i kâsımdan otuz gün sonra idi. Hevâda bi-emrillâhi Te'âla ebr u bârân ve şidddetlü rüzgâr[u] boran vâki' olur. Ba'dehû 'akabince karlar ile arz-ı zemîn beyâz libâs geyüp, meteris ahvâli ber-taraf oldukda, asâkir-i İslâm zahmet çeküp, Erzurum Vâdîsi sahrây-ı 'ummân. Herkes ağırlıkların cem' edüp, mîr-i mîrânlar alayları ile saflarda hâzır idiler.[160] Kasım 1627

Ve rûz-i kâsım eyyâmı karîb idi. Lâkin Erzurum kış yurdu olduğu meşhurdur. Emr-i İlâhî, 'inâyet-i Hakk Te'âla'nın, şiddet-i şitâlar olmayup, her gâh vakt-i nehârda duman ve ebr düşüp, bir mikdâr kuru rüzgârlar olurdu. Etrâflardan zahireler orduda bey' u şirâ olurdu; tüccâr u bâzergânlar ticâret içün gelürlerdi. Ve karyelerde zahire müstevfâ idi. Ve kâmil kırk gün kal'ada harb[ü] kıtâl olup. [161] (16 rebiuvvel 1037) 25 Aralık 1627

[159] Zeynep Aycibin, *Kâtib Çelebi Fezleke (Tahlil ve Metin),* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007, s.651.
[160] Ziya Yılmazer(2003), a.g.e., c.2, s.847.
[161] Ziya Yılmazer(2003), a.g.e., c.2, s.846.

Tablo 3.16 (devam)

Ve Hicret-i Nebeviyye-i Mustafaviyye'nün bin otuz senesinde, bir veçhile, şiddet-i şitâ oldı ki, Halîc-i Konstantiniyye, müncemid olup, sefînesüz buz üzerinden Üsküdar'a ve Galata'ya [ve Kasımpaşa'ya] nice âdem, piyâde geçmişdür. [ve belde-i mezbûrede, birkaç merd, şiddet-i berdden müncemid ü helâk ve âgeşte-i berf ü hâk olup] ve kaht u galâ istilâ idüp,bir dirheme bir nân alan, azîm şâdmân olurdı. Bu kaht-ı azîme sebep, incimâd-ı bahrle [Yöros-kal'ası kurbında olan] İskender-boğazı, kapanup, [Bahr-ı Siyâh'dan berüye]sefâ'in gelmekden kalup, [Akdeniz'den dahı İstanbul semtine bir kıt'a sefine vâsıl olmamağla, hiç ferd, İstanbul'a zahire getürmeğe kadir olmayup, mevcûd u] hâzır olan zahâ'ir gibi, dükenmekle, böyle olmış idi. Târih-i Hâşîmî, berây-ı incimâd-ı bahr, Yol oldı Üsküdar'a bin otuzda, Akdeniz tondı. (sene-i 1030)[162] 1620-21 kış mevsimi

Re's-i selese ve elf tarihinde müsâdif olan bir mertebe berd-i şedîd-i bedîd oldu ki, hiçbir zamânda vuku'ı mesmû olmayan deryâ müncemid olmak kaziyyesi vâkı' olup hattâ Stanbul'dan Üsküdar'a buz üzerinden geçilüp cemî'-i sefâyîn deryaya beste olup kalmışdı.

Bahr ü nehr üstünde sun'-i hakkı izhâr eyleyüp/ Âbekine cisr peydâ eyledi hemvârî yah/ Şu'arâ-yı asr ol berd-i şedide bu güne târihler demişlerdir.

Hamdu'llahi'l-bahr mine'l-berdü'ş-şedîd

Acâyib pek kış oldı otuzda

Stanbul Üskâdar arası dondı kış katı oldı.

Geçer her canibe âdem yürür havf itmeyüp buzda.

Deniz âyîne oldu var ana ibret gözüyle bak

Silüp ol enâniyyet gubârın var ise gözden

Dedim ey Hâşimî târîhin ânın lafzen ve ma'nen

Yol oldu Üsküdâr'a Akdeniz dondu bin otuzda[163] 1620-1621

[162] Şevki Nezihi Aykut, *Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa (Hasan Bey-zâde Târîhi),*c.III. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004, s.928-929.

[163] Muhittin Aykun, *Abdurrahman Hibrî Efendi: Defter-i Ahbâr,* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s.14.

Tablo 3.16 (devam)

Rûz-i kâsım eyyâmlarında Bârî Te'âlâ'nın lutf u 'inâyeti ile aslâ şidet-i şitâlar olmayup, Serdâr-ı ekrem Sadr-ı a'zam rûz[u] şeb Erzurum Kal'ası'na ikdâmlar sarf edüp, bi-emrillâhi Te'âlâ her iş vaktine mevküfdur. Bu kadar gayret ü zahmet çekilüp, te'hîr etdüklerine bâ'is ol idi.[164] (16 rebiuvvel 1037) 25 Kasım 1627
Erzurûm'dan iki merhale olan Deveboynu nâm mahalle yedi günde gücile varup kar üzre hayme ü hargâhlarımız kurup ol gice anda dipi ve boran ve kızıl kıyamet çekerek andan yatup ale'sabah cümle çadırları kar bürümüş ve cemî'i ümmet-i Muhammed üşümüş ve üç bin gurebânın elleri ve pâları donmuş, çürümüş ve niçe yüz at ve deve donmuş. (1045)[165] 1635-36
Deveboynu'nda kar altına gömdüğü kemer ile iki bin altun niçe oldu deyince Yahya Efendi eydür: "Sultanım, Erzurum'ın on aydan sonra karı kalmayup Yavaşça Mehemmed Ağa bir hayli hayâlli tevabi'leriyle iki günde Deveboynu'nda ol kış ve kıyâmette zemîne altunu defn etdüğü yiri tecessüs ederek gökdeki buludu nişân koduğu ebr-i kebûdu görünce defn etdüğü yire varup görse on ay mukaddem duran bulut yine ber-karâr zemini kazup eliyle kemeri on ay mukaddem zemine niçe koduysa bî-küsür altunları kemeriyle ile bulup Erzurûm'a geldi. Ol sene eyle şiddet-i şitâda oldu kim birkaç ay âfitâb-ı âlemtâbın ziyâsı müncemid olup rûy-u zemîne Pertev vermez olup ol şitâda bulutlar dahi berhâva donup ber-kârar kaldığından Yavaşça Mehemmed Ağa nişan koduğu buludu bulup zeminde altunu bulmasının sebebi oldur.[166] 1635-36 kış mevsimi

[164] Ziya Yılmazer(2003), a.g.e., c.2, s.847-48.
[165]Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi III. Kitap,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s 83.
[166] Kahraman vd., a.g.e., III. kitap s 84.

Tablo 3.16 (devam)

Hasan Kal'ası'nda Serdâr Vezîr-i a'zam Mehmed Paşa asker cem' etmeğin, lâkin kânun-i evvelin evsatı idi. Bî-nihâye boranlar, berf, rüzgârlar şedîd; Soğanlı Yaylası'ndan bir ferde işlemek mümkin değil Nâmdâr u dilîrân yiğtlerden iki bin piyâde tüfengliler, Çoban Köprüsü'nden Kars Kal'ası'na duhul ederler.[167]1636
İşbu bin elli yedi mâh-ı Zilka'desinin on sekizinci günü Erzurûm'dan ol şiddet-i şitâsı İslambol'a revâne olup çekdiğimiz âlâm-şedâ'idleri beyân eder.[168] 1 Mart 1641
(…) Edirne'ye varıldığından gayrî azîm kış oldu ki köylerden şehre asla ne odun ne zahire gelürdü ve bu sebebden gayet kaht vâki' oldu.[169] 1657-58
Ve işbu şehr-i şa'bâni'l-mu'azzamun (şa'ban 1078/ocak 1668) ki hamsînün ibtidâsıdur, yedi gün ve yedi gice 'azîm yagmûr yagup ve kar ve tolı dahî bir günde yağdı. Bu dahî dünyâda bir nevâdirdür ki olmış degildür. [170] Edirne

Solakzâde Tarihi'nden alınan 1604 (kış mevsimi) tarihli veri: Hotin seferi mühimmâtına tedârikle meşgul olunup, acayipliklerle gelen bu yıl içerisinde, bir kış soğuğu oldu ki, Kostantiniyye Haliç'i dondu. Gemisiz üzerinden Üsküdar'a ve Galata'ya nice insan geçmiştir. Ayrıca kıtlık ve yokluk da meydana gelip, bir akçe ile ekmek bulan kişi, son derece memnun mesut olurdu. Bu büyük kıtlığa ve yokluğa

[167]Yılmazer(2003), a.g.e.,c.2, s.1044-1045.
[168] Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi II. Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 189.
[169] Ertuğrul Oral, *Mehmed Halife Tarih-i Gılmani,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000, s.57.
[170] Abubekir Sıddık Yücel, *Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârîh'i,* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 1996, s.371.

sebep, denizin donması ile Üsküdar boğazının kapanması, gemilerin gelmekten kalması ve hazır olan zahirenin de tükenmesinden dolayı böyle olmuştur.[171]

Solakzâde Tarihi'nden alınan 1604 (kış mevsimi) tarihli veri: Denizin donması için "Yol oldu Üsküdar'a bin otuzda Akdeniz dondu" mısrası tarih olmuştur."[172]

Mustafa Sâfî'nin Zübdedtü't-Tevârîhi'nden alınan Kasım 1605 tarihli veri: Kasım 1605'te vâkı olan Bursa seferleri idi ki, kış mevsimi ve şiddetli soğuklar zamanı 'denizi geçmek ve beklemek lazım olur iken..[173]

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihinden alınan 26 Kasım 1606 tarihli veri: Akşehir'e ve kasım günleri geçerken, İslâm askerleri alaylarında hâzırlar, lâkin çok soğuktur ve muhâlif rüzgârlar esip, Akşehir'de üç gün o menzillerde şiddetli soğuk, yağmur ve kar boran olur.

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihinden alınan 3 Ekim 1610 tarihli veri: Ve Erzurum'da kasımdan kırk beş gün önce, bir 'azîm şiddetli kış' oldu. Recep ayının üçüncü beşinci (Perşembe) günü, kar yağdı. Takdîr-i İlâhi o gece kar, şiddetle çadırlar üzerine tufan oldu. Şiddetli rüzgârdan çadırların tenefleri tutmayıp, bir nicesi düşüp, gecenin karanlığı ortaya çıkar. Askerde korkar. Sabah vakti bir miktar sakin olur. Fakat sert soğuk olup, buzlar tutup, atların halleri perişan ve çadırlar donup, herkes hazır iken orduda göç edilemeyip ve azık alamayan insanlar üçer hasene[174] dağıtılırdı.

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihinden alınan 1610 tarihli veri: Bir baştan devlet ile Âsitâne'den gelip, padişahın ordusu ile Erzurum Vilayeti'ne dâhil olduğunuzda, kasımdan kırk gün önce, kış ve şiddetli soğuklar olup, karlar oldukda, kış ile yaptığı işleri kötü olan Şah'ın Tebrîz'de olan taburları kastına hareket edip, şiddetli kışa bakmayıp, bir uğurdan asâkir-i İslâm ile otuz dokuzuncu günde Tebrîz'e geldiniz.

[171] Çabuk, a.g.e.,s.776.
[172] Çabuk, a.g.e.,s.777.
[173] Çuhadar, a.g.e., c.II,s.149.
[174] Eski altın paralardan biri. Bkz. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, 1993,Ankara.

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihinden alınan Eylül/Ekim 1610 tarihli veri: İş bu senenin bin on dokuz recebinde (Eylül/Ekim 1610) Erzurum'dan, şiddetli soğuklarda Tebrîz tarafına yöneldiklerinde, hazîne ve defter-hâne Erzurum Kal'ası'na konulup fakat kapıkullarının recec ve reşen[175] maaşları dağıtılmaması sebebiyle, çoğunlukla harçlığı olmayıp, sonraya bırakılmıştır.

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihinden alınan Aralık/Ocak 1614-1615 tarihli veri: Ve Aralık-Ocak ayında ilk gününde 'şiddetli soğuklar olup ve mâh-ı mezûrda sular baskın edip, Tunca nehri taşıp, Saray Ovası'nı su kaplayıp, Serrâchâne Köprüsü'nü bir hafta iki başını sular alıp, bir hafta Dîvân olmadı. Lâkin Pâdişâhın bazen sürgün avları olup, ve kurban kurbanlar olduğunda, Saray Sahrâsında bayram gecesi donanmalar ve şenlikler olup, Âsitâne'den on kıt'a Şahlar gelip, Saray Sahrâsı'nda bayram gecesinde şenlikler edip, 'kurban bayramının dördüncü gecesi bütün Devlet erbabı ve Dîvân'a te'kîd olunup, Saray Ovası'nda mum donanmaları olup, nice yüz bin mumlar ile ve çeşitli ziynetler olup, Pâdişâhımız köşkten nazar ederlerdi. Ve köşkü kandiller ile süsleyip ve toplar atılıp ve kösler ve boru ve davullar dövülüp, sabâh olunca şenlikler olup, sonra kış ve soğuklar olup, şiddetli soğuktan tüm sular dondu. Şehr-i Edirne'de bu şekilde kış olduğu yoktur. [176]

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihinden alınan Temmuz/Ağustos 1616 tarihli veri: Ve İslam askeri Kars'a gelip, sonra tedariğini görüp, şâhîlerün bir kısmını Kars Kal'ası'nda koyup, sonra Soğanlı Yaylası'na geçip, İslam askeri darlık ve şiddetli soğuk olup, bir ferde çadır ve ağırlık kalmayıp, bir kîle arpa on kuruşa ve bir mahalde beşer kuruşa ve kal'a altında üçer kuruş ile alınırdı. İkişer kuruşa da olmuştur. Yüz bin kuruş hazîne toplanırdı, eğer tedârik olan erzak satış olsa.[177]

Peçevi Tarihi'nden alınan 1620 tarihli veri: İstanbul Üsküdar arası dondu, kış katı oldu. / Geçerler her tarafa insan yürür korkmadan buzda. / Denizle yer bir oldu, var ona ibret gözüyle bak / Silip gaflet tozunun, her kim var ise gözde. / Yürü suru güdâz ile, tazarru eyle Mevlaya / Umarız soğukluk defolup, te'sir ede sözde. / Dedim ey Haşimî tarihin, onun manideki söze / Yol oldu Üsküdar'a Akdeniz dondu bin otuzda.

[175] Yeniçeri maaşının üçüncü üç aylığı.
[176] Yılmazer(2003), a.g.e., c.I, s.628.
[177] Yılmazer(2003), a.g.e, c.I, s.646.

Neşatî'nin tarihi ise şöyledir: Emri-i Hak İstanbul'da olan kış bu sene / Belki dünya duralı olmadı bir böyle kış. / Üsküdar ile İstanbul dondu, derya kurudu. / Her gören kimse sanırdı deniz olmuş sahra. / Bunu kim gördü ki deryada buzun üstünde. / Kara yer gibi gider niceleri bî-pervâ. / Donmuş oldu ağızda nefesi insanın. / Nice mahlukuhelâk eyledi soğuk. / Manisinde onu dedi Neşâti tarih. / Be meded dondu bin otuzda soğuktan deniz. [178]

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-zâde Târîhi'nden alınan 1620-1621 tarihli veri: Ve Hicret-i Nebeviyye-i Mustafaviyye'nün bin otuz senesinde (1620-1621), bir şiddetli soğuk oldu ki, İstanbul'un Halic'i, donmuş olup, gemisiz buz üzerinden Üsküdar'a ve Galata'ya [ve Kasımpaşa'ya] nice insan, yaya geçmiştir. [ve adı geçen beldede, birkaç adam, şiddetli soğuktan donmuş, helâk ve kardan ıslanmış] ve kıtlık istilâ edip, bir dirheme bir ekmek alan, çok mutlu olurdu. Bu kıtlığa sebep, denizin donması [Yöros-kal'ası kurbında olan] İskender-boğazı kapanıp, [Karadeniz'den beriye] gemiler gelmekden kalıp, [Akdeniz'den dahı İstanbul semtine bir kıt'a gemiler ulaşamamış, hiç kimse, İstanbul'a erzak getürmeye kadir olmayıp] hâzır olan erzaklar tükenmekle, böyle olmuş idi. Târih-i Hâşîmî, donan deniz için, Yol oldu Üsküdar bin otuzda, Akdeniz dondu. (sene-i 1030)[179]

Abdurrahman Hibrî Efendi'nin Defter-i Ahbâr'ından alınan 1620-1621 tarihli veri: Re's-i selese ve elf (1030) tarihinde rastlayan bir derece şiddetli soğuk oldu ki, hiçbir zamanda duyulmamış olan deniz donmuş olup hattâ Stanbul'dan Üsküdar'a buz üzerinden geçilip tüm gemiler deryaya beste olup kalmıştı. / Nehir üstünde sun'-i hakkı gösterip. / Suyuna köprü yaptı düzlük, buz. / Şairler o şiddetli soğuk bu güne tarihler demişlerdir.[180]

Katip Çelebi'nin Fezleke'sinden alınan 8 Şubat 1621 tarihli veri: Garip günlerdi ki, bu yıl kışında rebî'ülevvel gurresindenon altıncı gününe (8 Şubat 1621) dek 'azîm kar yağıp şiddetli soğuktan her taraf deniz donmuş olup ancak akıntı ortasında bir küçük nehir miktârı yer açıkkalmıştı. On yedinci günü ki hamsînin[181] on biri idi, Sarayburnu ile Üsküdar arasıcümle buz olup Galata'dan İstanbul'a ve Hasbağçe'den

[178]Baysal, a.g.e., II, s.375-376.
[179]Aykut, a.g.e.,c.III. s.928-929.
[180] Aykun, a.g.t., s.14.
[181] Erbain denilen karakıştan sonra gelen elli günlük kış.

Kireçkapusu'na yaya insan geçtiğini rivayet ederler. O sebepten gemiler gelmeyip yetmiş dirhem etmek birakçaya ve unun vakıyyesi on beşe satılıp buz çözülüp gemiler gelince medeniyetçe yükseldi. Hicret-i Nebeviyye'nin yüz yirmi birinci yılında bir defa dahi vâki olduğukafir tarihlerinde ve *Târîh-i Cenâbî*'de yazılmıştır. Hattâ o zaman Halk adınadedikleri karşı Üsküdar yakasından İstanbul'a 'araba gelip geçip Kefe'dentüccar geldiğini yazarlar. Hâşimî Çelebi o şiddetli kışın lafız olarak ve manen tarihinbu gününe denk geldi:"Yol oldı Üsküdar'a Akdeniz dondı bin otuzda"[182] (İstanbul)

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi'nden alınan Kasım 1627 tarihli veri: Ve kasımdan otuz gün sonra idi. Havada bi-emrillâhi Te'âla yağmur bulutu ve şidddetli rüzgâr boran vaki olur. Sonra hemen ardından karlar ile arz-ı zemîn beyaza büründü, meteris ahvâli perişan oldu, İslâm askeri zahmet çekip, (Erzurum Vâdîsi). Herkes ağırlıkların alıp, beyler alayları ile saflarda hazır idiler.[183]

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihinden alınan 25 Aralık 1627 tarihli veri: Ve kasım günleri yakın idi. Fakat Erzurum kış yurdu olduğu meşhurdur. Emr-i İlâhî, 'inâyet-i Hakk Te'âla'nın, şiddetli kışlar olmayıp, her zaman gündüz vakti duman ve bulut olup, bir mikdtar kuru rüzgârlar olurdu. Etrâflardan zahireler orduda alış-veriş olurdu; tüccar ve pazarcılar ticâret için gelirlerdi. [184]

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihinden alınan 25 Kasım 1627 tarihli veri: Kâsım günlerinde Bârî Te'âlâ'nın lutfu 'inâyeti ile aslâ şidetli soğuklar olmayıp, Serdâr-ı ekrem Sadr-ı a'zam gece ve gündüz Erzurum Kalası'na girişimlersarf edip, bi-emrillâhi Te'âlâ her iş vaktine bağlıdır. Bu kadar gayret ü zahmet çekilüp, ertelediklerine sebep oldu.[185]

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nden alınan 1635-1636 tarihli veri: Erzurum'dan iki menzil olan Deveboynu namında mahalle yedi günde güç ile varıp kar üzere büyük çadırlarımızı kurup o gece tipi ve boran ve kızıl kıyamet çekerek sonra yatıp sabah cümle çadırları kar bürümüş ve ümmet-i Muhammed üşümüş ve üç bin garibin elleri

[182]Aycibin, a.g.t, s.651.
[183]Yılmazer (2003) a.g.e.,c.II, s.847.
[184]Yılmazer (2003) a.g.e., c.II, s.846.
[185]Yılmazer(2003),a.g.e., c.II, s.847-48.

ve yedek atları donmuş, çürümüş ve nice yüz at ve deve donmuş…(1045)[186] 1635-36 kış

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nden alınan 1635-1636 tarihli veri: Deveboynu'nda kar altına gömdüğü kemer ile iki bin altın nice oldu deyince Yahya Efendi eydür: "Sultanım, Erzurum'un on aydan sonra karı kalmayıp Yavaşça Mehemmed Ağa bir hayli hayâlli uşaklarıyla iki günde Deveboynu'nda ol kış ve kıyâmette zemîne altını defnettiği yeri araştırarak gökteki bulutu nişan koyduğu mavi bulutu görünce defnettiği yere varıp görse on ay önce duran bulut yine yerleşmiş zemini kazıp eliyle kemeri on ay önce zemine nice koyduysa bir sürü altınları kemeriyle ile bulup Erzurûm'a geldi. Ol sene öyle şiddetli kış oldu ki birkaç ay dünyayı aydınlatan güneş donmuş olup zeminin yüzü ışık vermez olup ol kışta bulutlar dahi faydasız donup devamlı kaldığından Yavaşça Mehemmed Ağa nişan koyduğu bulutu bulup zeminde altını bulmasının sebebi odur.[187]

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi'nden alınan 1636 tarihli veri: Hasan Kal'ası'nda Serdâr Vezîr-i a'zam Mehmed Paşa asker cem' etmeğin, fakat kânun-i evvelin ortada idi. Sonsuz boranlar, kar, rüzgârlar şiddetliydi; Soğanlı Yaylası'ndan bir ferde işlemek mümkün değil ünlü yiğitlerden iki bin piyade tüfengliler, Çoban Köprüsü'nden Kars Kal'ası'na girerler.[188]

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nden alınan 1 Mart 1641 tarihli veri: İşbu bin elli yedi mâh-ı Zilka'desinin on sekizinci günü (1 Mart 1641) Erzurûm'dan ol şiddetli kışı İslambul'a yürüyen olup çektiğimiz zahmetleri beyan eder.[189]

Mehmed Halife Tarih-i Gılmâni'den alınan 1657-1658 tarihli veri: (..) Edirne'ye varıldığından gayrî şiddetli kış oldu ki köylerden şehre asla ne odun ne erzak gelirdi ve bu sebepden gayet kıtlık oldu.[190]

Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârîh'inden alınan Ocak 1668 tarihli veri: Ve bu şehri şa'bâni'l-mu'azzamun (şa'ban 1078/ocak 1668) ki hamsînün

[186]Kahraman vd.a.g.e., s 83.
[187]Kahraman vd.,a.g.e., s 84.
[188] Yılmazer(2003),a.g.e.,c.II, s.1044-1045.
[189]Kurşun vd. a.g.e., s.189.
[190] Oral, a.g.t., s.57.

başlangıcıdır, yedi gün ve yedi gece ‘çok yağmur yağıp ve kar ve dolu dahi bir günde yağdı. Bu dahî dünyâda bir az bulunur ki olmuş degildir. [191] (Edirne)

Tablo 3.17 XVII. yüzyıl Tuna Nehri’nin donması

Ve mâh-ı recebü’l-müreccevde Belgırad’da şiddet-i şitâlar olur. Tuna ve Nehr-i Sava ve Nehr-i Dırava[y]ı buzlar dutup ve Nehr-i Moruş ve nehirlerde berf şiddetleri mukarrer.[192] Aralık-Ocak 1602

Vezîr Ken’an Paşa Âsitâne’ye ‘arz ederler, ahvâllerin. “Gafil me-bâş! İhtimâldir hıyânet edüp, rûz-i kasım karîb, Nehr-i Tuna dona, şitâ vü şiddet vakitleridir.[193] Eylül Ekim 1635

24 Recep 1074/21 Şubat 1664 güni yine Belgrad’a dahil olduk. Emmâ şol hadde kış-ı zemherî çekildi ki ta’bîri mümkin degildür. Cümle Tuna ve Sava donub hattâ Belgrad karşusında Sava üzerinde olan cisri bozub gemiler ile Belgrad’a çekildi. Bu sefer-i mübârekde çok zahmet ve çok havf çekildi. [194]

[191] Abubekir Sıddık Yücel, *Mühürdar Hasan Ağa’nın Cevâhirü’t-Tevârîh’i,* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayser 1996, s.371.
[192]Yılmazer(2003), a.g.e., c.I, s.347.
[193]Yılmazer(2003), a.g.e., c.II, s.1050.
[194] Yücel vd., a.g.e., s.225-26.

Tablo 3.17 (devam)

Ammâ Tuna buzu çözüldükden sonra emn-i emânolur. Ammâ Tuna buzu Alaman-ı bî-emân diyarındanberü sökün edüp cereyân etdikde bu kal‘a dîvârınınkaddi seksen zirâ‘-ı âlî iken niçe kerre Tuna buzu biribiri üzre kat-ender-kat yığılup kal‘a dîvârından içeribuz pâreleri girüp evler harâb etmişdir. Tâ bu mertebedağlar gibi buzlar gelüp her buz pâresi birbirineurdukda top gibi sâ‘ika verir. Ammâ bu nehr-i Tunayah-bend olsa bu şehir gâyet ganîme olur. Zîrâ Tunabuzu üzre Eflâk ve Boğdan ve gayri niçe kurâ vebüldân taraflarından niçe yüz bin câmûs-ı kazaklarıylabuz üzre odunlar ve belvan direkler ve gayri me’kûlât[u] meşrûbâtlar gelir. Ve niçe bin aded Silistreşehbâzları mahbûblarıyla Tuna buzu üzre haymelerinkurup ayş [u] ışret edüp mehterhâneler ile cümledilberânlar buz kayarlar, garîb temâşâdır. Kimi pabuçile kimi na‘lin ile kimi kızak ile kimi iki elinde harbedeyenek ile ayak üzre buz kayarak şehirden şehireberk-i hâtif gibi gider. Ve eğer ıyd-ı şerîfe müsâdifolursa nehr-i Tuna üzre azîm salıncaklar kurulup âşıkma‘şuk birbirlerine kolan çeküp sallanırlar. Zîrâ Tunabuzu altı yedi karış donar. şiddet-i şitâ şedîd olsa on karış donup beş ay nehr-i Tuna sedd olduğun biliriz,aceb hikmet-i Allah'dır.[195] 1679-80

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi’nden alınan Aralık/Ocak 1602-1603 tarihli veri: Ve mübarek Recep ayında Belgırad’da şiddetli kış olur. Tuna ve Sava Nehri ve Dırava Nehri’ni buzlar tutup ve Moruş Nehri ve nehirlerde kar şiddetleri oldu.[196]

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi’nden alınan Ekim 1635 tarihli veri: Vezîr Kenan Paşa Âsitâne’ye gelirler. “Gafil me-bâş! İhtimâldir hıyânet edip, Kasım ayına yakın Tuna Nehri dona, şiddetli kış vakitleridir.[197]

Mühürdar Hasan Ağa’nın Cevâhirü’t-Tevârîh’inden alınan 21 Şubat 1664 tarihli veri: 24 Recep 1074/21 Şubat 1664 günü yine Belgrad’a dahil olduk. Emme öyle soğuğu çekildi ki anlatmak mümkün değildir. Cümle Tuna ve Sava donup hatta

[195] Kahraman vd.,a.g.e., III. Kitap, s 185.
[196]Yılmazer(2003), a.g.e., c.I, s.347.
[197]Yılmazer(2003), a.g.e., c.II, s.1050.

Belgradkarşısında Sava üzerinde olan köprü bozulup gemiler ile Belgrad'a çekildi. Bu mübarek seferde çok zahmet ve çok korku çekildi.[198]

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nden alınan 1679-1680 tarihli veri: Ammâ Tuna buzu çözüldükden sonra emniyet ve korkusuzlukolur. Ammâ Tuna buzu Alaman-ı amansız diyardanberi sökün edip cereyân etdikde bu kal'a dîvârınınkaddi seksen zirâ'-ı âlî iken niçe kerre Tuna buzu birbiri üstüne kat kat yığılıp kal'a dîvârından içeribuz pâreleri girip evleri harap etmiştir. Tâ bu mertebedağlar gibi buzlar gelip her buz paresi birbirinevardığında top gibi şiddetli ses verir. Ammâ bu Tuna Nehribuzdan baraj olsa bu şehir gayet ganimet olur. Zîrâ Tunabuzu üzre Eflâk ve Boğdan ve gayri nice şehir vediyar taraflarından nice yüz bin manda kazaklarıylabuz üstünde odunlar ve direkler ve gayri yiyeceklermeşrubatlar gelir. Ve nice bin adet Silistreyiğitleri sevdikleriyle Tuna buzu üstüne çadırlarkurup yeyip içip mehterhaneler ile buz kayarlar, gariptir. Kimi pabuçile kimi na'lin[199] ile kimi kızak ile kimi iki elinde değnek ile ayak üzre buz kayarak şehirden şehireşimşek gibi gider. Ve eğer bayram rastlarsa Tuna Nehri ütüne büyük salıncaklar kurulup âşıkmaşuk birbirlerine kolan çekip sallanırlar. Zîrâ Tunabuzu altı yedi karış donar. Şiddetli kış olsa on karış donup beş ay Tuna Nehri set olduğun biliriz, hikmet-i Allah'dır.[200]

[198]Yücel vd.,a.g.t., s.225-26.
[199] Altı deri, üstü açık deri ayakkabı.
[200]Kahraman vd.,a.g.e., s 185.

Tablo 3.18 XVII. yüzyıl şiddetli rüzgar, fırtına

Serdî-i hevâ gayet-i sevretde ve ıstırâb-ı deryâ nihayet-i şiddetde olmağın se'âdetlü padişah hazretinin merkubî olan kadırga kürekçi ve hidmetkar cihedinden mükemmel ve âlât ü esbâb ile min külli'l vücûh mücemmel iken Bozburun dimekle ma'ruf olan mahalden salınub, İstanbul'a tevcih olunmuş iken şiddet-i rüzgâr-ı rüzgâr sebebi ile bir kadem ilerü varmaya imkân olmayub yine 'avdet be-lîmân olundı.[201] (1605) kış ayı kasımdan sonra

Mâh-ı mezbûr evâhırında Tercan Sâhrası'nda karâr ederler. Ve oturak olup, Erzingân'da olan zahireden bir mikdâr kapu-kullarına tevzi' ederler. Ba'dehû Mama-hatun menâzilinde ve Alaca-hân menâzilinde çadırlar arasında bir mikdâr giyâh ve sâyir ihrâk olur. Ziyâde şiddet-i rüzgâr mukarrer.[202] 12 Ağustos 1610

Ve mâh-ı mezbûrun on dördüncü gice, kudret-i İlâhî nısfu'l-leylde ihrâk vâki' olur. Balat ve Fenar ve Fethiyye ve Dıragoman ve Sultân Selîm Câmi'i civarına karîb Çukur-bostan ve bir mertebe şiddet-i rüzgâr ol kadar olur kim âteş cevânibleri alur. Yevm-i [yek] şenbihde cemî'i vüzerâ'-i 'izâm ve Yeniçeri Ağası ve yeniçeriler ve bostancılar ve sâyir kapu halkı cem' olurlar. Bir mertebe ikdâmlar ile def'ine sa'y olunur. Sa'âdetlü Pâdişâh-ı 'âlempenâh hazretleri teveccüh ederler; kapu-kulları ile üşündü olur. Âteş 'alevlenür; bir ferd harekete mecâli olmayup, şiddet-i rüzgâr Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ hazretlerine niyâz u tazarru' ile hayr du'âlar ederler.[203] 1 Ekim 1640

[201]Çuhadar, a.g.e., c.I,s.175.
[202] Yılmazer(2003), a.g.e., c.I, s.571.
[203] Yılmazer(2003), a.g.e., c.II, s.1147.

Tablo 3.18 (devam)

Ve mâh-ı mezbûrun yevmü'l-hamîsde beyne's-salât[eyn]den mukaddem bir furtuna ve bârân olur.(İstanbul'daki kasırga 5 Cumâdelâhıre 1050'de öğle vaktinden sonra meydana gelmiştir "Fezleke,II,223; III,458-459.[204] 22 Eylül 1640
Ve mâh-ı rebî'ulevvelin on yedinci cum'a gicesi salât-ı 'işâdan sonra zelzele vâki' olmağın. Mâh-ı mezbûrun yirminci gice[si] dördüncü sâ'atde, yıldırım ve sâ'ika-i şedîd olur. Gayrin def' olur; emr-i Rabbânî ile. Ba'dehû eyyâm-ı isneynde bârân [u] rahmet vâki' oldu.[205] 5 Haziran 1643 İstanbul

Mustafa Sâfî'nin Zübdedtü't-Tevârîh-i'nden alınan 1605 tarihli veri: Soğuk hava gayet hiddetli ve deniz son şiddette iken saadetli padişah hazretinin bineği olan kadırga. kürekçi ve hizmetkar tarafından mükemmel vasıtalar ile her yönden mücemmel iken Bozburun demekle bilinen olan mahalden salınıp, İstanbul'a yönelinmiş iken şiddetli rüzgâr sebebi ile bir kadem ileri varmaya imkan olmayıp yine 'limana geri dönüldü[206](1605.) kış ayı kasımdan sonra

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi'nden alınan 12 Ağustos 1610 tarihli veri: Bilinen ayın son günlerde Tercan Sâhrası'nda karar ederler. Ve oturak olup, Erzingân'da olan erzaktan bir miktâr kapukullarına dağıttılar. Sonra Mama-hatun menazilinde ve Alaca-hân menazilinde çadırlar arasında bir miktar bitki yakıldı. Çok şiddetli rüzgar oldu.[207]

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi'nden alınan 1 Ekim 1640 tarihli veri: Ve bilinen ayın on dördüncü gecesi, kudret-i İlâhî gece yarısı yangın olur. Balat ve Fenar ve Fethiyye ve Dıragoman ve Sultân Selîm Câmi'i civarına yakın Çukur-bostan ve bir mertebe şiddetli rüzgâr o kadar olur ki âteş etrafını alır. Pazar

[204] Yılmazer(2003), a.g.e., c.II, s.1145.
[205] Yılmazer(2003), a.g.e., c.II, s. 1173.
[206] Çuhadar, a..g.e., c.I ,s.175.
[207] Yılmazer(2003), a.g.e., c.I, s.571.

günü cemî'i vezir ve Yeniçeri Ağası ve yeniçeriler ve bostancılar ve sâyir kapu halkı bir olurlar. Bir mertebe girişimler ile çalıştılar. Sa'âdetlü Pâdişâh-ı 'âlempenâh hazretleri teveccüh ederler; kapu-kulları ile üşündü olur. Âteş 'alevlenir; bir ferdin dahi harekete mecali kalmayıp, şiddetli rüzgâr Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ hazretlerine dua ve yakarış ile hayır duâlar ederler.[208]

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi'nden alınan 22 Eylül 1640 tarihli veri: Ve bilinen ayın Perşembe günü namazdan önce bir fırtına ve yağmur olur. (İstanbul'daki kasırga 5 Cumâdelâhıre 1050'de öğle vaktinden sonra meydana gelmiştir "Fezleke,II,223; III,458-459").[209] 22 Eylül 1640

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi'nden alınan 5 Haziran 1643 tarihli veri: Ve rebî'ulevvelin on yedinci cuma gecesi salât-ı 'akşamdan sonra zelzele oldu. Aynı ayın yirminci gecesi dördüncü saatte, yıldırım ve şimşek olur. Gayri defolur; emr-i Rabbânî ile. Sonra pazartesi günü yağmur vaki oldu.[210] (İstanbul)

Tablo 3.19 XVII. yüzyıl taşkın verileri

Nehr-i Âsi deryâ misâl taşkın sulardır. 'Amûk Sâhrası, Nilüfer Bınarı, ba'dehû Tîzîn ve 'Ancara Vâdisi'ne konulup, ba'dehû Mir-i mîrân-ı Haleb toplar hizmetinde idiler.[211] (26 muharrem 1038) 25 Eylül 1628.

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi'nden alınan 25 Eylül 1628 tarihli veri: Âsi nehri deniz misâli taşkın sulardır. 'Amûk Sâhrası, Nilüfer Bınarı, sonra Tîzîn ve 'Ancara Vâdisi'ne konulup, sonra devlet adamları Haleb toplar hizmetinde idiler.[212]

[208] Yılmazer(2003), a.g.e.,c.II, s.1147.
[209] Yılmazer(2003), a.g.e.,c.II, s.1145.
[210] Yılmazer(2003), a.g.e., c.II, s. 1173.
[211] Yılmazer(2003), a.g.e., c.II, s.899.
[212] Yılmazer(2003), a.g.e., c.II, s.899.

Tablo 3.20 XVII. yüzyıl ırmak çekilmesi

Lâkin Sâhib-i devlet ile askerler Murâd Paşa'nın cisrinden gitmeği mukarrer edüp, menâzil-i Bakras'dan nehri mezbûrda ârâm etdükde; mâh-ı recebbü'l-müreccebin gurresinde nevruz eyyâmı kârib, Sahrây-ı Çûm'da çayır, Vâdî-i Amûk Irmağı çekilüp, çayırları kâmil, lâkin bataklık. Asker halkı bayırlardan tedriçle murûr ederlerdi.[213] 1626 Mart-Nisan

Topçular Katibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi'nden alınan 26 Mart 1626 tarihli veri: Lâkin devlet sahibi ile askerler Murâd Paşa'nın köprüsünden gitmeyi kararlaştırıp, Bakras menzilinden Amik Nehri'nde dinlendikte; 26 Mart nevruz gününe yakın, Sahrây-ı Çûm'da çayır, Amik Irmağı çekilip, çayırları var, fakat bataklık. Asker halkı bayırlardan yavaş yavaş geçerlerdi.[214]

3.2.Tartışma

Araştırma bulguları bölümünde kroniklerden elde edilen veriler tablolaştırılmış ve günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Osmanlı kroniklerinde durum bu iken farklı ülkelerin tarih eserlerinden yaptıkları iklim çalışmalardan bahsetmek faydalı olacaktır. P-y Ge, J-Y Zheng, Z-X Hao, P-Y Zhang ve W-C Wong tarafından yapılmış olan "Reconstruction of Historical Climate in Chine: High-Resolution Precipitation Data from Quing Dynasty Archives" (Çin'de Tarihi İklim Değerlendirmesi: Qing Hanedanlığı Arşivi'nden Yüksek Çözünürlüklü Yağış Verileri) adlı çalışmaya bakıldığında Qing Hanedanlığı döneminde (1644-1911) "YU- XUE- FEN- CUN kayıtları" dikkat çekmektedir. [Yu (Yağış)- Xue (kar yağışı)-Fen (Çin uzunluk birimi, yaklaşık 0,32 cm)- Cun (10 Fens)] Bu kayıtlar yağış, kar yağışı vb. gibi hava durumlarının günlük kayıt altına alındığı raporlardır. Raporlar; kar derinliğini, toprakta ıslak-kuru sınırını, yağışların tarihini ve süresini, ayrıca mahsullerin büyümesindeki etkilerini içermektedir. Bu raporlarda yetersiz

[213] Yılmazer(2003), a.g.e., c.II, s.832.
[214] Yılmazer(2003), a.g.e., c.II, s.832.

arşivleme, hırsızlık, yangın gibi faktörlerin neden olduğu hasarlar nedeniyle eksikler de vardır. Ve bu toplam raporun %8.6'sını oluşturmaktadır.[215] Eksikler olsa dahi belirli bir dönemdeki kayıt altına alınmış bu veriler iklimi yeniden inşa etmede faydalı olmuştur.

F. Dominquez-Castro vd. tarafından hazırlanan "How Useful Could Arabic Documantary Sources be for Reconstructing Past Climate ?" (Arap Belgesel Kaynakları Geçmiş İklimi Yeniden Yapılandırmak İçin Ne Kadar Yararlı Olur?) adlı çalışmada ise Irak'taki Arap belgesel kaynakları (Arap kültürüne özel bir biçimde farklı bölgelerin sosyal, politik ve dini geçmişlerini anlatan Arapça tarihler) kullanılmıştır. Bu çalışmada Fırat ve Dicle nehirlerinin birbirine en yakın noktada bulunduğu Bağdat ve yakın çevresinin meteorolojik bilgileri ele alınmıştır.[216] Tarihlerden çıkan verilere göre soğuk dönemler ağırlık göstermektedir. Çıkan sonuçlar yorumlanmış ve yaz aylarında yaşanan şiddetli soğuklar, donan nehirler gibi anomaliler ele alınmıştır. Dominquez-Castro vd. tarafından yapılan bu çalışma içerik ve kaynak açısından eldeki çalışma ile benzerlik göstermektedir. Eldeki çalışmanın farkı ele alınan sürecin daha uzun olması ve araştırma alanının daha geniş olmasıdır.

Ioannis G. Telelis tarafından yapılan "The Climate of Tubingen A.D. 1596-1605, on the basis of Martin Crusius' Diarium" adlı çalışmasında 16. Yüzyılın Alman hümanistlerinden biri olan Martin Crusius (1526-1607), 1596-1605 yılları için günlük tuttuğu çeşitli kişisel, tarihi ve edebi notlardan yararlanılmıştır. Crusius günlüğünde, günlük hava durumları, diğer çevresel olayları, ekstrem olayları ve hasat tarihlerini işlemiştir. Çalışmada günlükten alınan kar ve karla ilgili olan veriler tartışılmış ve Tübingen'deki (Almanya) 1597-1605 yılları arasında kar yağışı ve karla kaplı gün sayısı meteorolojik verilerin ortalamaları ile karşılaştırılmıştır. [217]

Fernando Dominquez-Castro, Ricardo Garcia-Herrera ve Jose M. Vaquero tarafından yapılan "An early weather diary from Iberia (Lisbon, 1631-1632)" adlı çalışmaya bakıldığında yine bir hava durumu günlüğünden yararlanıldığı görülmektedir.

[215] P-y Ge,J-Y Zheng, Z-X Hao, P-Y Zhang ve W-C Wong, "Reconstruction of Historical Climate in Chine: High-Resolution Precipitation Data from Quing Dynasty Archives", *American Meteorological Society,* Mayıss 2005. s.671-679.
[216]Dominguez-Castro vd.,a.g.m., s.76.
[217]Ioannis G. Telelis, "The Climate of Tubingen A.D. 1596-1605, on the basis of Martin Crusius' Diarium", *Environment and History,* 4(1998): 53-74.

Antonio de Najera'nın yazdığı bu günlük, günlük meteorolojik ve astronomik bir koleksiyon niteliğindedir. Kaynakta hava açıklamaları bulutluluk, sıcaklık, yağış, şimşek, gök gürültüsü, sıcak hava ya da nemli hava vb. özellikleri homojen bir şekilde belirtilmiştir. Kaynağın bu özelliği veri niteliği açısından çalışmaya oldukça yararlı olmuştur.[218] Hava koşullarının düzenli olarak kayda alınmadığı zamanlar için kronikler/vekayinameler, günlükler, çeşitli tarihi belgeler tarihi iklim çalışmalarına yardımcı olmaktadır. Bu bölümde içerik analizi yöntemi ile var olan iklim verileri yıllarına göre ayrılarak incelenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde tarih yazımına devletin kuruluşundan bir buçuk asır sonra başlandığı düşünülmektedir. Günümüze ulaşan en eski Osmanlı tarihi XV. yüzyıl başları olması da bu düşünceyi destekler niteliktedir. XIV. yüzyılda veya daha önceki tarihlerde yazılan kroniklerin/vekayinamelerin olmaması, o dönem verilerinin olmayacağı anlamına da gelmemektedir. XV, XVI ya da XVII. yüzyılda yazılan tarihler de içerisinde geçmiş yılların verisini barındırmaktadır. Kroniklerde XIV. yüzyıl verilerine de ulaşılmıştır. Eserlerin bir kısmı belirli dönem aralığını ele almışken, bir kısmı da ele alınan tarihten ziyade devletin kuruluşundan ya da daha önceki dönemlerden de bahsetmiştir.

Çok kısıtlı olsa da iki farklı anonim "Tevârih-i Âli Osman" kaynağı ve Gelibolulu Mustafa Ali Efendi'nin "Künhü'l-Ahbar"ında 715-716 yılları verilerine ulaşılmıştır. Kroniklerden çıkan verileri göstermek adına bu veriler de tablo halinde verilmiştir. Bulunan veriler bazı kategorilere ayrılmıştır. Soğuk dönemler tablosu; içerisinde eyyâm-ı şitâ (kış günleri), şiddet-i şitâ (şiddetli kış), zemistan (kış mevsimi), buz, dolu, sovuk (soğuk), muhalif yeller, kış gibi anahtar kelimelerin geçtiği, yağışlı dönemler tablosu; içerisinde sarsar (şiddetli gürültülü rüzgar), yağmur, dolu, şimşek, yıldırım gibi anahtar kelimelerin geçtiği, kıtlık tablosu; içerisinde kaht (kıtlık, kuraklık) kızlık, kaht-u gala (kıtlık ve pahalılık), açlık gibi anahtar kelimelerin geçtiği, taşkın tablosu ise taşkınları ifade eden verilerden hazırlanmıştır. Çalışılan dönem itibariyle verilerin işlenmesi esnasında belirtilen dönemlerde yaşanan iklim salınımlarından da bahsetmek faydalı olacaktır. Özellikle Küçük Buzul Çağı olarak adlandırılan ve 1300'lü yıllarda başladığı kabul edilen dönemde yaşanan iklim

[218] Fernando Dominquez-Castro, Ricardo Garcia-Herrera , Jose M. Vaquero, An early weather diary from Iberia (Lisbon, 1631-1632), "*Weather",*Ocak, 70/1,2015.

salınımlarından Anadolu da içerisinde olmak üzere dünyanın çeşitli alanları etkilenmiştir.

Küçük Buzul Çağı'ndan bahsetmeden önce Ortaçağ Sıcak Dönemden bahsetmek faydalı olacaktır. Ortaçağ Sıcak Dönemi; Küçük Buzul Çağı öncesinde, M.S 900-1380 (genel olarak bu dönem verilse de tam sınır belli değildir) yılları arasında etkili olan sıcak bir ara dönemdir. Ortaçağ Sıcak Dönemi (Medieval Warm Period- MWP) kavramını ilk kez Lamb "The Early Medieval Warm Epoch and Its Sequel" adlı çalışmasında kullanmıştır.

> *"Bu dönemde Avrupa'da sıcaklıklar 1950 yılı ortalama sıcaklığından 0.5-0.8ºC daha yüksektir. Avrupa'da refah ve üretim artmış, "Karanlık Dönemden" çıkış yaşanmıştır. Bu olumlu dönem; ani olarak, fırtınalar ve sellerin görüldüğü bir iklim süreciile son bulmuştur. Kuzey Atlantik ve çevresindegözlenmesine karşın bu olayların küresel boyutta olduğu da halen tartışılmaktadır."*[219]

Ortaçağ Sıcak Dönem'de sıcaklıkların günümüze benzer olduğu düşünülmektedir. Dünya geneli bir ısınma nedeniyle buzullar erimiş ve Vikingler İzlanda ve Grönland'a yerleşmişlerdir.[220]

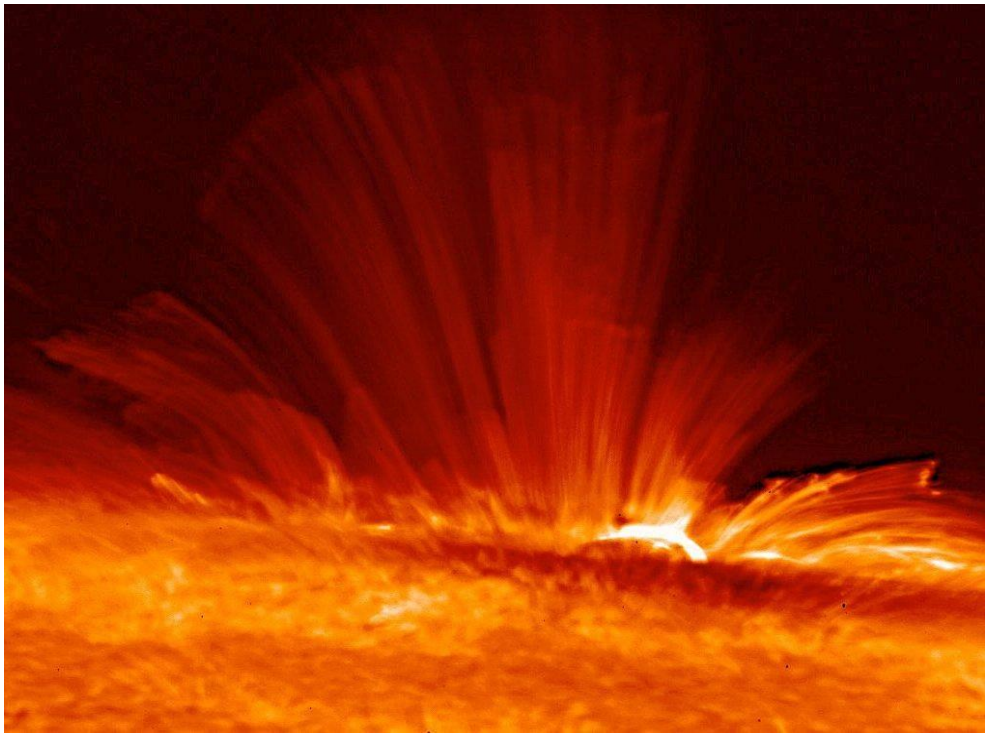
> *"Vikingler 950-1250 seneleri arasında uygun iklim koşullarında Grönland ve İzlanda gibi yerlere yayılmışlardı. Özellikle Grönland'ın doğu kıyıları Viking kolonileri için elverişli yerleşim yerleriydi.54 Fakat onlar bir süre sonra beklenmedik şartlarla karşı karşıya kaldılar. Sıcak ve nemli Ortaçağ'ın (476-1453) sonlarına doğru dünya ölçeğinde iklim soğudu ve Küçük Buzul Çağı (1350-1850) Yeniçağ'a kucak açmış oldu."*[221]

[219] Sena Akçer Ön, Namık Çağatay, Mehmet Sakınç, "Küçükçekmece Lagünü'nde (İstanbul) "Küçük Buzul Çağı" ve "Orta Çağ Ilık Dönemi" Çökel Kayıtları", *İTÜ Dergisi/D Mühendislik,* cilt: 10, sayı: 4, 2011, s.131-140.

[220] Güneyi Vural, *Fiziki Özellikleri ile Beşeri Faaliyetleriyle; Küçük Buzul Çağı (1300-1850),* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s.23.

[221] Roiala Mamedova,*Küçük Buzul Çağı'nın Osmanlı'ya Etkisi,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.21.

Şekil 3.3. Güneş yüzeyindeki patlamalar

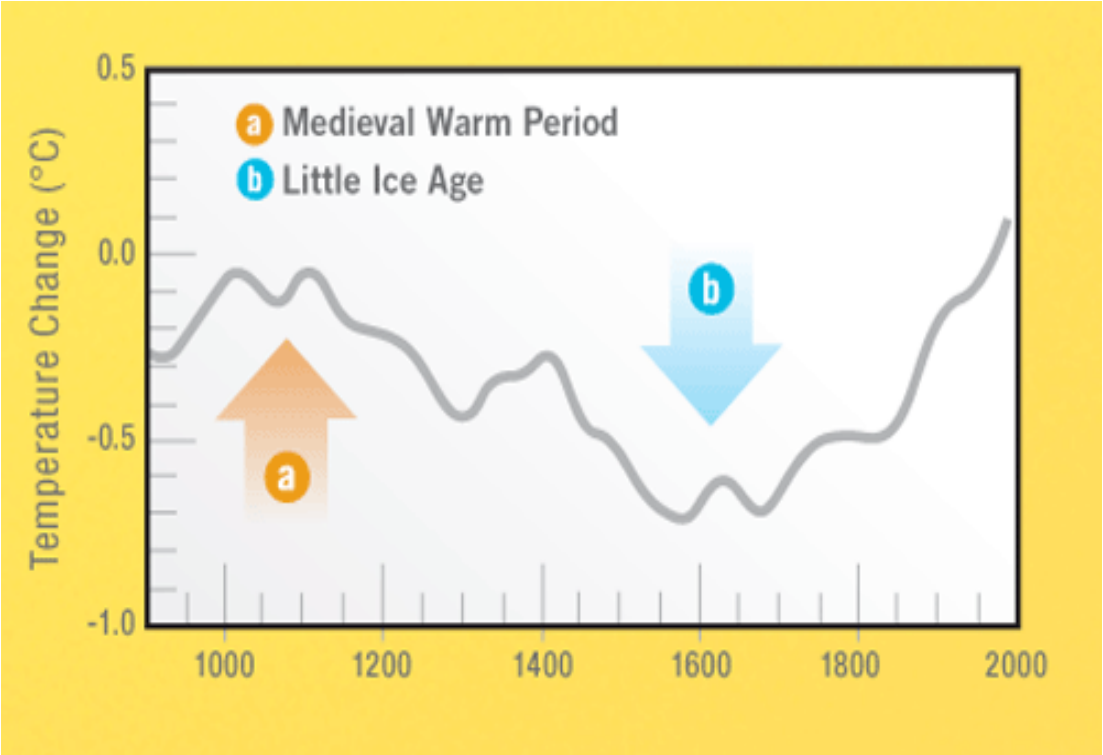

Kaynak:(https://www.nasa.gov/mission_pages/hinode/news/five-yearsa.html) (Erişim Tarihi: 17/06/2019)

Bu dönemler insan etkisi olmadan da iklim değişikliğinin olabileceğini göstermektedir çünkü oluşmasında güneş lekelerinin rol aldığı düşünülmektedir. Güneş'in yüzeyinde koyu ve dairevi görüntüler güneş lekeleri olarak adlandırılmaktadır. Güneş'in yüzeyindeki lekelenmeler çevreye göre sıcaklığın 1400°C kadar düştüğü yerlerde oluşmakta ve bu lekelenmeler manyetik alanda da değişmeye yol açmaktadır. Dolayısıyla lekelenmenin arttığı dönemde Güneş'ten gelen radyasyon artmakta ve buna paralel olarak sıcaklık da artmaktadır. Güneş'te oluşan lekelenmeler 1645-1715 yılları arasında azalma görülmüştür ve buna bağlı olarak yeryüzüne gelen güneş radyasyonu azalmıştır. Güneş radyasyonundaki bu azalma durumu Maunder Minumumu Dönemi olarak ifade edilmekte; aynı zamanda bu dönem Küçük Buzul Çağı'na tekabül etmektedir.[222]

[222] Detaylı bilgi için bkz. İbrahim Atalay, *Uygulamalı Klimatoloji*, Meta Basım ve Matbaacılık Hizmetleri, İzmir 2013, s.258-278.

Şekil 3.4 Ortaçağ Sıcak Dönemi ve Küçük Buzul Çağı sıcaklık ortalaması.

Kaynak: http://www.forumatmosfer.com/konu-kucuk-buzul-cagi-little-ice-age.html (Erişim Tarihi: 03/04/2019)

Güneş lekelerinin azaldığı dönemler;

MS 1420 - 1570 yılları arasında Spörer Minimumu,

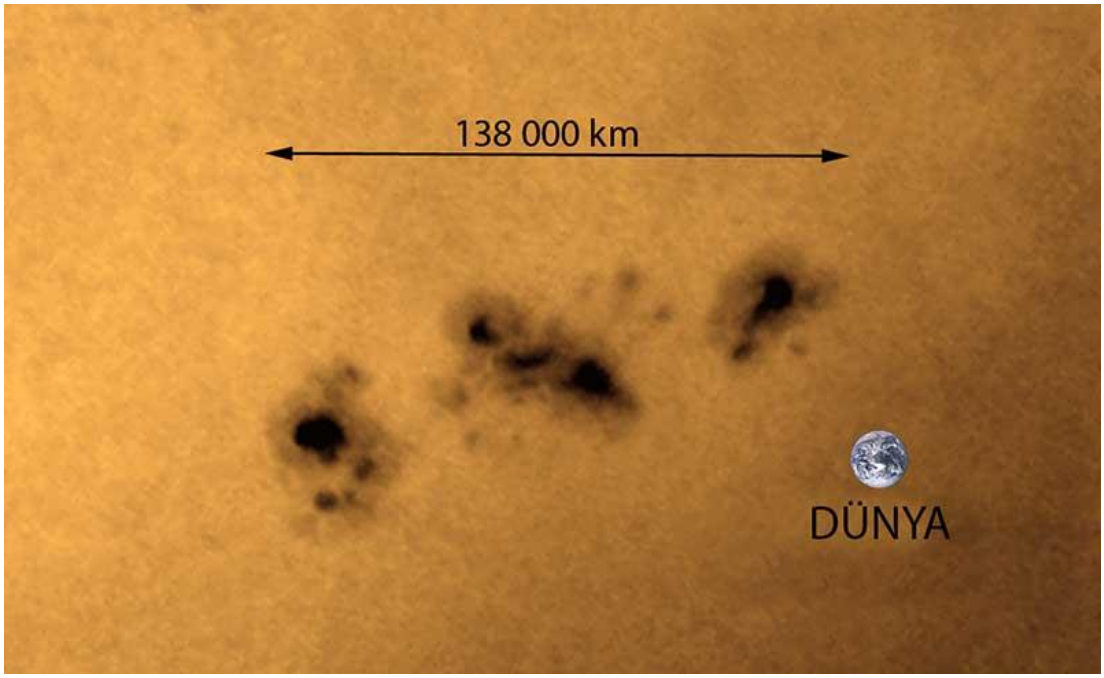
MS 1645 - 1715 yılları arasında Muander Minimumu,

MS 1795 - 1823 yılları arasındaki Dalton Minimumu, olarak ayrılmaktadır.[223]

Bu dönemler Küçük Buzul Çağı'nın en soğuk dönemleri olarak bilinmektedir.

[223]Gönençgil vd.,s.14.

Şekil 3.5 Güneş lekeleri

Kaynak: https://www.kozmikanafor.com/gunes-lekeleri-nedir-nasilolusur/[224] (Erişim Tarihi: 03/04/2019)

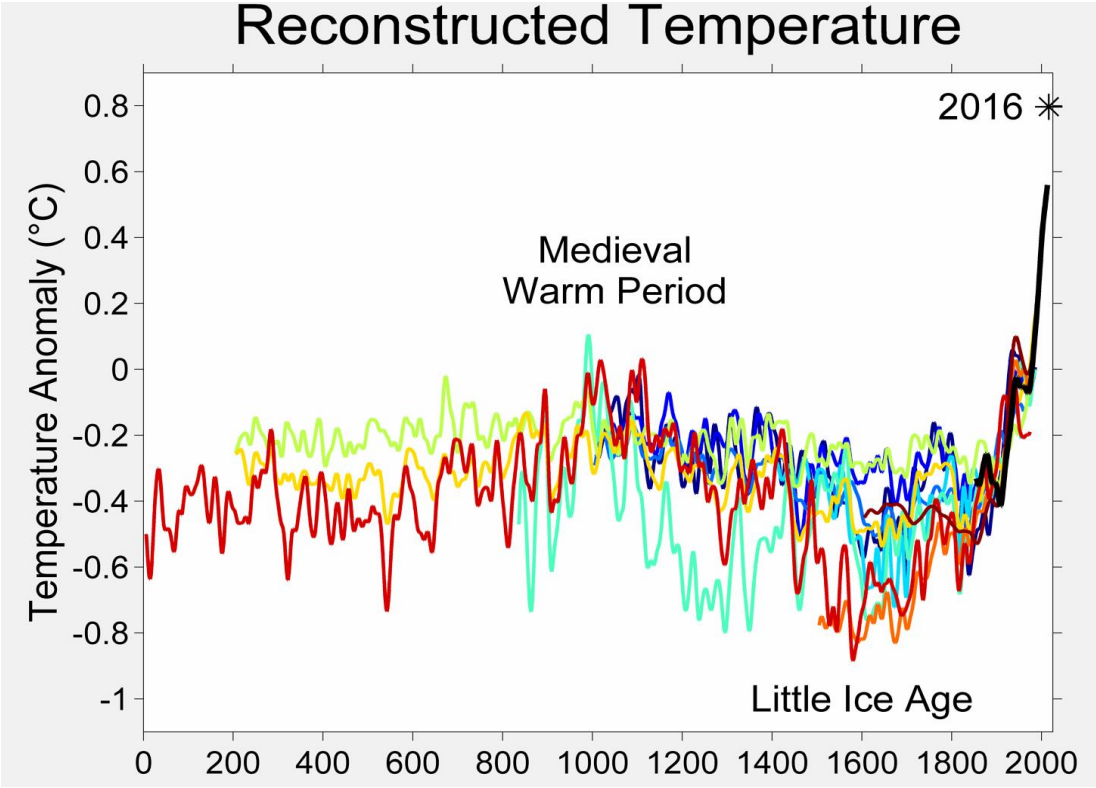
Küçük buzul çağı (Little Ice Age) , 1300-1850 yılları arasında sıcaklıkların dünya genelinde 1° azaldığı, buna bağlı olarak da örtü ve vadi buzullarını yayılım alanlarının genişlediği bir dönem olarak açıklanmaktadır. "1960'larda Fransız tarihçi Emmanuel Le Roy Ladure ilk kez bu dönemi sadece Avrupa'da etkili olan iklim olgusu değil, tarihsel bir olay olarak tanımlamıştır."[225] Fakat bu dönemde sıcaklık ve yağışlar yıldan yıla ve bölgeden bölgeye değişiklik göstermiştir.

Örneğin Avrupa'daki en soğuk zaman ile Asya ve Amerika'daki en soğuk zaman arasında fark bulunmaktadır. LIA' in bölgelere göre değişmesine örnek olarak 17. yüzyılın Avrupa'da en soğuk dönem olmasına rağmen Kuzey Amerika'da ise alışılmışın üzerinde bir soğukluk gözlenmemesini gösterebiliriz. Tersi olarak da 19.yy'da ise en soğuk zamanlarını geçirmiş olup bu sürede New York limanının

[224] Güneş yüzeyindeki bir leke sistemi. Bu lekeler o kadar büyük boyutlarda olur ki, genellikle Dünya gezegeninin çapından daha fazla alan kaplarlar. Bazı lekeler ise çok daha büyük boyutlara sahiptir ve neredeyse Jüpiter gezegeni büyüklüğüne ulaşabilir.
[225] White, a.g.e.,s.182.

donduğu kaydedilmiştir (Waldinger, 2014). LIA' in etkileri kuzey yarım kürede daha iyi bir şekilde gözlemlenmektedir.[226]

Şekil 3.6 Sıcaklık anomalilerin rekontrüksiyonu

Kaynak: https://docplayer.biz.tr/33133246-Iklim degisikligi-kuraklik-analizi.html (Erişim Tarihi: 21/06/2019)

Fagan'a göre Küçük Buzul Çağı döneminde doğal ve iklimsel olaylar şu şekildedir;[227]

1. Büyük volkanik patlamalar sonucu ani soğuklar (M.S 1258)
2. Küçük Buzul Çağı başlangıcı (M.S 1300'ler)
3. Şiddetli fırtınalar (M.S 1400'ler)
4. Soğukların artması (M.S 1580)
5. Alp Dağları buzullarının ilerlemesi (M.S 1500-1600)
6. Huaynaputina volkanının patlaması (M.S 1600)
7. Muander Minimumu (M.S 1645- 1710)

[226] Vural, a.g.t., s.23.
[227] Vural, a.g.t., s. 26.

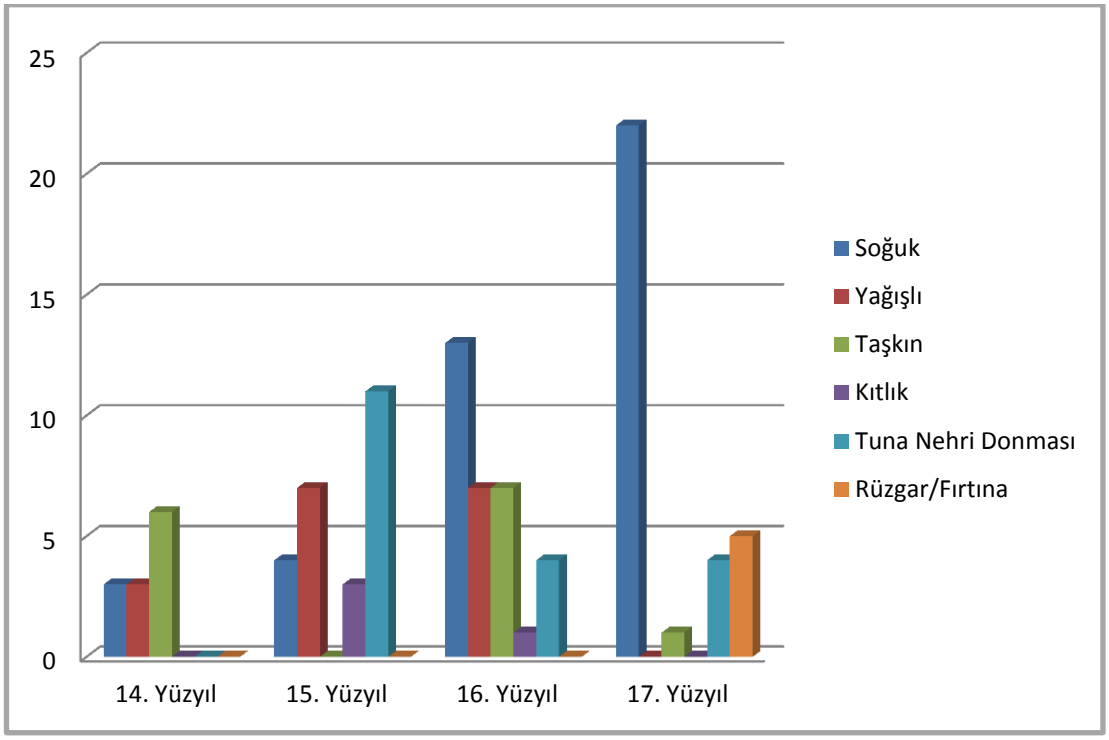
8. Küçük Buzul Çağı'nın (LIA) en soğuk dönemi (M.S 1670-1710)
9. Nispeten sıcak ara dönem (M.S 1710-1740)
10. Kuzey Yarım Kürede buzulların ilerlemesi (M.S 1740-1760)
11. Tambora volkanı patlaması (M.S 1815)
12. Küçük Buzul Çağı (LIA) sonu (M.S 1850'ler)

Küçük Buzul Çağı iklim özellikleri içerisinde mevsimler arası farkların artması, zaman zaman görülen şiddetli kuraklıkların yanında yine zaman zaman görülen aşırı yağışların getirdiği afetler öne çıkmaktadır. Ve elbette ekstrem olayların görülme sıklığı da artmıştır. Özellikle sıcaklıktaki düşüşler ve bu düşüşlerin tarım bitkilerinin gelişim dönemlerine de rastlamasıyla, tarıma dayalı ekonomi çok daha kırılgan hale gelmiş, arkasından gelişen kıtlık, açlık, savaş, ayaklanma, salgın hastalık ve göçler KBÇ'nın olağan olayları haline gelmiştir.[228]

Kroniklerden elde edilen verilere genel olarak bakıldığında (Şekil 3.5) XIV. yüzyılda taşkın ifadelerinin, diğer yüzyıllarda ise soğuk dönemlerin öne çıktığı görülmektedir. Tuna Nehri'nin donması XV. yüzyılda en çok konu olan faktör olmuştur. Soğuk dönemden sonra en fazla ele alınan faktör yağış ve taşkın olayları olmuştur.

[228] Gönençgil vd., a.g.m., s.14.

Şekil 3.7 Verilerin anahtar kelime dağılımı.

3.2.1. XIV. Yüzyıl

XIV. yüzyıl soğuk dönemlere bakıldığında 1318-1319, 1361 ve 1391 yılları dikkat çekmektedir. 1318-1319 yılında Sakarya Nehri kıyısında askerlerin soğuktan çektiği zorluklar anlatılmıştır. 1361 yılı kış mevsiminde Gelibolu'da şiddetli bir soğuk yaşanmış ve muhalif yeller (rüzgarlar) esmiştir. 1391 yılında ise yine kış mevsiminin geldiği ve soğukların arttığı ifade edilmiştir.

Bizanslı bir tarihçi Pakhymeres'e göre 1300 yılı civarında "Tanrısal gazabın bir işareti" olan büyük bir sel, ırmak yatağının değişmesine neden olmuş ve Bizans istihkâmlarını tahrip etmiştir. Bu felaketin ardından, Türklerin Bizans topraklarına girmelerini engelleyen hiçbir şey kalmamıştır.[229]

[229] Zacharıadou, a.g.e., s.6-7.

Şekil 3. 8 Sakarya Nehri havzası[230]

XIV. yüzyıl yağışlı dönemlere bakıldığında üç farklı anonim Osmanlı tarihte aynı olayın anlatıldığı görülmektedir. Aynı olay olmasına rağmen tarihleri birbirinden farklı verilmiştir (1310-1311 ve 1315-1316). Bulunan verilere göre İstanbul'da Nevruz gününde çok şiddetli yağmur ve dolu yağmıştır. Bu yağış verilerine istinaden Avrupa'da yaşanan M.S 1315-1317 yılları arası meydana gelen kıtlıktan bahsetmek faydalı olacaktır. Kıtlık denince akla ilk olarak kuraklık gelmektedir fakat kıtlığın kelime anlamı TDK'a göre 'kıt olma durumu, ihtiyaca yetmeyecek kadar azlık ve zor bulunma' durumudur. Bahsedilen bu kıtlık esnasında milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Büyük Kıtlığın ortaya çıkış nedeni olarak 1315'de görülen şiddetli yağışlar olarak ifade edilmektedir.1315 yılında uzun dönem görülen şiddetli yağışlar, ürünlerin olgunlaşma devresinde de devam ederek kayıplara neden olmuş, bunun sonucunda hasat miktarları çok düşmüştür. Devam eden dönemde de görülen bu koşullar aynı zamanda hayvanların da beslenmesini etkilemiş, sığır vebası gibi yaygın hastalıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece hem tarım ürünleri

[230] Fatih Yurdusever, *Karasu'da (Sakarya Nehri-Karasu Deresi Arası) Arazi Kullanımı,* Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2014, s.28.

azalırken, hem de hayvancılık faaliyetleri imkansız hale gelmiş ve bu durum salgın hastalıkların da tetiklenmesiyle milyonlarca insanın ölümüne yol açmıştır.[231]

Eldeki çalışma kapsamında işlenen yıllara bakıldığında daha önce bu yıllarla ilgili iklim çalışması bulunmadığı görülmektedir. Bulunan veriler bize nicel olarak yağış verisi vermese bile olağanın dışında olan bu yağış ifadeler dünya çapında yaşanan olaylarla ilişkilendirildiğinde, bu yoğun yağışların Küçük Buzul Çağı salınımlarından biri olabilir diye düşünülebilmektedir. Ronald D. Gerste'nin "Hava Nasıl Tarih Yazar" adlı çalışmasında da yer verdiği 1314-1315 tarihli yağışların bir hayli fazla olduğunu, kaynaklara göre Almanya ve Fransa'da yıllık ortalama yağış 50 ila 60 cm arasında iken 1315 yılında Orta Avrupa'ya yağan yağmur miktarının 200 cm'yi geçtiğini aktarmıştır.

Hollanda'da 13. ve 14. yüzyıllarda şiddeti ve frekansı artış gösteren seller bunu izleyen 1315-1317 kıtlığı ülke nüfusunun yaklaşık %10'unun hayatını kaybetmesine yol açmıştır."[232]Nar krater Gölü'nde (Niğde) yapılan iklim çalışması sonucunda M.S 300-500 yılları ve M.S 1400-1960 yılları arasında kurak, M.S 550-750 ve M.S 1000-1400 yılları arasında daha yağışlı koşullar tespit edilmiştir.[233] Dendrokronolojik çalışmalar 1315 yılında Avrupa'da meşe ağaçlarının normalin üstünde bir gelişim gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemden kalma kayıtlarda çok uzun süre ve şiddetli yağışların 1315 ilkbaharı boyunca devam ettiğini göstermiştir.[234]

XIV. yüzyıl verilerinde; içerisinde "taşkın" anahtar kelimesi geçen verilere bakıldığında Meriç Nehri taşkınları görülmektedir. Bulunan altı veride de aynı olayın anlatıldığı düşünülmektedir. Kroniklerde olaylara karşılık tam gün ve tarih verilmediği için net tarih bulunamamış fakat Edirne'nin fethi (1361) esnasında yaşanan bir taşkın olduğu anlaşılmıştır.

Meriç; Bulgaristan'dan doğan, Türkiye'de Edirne üzerinde Ege Denizine dökülen, Yunanistan ve Türkiye arasında sınırın bir kısmını oluşturan bir nehirdir. Meriç (Maritsa, Evros) Nehri'nin (40 ° 30'-44 ° 00 'K, 22 ° 30' -28 ° 30 'E) suyu depolayan 52.600 km² havzası vardır ve uzunluğu 550 km'dir. Meriç Nehri, Bulgaristan'daki

[231] Gönençgil vd., a.g.m.,s.12.
[232] Şüküroğlu (2014),s.59.
[233]Akçer Ön vd.,a.g.m.,,s.133.
[234] Vural, a.g.t., s.79.

(Rhodope Mountains) Rodop Dağları'ndan (Rila, 2925m), Tunca Nehri, Arda Nehri ve Ergene Nehri alt havzasını oluşturur (Şekil.3.6) Meriç Nehri yağmur ve kar erimesi ile beslenir. İklimsel özellikler, nehrin akış hızı ve rejimi için önemlidir. Nehir yıl boyunca aksa da, Havzanın nehrinin sıcaklık ve yağış özelliklerine bağlı olarak debi değişimlerini gözlemlemek mümkündür. Havzası üç farklı ülke sınırları içerisindedir. Hem sınırların ötesine akar hem de sınırları belirler. Nehir, üç ülkede de tarımsal faaliyetler için önemlidir.[235]

Hüseyin Turoğlu ve Musa Uludağ tarafından yapılan 'İklim Değişikliğinin Sınır Aşan Meriç Nehri Havzası'nın Aşağı Bölümündeki Olası Hidrografik Etkileri' adlı çalışmada Türkiye sınırları içerisindeki Aşağı Meriç Havzasında meydana gelen taşkınlardan ve su yetersizliklerinden bahsedilmiştir. Bu çalışmada tarihsel kaynaklardan da faydalanılmış ve bu Meriç Nehri'nde olan taşkınların 1500'lü yıllara dayandığı ifade edilmiştir.

Aşağı Meriç Havzası aşırı akış hızı problemlerine her zaman şahit olmuştur. Tarihsel kayıtlar sel felaketlerinin 1500 yıldan beri meydana geldiğini göstermektedir Frekanstaki değişiklikler tarihi dönemde taşkınların ciddiyeti gözlenmiştir. 1980'lerden bu yana akış oranlarının düşmesi daha fazla yaşanmıştır. 2000'lerde artan ve azalan aşırı akış hızı problemleri ve etkileri kritik oranlarda hissedilmiştir. Arda Nehri ve Tunca Nehri alt havzaları Edirne'deki Meriç Nehri'ne bağlanır. Bu alt havzaların suyu, olağanüstü yağmur zamanlarında düz alanlarda önemli bir su kütlesi oluşturur.[236]

Meriç Nehri yağmur ve eriyen kar sularıyla beslenmektedir. Aşırı yağmur ve kar olduğu dönemlerde nehir kabarmaktadır. Günümüzde olduğu gibi 1361 yılında da muhtemelen ilkbahar aylarında erimiş kar suları nehrin taşmasına neden olmuştur. Turoğlu ve Uludağ'ın (2013) çalışmasındaki taşkınlara ek olarak 1361 tarihli bu taşkın da söylenebilmektedir

[235] Hüseyin Turoğlu, Musa Uludağ, "İklim Değişikliğinin Sınır Aşan Meriç Nehri Havzası'nın Aşağı Bölümündeki Olası Hidrografik Etkileri", *Trakya University Journal Of Natural Sciences, 14(2):77-85*, 2013.
[236] Turoğlu, Uludağ, a.g.m., s.77-85.

Tablo 3.21 1500'den beri Edirne'de meydana gelen yüksek etkili taşkın arşiv kayıtlarının listesi.[237]

Kronolojik sıraya göre bazı önemli seller		
Eylül 1509	13 Şubat 1937	30 Aralık 1960
1571	27 Ocak 1940	0 Ocak 1962
1657	13 Kasım 1940	3-10 Şubat 1963
Ocak 1747	21 Aralık 1940	8-9 Aralık 1966
18 Ocak 1845	5 Mart 1946	13-23 Ocak 1981
7 Kasım 1857	29 Ocak 1947	6-7 Şubat 1981
26 Ocak 1863	15 Şubat 1947	6-10 Mart 1984
Aralık 1894	4-5 Mart 1950	15-24 Şubat 2005
10 Ocak 1896	6 Kasım 1950	7 Ocak 2006
Mayıs-Haziran 1897	10 Ekim 1953	20 Ekim 2007
13 Mart 1929	5 Mart 1954	13-16 Şubat 2010
Aralık 1929	20-21 Kasım 1954	7 Şubat 2012
17-27 Aralık 1931	11 Ocak 1955	16 Temmuz 2014
14 Aralık 1931	Ocak-Şubat 1956	
Mart 1936	22 Mayıs 1956	

[237] Turoğlu,Uludağ, a.g.m., s. 77-85.

Şekil 3. 9 Edirne bölgesinde yer alan Meriç Nehri'nin drenaj ve toprak örtüsü özellikleri ve taşkın etki alanı.[238]

1359-60 yıllarında Meriç Nehri taşkınları yaşanırken aynı zamanda Ortaçağ Sıcak Dönem'de Grönland'a yerleşen Vikingler 1350'li yıllarda katılaşan iklim koşulları nedeniyle Avrupa ile olan ticareti etkilenmiş, temel besin kaynaklarına ulaşamaz hale gelmişlerdir. İhtiyaçlarını karşılayamayan Vikingler Grönland'ı terketmek zorunda kalmışlardır.

3.2.2. XV. Yüzyıl

Küçük Buzul Çağı'nın etkileri zamana ve bölgelere göre farklılık göstermiştir. Dendrokronolojistlere göre; Pasifik'in güneybatısındaki Kuwae Volkanı'nın patlamasından bir sene sonra (1453) kuzey yarımküre sert soğuklara tanık olmuştur. Bu dönem içerisinde Güneş lekesi sayısının bazı dönemlerde minimuma indiği de saptanmaktadır.[239] Güneş lekeleri sayısının düştüğü dönemler M.S. 300-800 ile M.S. 1350-1850 (Küçük Buzul Çağı) yılları arasıdır. Sözü edilen bu dönemlerde sıcaklıklar lekelerin sayısına paralel olarak düşmüş buzullar ise ilerlemiş ve kalınlaşmıştır.[240] Bafa (Muğla) ve Yeniçağa (Bolu) Göllerinde çökel kayıtlarına göre

[238] Turoğlu,Uludağ, a.g.m, s.77-85.
[239] Mamedova, a.g.t.,s.17.
[240] M.Ali Özdemir, Okan Bozyurt, "Son 5000 Yılllık Dönemde Meydana Gelen Sıcaklık Salınımları ile Güneş Lekeleri Arasındaki İlişkiler (The Relations Between Climatic Fluctuations and The Sunspot Number For The Last Period of 5000 years)", *Sosyal Bilimler Dergisi,* c.VI, sayı.1,Haziran 2004, s.93

Batı Anadolu'da M.S 250-750, M.S 1350-1700 yılları arasında yağışlı koşullar saptanmıştır.[241]

XV. yüzyıl soğuk dönemlere bakıldığında 1465 ve 1476 yıllarına rastlanmaktadır. 1465 yılında Üsküdar'da (İstanbul) bir derece karların yağdığı ve şiddetli rüzgarların estiği, bu durum karşısında bütün çadırların yıkıldığından bahsedilmiştir. 1476 yılında ise Haziran/Temmuz aylarında gece havaların soğuduğu aktarılmıştır.

Bu soğuk dönemler haricinde Tuna Nehri'nin donması da ele alınmıştır. Tuna Nehri Almanya'nın güneyinde Kara Orman bölgesinde Brigach ve Breg nehirlerinin birleşmesiyle oluşmuştur. 2.824 kilometrelik çığırı boyunca on ülkeden geçtikten sonra Rusya topraklarından Karadeniz'e dökülmektedir. Osmanlı Devleti için de önemli olan bu nehirin donması insanları etkilemiş ve kronik eserlere yansımıştır. Bu olayla ilgili 15. yüzyıla ait 11 veri elde edilmiştir. Veriler incelendiğinde nehrin donma yılları sırası ile; 1405-1406, 1438, 1455, 1461, 1462, 1475, 1476, 1476-1477 olmak üzere 8 dönem olarak ayrılmaktadır. 1461-1462 yılları ve 1475 -1477 yılları arasında peşpeşe her kış nehrin donması üst üste aynı soğukların yaşandığını düşündürmektedir. 1420-1570 yılları arasında Spörer Minimumu yani Küçük Buzul Çağının en soğuk dönemlerinden biri olan ara dönem yaşanmıştır. Fakat bilgilerin düzenli tutulmayışı ve net tarihlerle belirtilmemiş olması soru işaretleri bırakmaktadır. Veriler Anadolu soğuk dönemlerle karşılaştırıldığında yalnızca 1476 kışında yaşanan soğuk dönem ile ilişkilendirilebilir durumdadır. Ayrıca 1452'de GYK'de bulunan Vanuatu'daki Kuwae Volkanı'nın patlaması Küçük Buzul Çağı'na etki ettiği düşünülmektedir.

XV. yüzyıl yağışlı dönemlere bakıldığında ikisi Bursa (1402,1403), biri Konya (1414-1415) ve dördü İstanbul (1490,30 Haziran 1491) olmak üzere yedi veri bulunmuştur. Fakat Bursa ve Konya verisinde net tarih belirtilmemiştir. İstanbul verilerinde ise belirli bir tarih vardır ve üç veri aynı olayı anlatmaktadır. Araştırmalara göre 1400'lerde şiddetli fırtınalar ve beklenmeyen iklim salınımları gerçekleştirmiştir. Ve kroniklere göre Anadolu'da yağışlı dönemlere bakıldığında 1402 ve 1403 yılında Bursa'da yedi gün ardarda yağan yağmurların güçlük çektirdiği yansıtılmıştır. 1414-1415 yıllarına bakıldığında Konya'da yoğun yağan yağmurlar

[241] Akçer Ön vd., s.133.

nedeniyle sellerin oluştuğu anlatılmıştır. 1490, 30 Haziran 1491 tarihli diğer üç veriye bakıldığında İstanbul'da meydana gelen yoğun yağışlar görülmektedir. Bir bölgenin iklimi ortaya koyabilmek, iklim modellerini araştırabilmek için mümkün olduğu kadar uzun vadeli kaynaklardan gelen tarafsız ve tutarlı referanslar gereklmektedir. Kroniklere yansıyan verilere bakıldığında net ve düzenli bilgi verilmemiş olması verilerin güvenilirliği de azaltmaktadır.

XV. yüzyıl verileri içerisinde Anadolu'da kıtlığı ifade eden üç veri açıklanmıştır. 1430 yılında yaşanan ay tutulmasından ve kıtlıktan, 1433 yılında yaşanan güneş tutulmasından ve kıtlıktan bahsedilmiştir. 1494-95 yılı başlarında üç yıl ardarda veba salgını ve kıtlıkla karşılaşılmıştır. Rumeli toprakları tahıl bolluğu ve çeşitli ürünleri ile tanınmış iken her yer kuru çalılığa dönmüştür. Ayrıca XV. yüzyıl dönemi kuraklık ile ilgili yapılan dendrokronoloji çalışmalarına bakıldığında son altıyüzyılda yalnızca bir kez meydana gelen en uzun kuraklık süresinin 1476 ile 1479 yılları arasında olduğu tespit edilmiştir.[242]

3.2.3. XVI. Yüzyıl

XVI. yüzyıl; önceki yüzyılların verilerine oranla karşılaştırma yapılabilecek daha fazla çalışma içermektedir. Örneğin; Orhan Kılıç'ın 'Mühimme Defterlerine Göre 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Doğal Afetler' adlı çalışması ve 'Osmanlı Döneminde Meydana Gelen Kıtlıklar'adlı diğer çalışması, kroniklerden çıkan verileri güncel verilerin yanında mühimme defterlerinden alınan bilgilerle de karşılaştırma fırsatı sunmaktadır. Zafer Karademir'in doktora tezi olarak hazırlamış olduğu "Osmanlı İmparatorluğu'nda Darlık Ekonomisi ve Kıtlıklar (1560-1660)" adlı çalışma da bulunan verileri önceki çalışmalar ile karşılaştırılmasına yardımcı olmuştur.

1500-1600 yılları arasında Alp Dağları Buzulları ilerlemiş olması XVI. yüzyılda yaşanan Küçük Buzul Çağı'nın Avrupa'ya etkisini göstermiştir. XVI. yüzyıl soğuk dönem verilerine bakıldığında öncelikle 1514 yılında Bayburt ve Bitlis'te yaşanan bir soğuk dönem görülmektedir. Müelliflerin aktardığına göre bu soğuklarda insanların elleri ve ayakları, atların kemikleri donmuştur. 1524 yılına baktığımızda yine şiddetli

[242] Ünal Akkemik, Aliye Aras, "Reconstructıon (1689-1994 AD) Of Aprıl-August Precipitation İn The Southern Part Of Central Turkey", *İnternational Journal Of Climatology,* 25:537-548(2005).

soğuklardan bahsedilmiştir. 1528-1529 yıllarında İstanbul'da yaşanan soğuğa halk dayanamamıştır. Ardından 1537 yılında yaşanan soğuğun İstanbul'da bağları ve meyveleri savurduğu anlatılmıştır. Kroniklerde 1537'den 1575'e kadar herhangi bir soğuk döneme rastlanmamıştır. 1575 yılında yeniden İstanbul'da çok soğuk olduğunu ve kar yağışından devlet erkanının birbirine gitmekte zorluk çektikleri anlatılmıştır. Bu döneme yakın olarak Orhan Kılıç'ın çalışmasından alınan mühimme defteri kaynaklı veride 1573 tarihinde şiddetli kar yağışı ve fırtına dolayısıyla bir kıtlık yaşandığı belirtilmiştir.

1579-1580 yıllarında Şirvan'dan (Siirt) Erzurum'a yapılan yolculukta yaşanan şiddetli kıştan bahsedilmiştir. (1580'de GYK'de yer alan Billy Mitchell volkanının patlaması da KBÇ'na etki ettiği düşünülmektedir.) 01.11.1588 tarihli veride Kasım ayına 2 gün kala Tiflis'e gelindiğinde kış mevsiminin kendini gösterdiğini, ve kasımın birinci gününde çok kar yağdığını askerlerin zorluk çektiği anlatılmıştır. 1594 yılından elde edilen 4 veride Çorlu (Tekirdağ) ve İstanbul'da yaşanan şiddetli soğuktan bahsedilmiştir. Net tarih verilmemiş ve kış mevsimi olduğuna dikkat çekilmiştir. Öyle soğuk yaşanmıştır ki sular donmuştur. Ve İstanbul'da buna bağlı kıtlık yaşanmıştır. Zafer Karademir'in hazırlamış olduğu doktora tezinde belirttiğine göre 1595 yılında diğer ülkelerde de şiddetli kar yağışları görülmüştür. 16. Yüzyıl Tuna Nehri'nin donması olaylarına bakıldığında 1595'ten 1598 yılına kadar düzenli olarak kış aylarında Tuna Nehri'nin donduğu tespit edilmiştir. Kroniklerde ise XVI. yüzyılda Tuna Nehri'nin donması hakkında 4 veri bulunmuştur. Bunlar sırasıyla 1543, 1594-1595 ve 1597-1598 dönemleridir.

Yağışlı dönemlerde 1501-1502 yıllarına bakıldığında Beyşehir Gölü'nün aşırı yağışlardan taştığı belirtilmiştir. Beyşehir Gölü günümüzde Konya ilinin en büyük ikinci gölüdür. Deniz seviyesinden yüksekliği 1121 m ve yüzölçümü 651 km² olan10 gölün Kuzeybatı-Güneydoğu doğrultusunda uzunluğu 50 km, buna dik doğrultudaki genişliği ise yaklaşık 18–20 km arasındadır. Bazı kaynaklara göre gölün en derin yeri 12-14-15 metre olduğu ifade edilmiştir. Bazılarına göre ise gölün derinliği 8-9 metre civarında olduğu söylenmektedir. Bu değerler farlılık gösterse dahi gölün Güney ve Doğu kıyılarının sığ, Kuzey ve Batı kıyılarının derin olduğu ifade edilebilir. Bazı çalışmalarda ortaya konan bilgilere göre Beyşehir Gölü, 4200 km²'lik bir drenaj

sahasında yüzey yağışları, dağlara inen kar ve yağmur sularının oluşturduğu dereler ve göl tabanından gelen yeraltı suları tarafından beslenmektedir.[243]

Beyşehir Gölü ve çevresinin bulunduğu konum açısından yağışlar genellikle ilkbahar ve kış aylarında düştüğü bilinmektedir. Bu anlamda kışın yağışlar kar, ilkbaharda ise yağmur şeklindedir. Yağışların genellikle kar şeklinde olduğu kış mevsiminde yaklaşık 651 km² olan göl yüzeyine önemli ölçüde su girmektedir. Diğer yandan yağmurların arrtığı bahar aylarında sıcakların etkisiyle kısmen buharlaşma olsa da bu ısı artışından dolayı çevredeki dağlarda bulunan karlar erimekte ve göle büyük miktarda su girişi meydana gelmektedir. Bu sebeple hem mevsim yağışları hem de eriyen kar suları ile beslenen gölün seviyesi yükselmektedir. Gölün seviyesi mevsimlere ya da yıllara göre değişiklik göstermektedir. Fakat Beyşehir ve çevresine en fazla yağış Aralık ve Ocak aylarında düşerken, göl seviyesinin en yüksek olduğu zaman Mayıs ayıdır. Bu durum Beyşehir Gölü'nün beslenmesinde etkin rol yüzey yağışlarının değil, yeraltı sularının olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Beyşehir ve çevresinde yağışların bol olduğu yıllarda özellikle bahar aylarında Beyşehir Gölü'nde taşkın hadiseleri yaşanmakta ve sular Konya Ovası'na kadar yayılmaktadır. Bunların büyük bir kısmı, küçük boyutta taşkınlar olmakla birlikte, zaman zaman çok büyük zararlara ve felaketlere yol açan örnekleri de görülmüştür.[244]Beyşehir Gölü'nün taştığını belirten 1501-1502 yıllarına bakıldığında bu taşkının aşırı yağan yağmurlar olduğunu ve bu yağmurların dokuz yıl sürdüğü banlatılmıştır. Kasım/Aralık 1509 tarihli diğer veride ise yine aşırı yağmurların yağdığını ve Tunca Nehri'nin taştığı ifade edilmiştir. 30 Eylül 1537 tarihli veride İstanbul'da yaşanan şiddetli yağış nedeniyle zeminin su ile dolduğu ifade edilmiştir. Ve bu yağış sonunca buğday sekiz akçeyle satılmıştır.

[243] Hüseyin Muşmal, "XX. Yüzyılın Başlarında Beyşehir Gölü ve 1910-1911 Yılları Büyük Taşkın Hadiseleri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı.23, 2008, s.219-262.
[244] Muşmal, a.g.m.,s.219-262.

Şekil 3. 10 Beyşehir Gölü ve çevresi.[245]

1562 Ekim başlarını ifade eden veri İstanbul'da bir gün bir gece yağan yağmurdan dolayı Halkalı Deresi'nin taştığını ve bu selin ağaçları kökünden sürüklediği, bulunan tüm çöpleri önüne katarak köprünün kemerlerini doldurduğunu ve hatta kemerlerin bir süre sonra bu sele dayanamayarak yıkıldığını ifade etmektedir. Eylül 1563 verisine bakıldığında yine aynı şekilde bir gün bir gece yağmurların yağdığı ve Halkalı Dersi'nin taştığı ifade edilmiştir. Selânikî'nin Eylül 1563 tarihli verisinde Kağıthane Deresi'nden gelen selin Haliç Limanına ve Galata Boğazına sığmayıp, deniz kenarlarında bulunan kasrları ve balkonları yıktığını ifade etmektedir. Verilen üç veride aynı olayın anlatıldığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda 1563 tarihli verilerin elde edildiği Tarih-i Selânikî, Solakzâde Tarihi'ne göre daha erken tarihte yazıldığı göz önünde bulundurulmalıdır. 1563 sonrası yağış verisine rastlanılmamıştır fakat Küçük Buzul Çağı araştırmalarına bakıldığında 1570-1600 yılları arasında Avrupa'da yıkıcı sellerin yaşandığı görülmektedir.

[245] Muşmal, a.g.m.,s.219-262.

Temmuz/Ağustos 1596 tarihinde İstanbul'da sular çekilmiş, çeşmeler kurumuş ve kıtlık yaşanmıştır. Sam White'ın *Osmanlı'da İsyan İklimi* adlı eserinde belirttiğine göre; 1500'lerden sonra iklim salınımları artmış, 1512-1520/1520-1566 dönemlerinde nispeten istikrarlı bir iklim seyretmiş, 1561, 1570, 1585'te şiddetli ilkbahar kuraklığı yaşanmıştır. "16.yüzyıl sonlarında Küçük Buzul Çağı'na özgü düzensiz iklim salınımlarının başlaması ile birlikte soğuk, kuru kışlar ve ilkbaharlar gitgide sıklaşıp sertleşmiştir. Bu dönemde büyük çaplı kuraklıklar ve kıtlıklar başta 1564-1565, 1570-1571, 1574, 1579 ve 1583-1585 yılları olmak üzere yaklaşık beş yılda bir dalgalar halinde gelmiştir."[246] 1591-96 soğuklarına bakıldığında da devletin son 600 yılının en kurak dönemi olduğu belirtilmiştir.

3.2.4. XVII. Yüzyıl

Küçük Buzul Çağı'nda 1500'lere doğru sıcaklıklarda tedirgin edici bir artış görülmesine rağmen 1500'lerin ortalarından sonra sıcaklık tekrar azalışa geçmiştir. Sıcaklıklarda 1600'lerin sonunda ve 1700'lerin sonunda kesin düşüşler göze çarpmaktadır.[247] Bu dönemde yaşanan volkanik faaliyetler; 1452'de Kuwae Volkanı, 1580'de Billy Mitchel Volkanı, 1600 yılında Peruda Huaynaputina Volkanı, 1660'da Yeni Gine'deki Long Island Volkanı sıcaklıkların düşmesine neden olmuştur.

Küçük Buzul Çağı 1607-1608 yılları kış mevsiminde en kötü dönemine girmiştir. Yaklaşık on yıllık yoğun kar ve yağmurun ardından kuraklık yeniden baş göstermiştir. Bazı araştırmalara göre 1608-1609 yıllarında Akdeniz açısından son 500 yılın en kurak kışı yaşanmıştır. Diğer yandan Etna Yanardağı'nın art arda gelen yeni püskürmeleri bu dönemde doruk noktasına çıkarak üç yıl boyunca yerküreyi saran bir toz bulutunun oluşmasına neden olmuştur. 1606 yılından 1610 yılına kadar olan dönem Avrupa açısından son 500 yılın en soğuk dönemlerindendir. [248] Diğer yandan Küçük Buzul Çağı Avrupa'da farklı zamanlarda farklı bölgelerini etkilemiştir. Buna örnek olarak 1640-1650 yılları arasında İsviçre'de, 1670-1705 yılları arasında ise Avusturya'da buzullaşmanın maximum düzeye ulaştığı söylenebilir. Küçük Buzul Çağı süresince büyük buzul hareketleri de kaydedilmiştir. Bunlar; "1600-10 tarihleri arasında Fransa'daki Chamonix buzulu büyük bir taşkına

[246] White, a.g.e., s.122.
[247] Özdemir, s.94.
[248] White, a.g.e. s.249.

sebep olmuş üç köyü yok etmiş bir köyü ise kötü bir biçimde tahrip etmiştir."[249] 1670-80 tarihleri arasında Alpler'in doğusunda buzul ilerlemesi en yüksek noktaya ulaşmış, bu ilerleme nedeniyle Avrupa'nın diğer bölgelerinde nüfus artışı yaşanmasına rağmen Alpler'de ise dramatik bir şekilde azalmıştır."[250] 1695-1709 tarihleri arasında İzlanda'daki buzullar ilerlemiş ve birçok tarlayı ve çiftliği yok etmiştir."[251]

XVII. yüzyıl soğuk dönemler hakkında 22 veri elde edilmiştir. 1604 yılı kış mevsiminde öyle şiddetli kış olmuştur ki Haliç donmuştur. İnsanlar gemisiz Üsküdar'a ve Galata'ya yürüyerek geçmişlerdir. Üsküdar boğazının kapanması ile gemiler yanaşamamış ve kıtlık yaşanmıştır. 1605'in Kasım ayında Bursa seferleri esnasında yaşanan soğuklardan bahsedilmiştir. 26 Kasım 1606 tarihinde Akşehir'de havaların çok soğuk olduğu ve yağmur-kar yağdığı ifade edilmiştir.

3 Ekim 1610 tarihinde Erzurum'da şiddetli kış olmuştur. Bir gece öyle kar yağmış, rüzgar esmiştir ki çadırlar yıkılmıştır. Sert soğuktan sular donmuş ve atların halleri perişan olmuştur. Aynı yıl şiddetli soğuklardan çok etkilenilmiş, askerlerin maaşları dağıtılamamıştır. Aralık/Ocak 1614-1615 tarihinde Edirne'de şiddetli kış yaşanmış ve soğuktan tüm sular donmuştur. Edirne'de bu şekilde kış yaşandığı görülmemiştir. 1616 tarihinde Kars'ta yaşanan soğuktan askerler sıkıntı çekmişlerdir.

Peçevi Tarihi'nde 1620 yılında İstanbul-Üsküdar arası donduğu ve insanların yürüyerek karşı tarafa geçebildiği ifade edilmiştir. Bey-zâde Tarihi'nde ise aynı yıl çok şiddetli soğuk olduğu ve Haliç'in donduğu anlatılmıştır. İnsanlar gemi kullanmadan Üsküdar'a ve Galata'ya geçebilmişlerdir. Denizin donması ile ticaret gemilerinin gelememesi kıtlığa sebep olmuştur. Hatta o soğukta birkaç kişinin donduğu ve helak olduğu anlatılmıştır. Defter-i Ahbâr'da denizin donduğu ve İstanbul-Üsküdar arasında insanlar yürüyerek karşıya geçebildiği anlatılmıştır. Son olarak Katip Çelebi Fezleke'sinde, diğerlerinden farklı tarih belirterek (8 Şubat 1621) denizin donduğunu anlatmıştır. Bu tarihte Sarayburnu ile Üsküdar arası tamamen buz olduğu, Galata'dan İstanbul'a ve Hasbağçe'den Kireçkapusu'na yürüyerek geçildiği belirtilmiştir.

[249]Vural, a.g.t., s.33.
[250] Vural, a.g.t.,s.33.
[251] Vural, a.g.t.,s.33.

Aralık 1627 tarihinde Erzurum'da şiddetli soğuk yaşanmış ve askerler zorluk çekmişlerdir. 1635-1636 yılında ise Erzurum'da yağan yoğun kar yağmış, insanlar perişan olmuştur. Üç bin kişinin elleri ve yüzlerce at-deve donmuştur. 1 Mart 1641 tarihinde Erzurum'dan İstanbul'a yürürken şiddetli kış yaşanmıştır. 1657-1658 yılında Edirne'de şiddetli kış nedeniyle köylerden şehire odun ve erzak gelmemiş ve kıtlık yaşanmıştır. Ocak 1668 tarihinde yedi gün kar, dolu ve yağmur yağmur yağmıştır.

Tuna Nehri'nin donması ile ilgili verilere bakıldığında Aralık/Ocak 1602-1603, Ekim 1635, 21 Şubat 1664 ve 1679-1680 tarihleri görülmektedir. XVII. yüzyıl soğuk dönemlerle karşılaştırıldığında 1635 yılı Erzurum'da yaşanan soğuk ile ilişkilendirilebilir durumdadır.

XVII. yüzyıl şiddetli rüzgar ve fırtına verilerine bakıldığında 1605 yılı kasım ayından sonra havanın çok soğuk olmuş, Bozburun'dan (Muğla) kalkan gemi İstanbul'a yönelmiş iken şiddetli rüzgardan limana geri dönmüştür. 12 Ağustos 1610 tarihinde Erzincan'da çok şiddetli rüzgar olmuş ve çadırlar yıkılmıştır. 1 Ekim 1640'da İstanbul'da yangın çıkmış ve şiddetli rüzgar sebebiyle ateş alevlenmiştir. 22 Eylül 1640 tarihinde İstanbul'da şiddetli fırtına olmuştur. 5 Haziran 1643 tarihinde yıldırım ve şimşekler çakmış, sonrası gün yağmur yağmıştır. 25 Eylül 1628 tarihinde Asi Nehri'nin taşkın sular olduğu belirtilmiştir. 26 Mart 1626 tarihinde Amik Irmağı çekilmiş ve her yer bataklık olmuştur.

4. SONUÇ

İklimde meydana gelen değişimler; tüm insanlık tarihi boyunca olduğu gibi Osmanlı döneminde de sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi ve askeri hayatı derinden etkileyen olayların temel sebepleri arasında yer almaktadır. Buna rağmen, tarihi araştırmalarda iklim unsurunun araştırılmaması, ciddi bir eksiklik olarak durmaktadır. Buradan hareketle elimizdeki çalışmada XIV-XVII. yüzyıl arası kaleme alınan kronik eserler incelenerek, Türkiye iklimi hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Böylece ülkemizde henüz başlangıç seviyesinde bulunan tarihi klimatoloji araştırmalarına küçük te olsa bir katkı yapılmıştır.

Çalışmada öncelikli olarak 'Osmanlı tarihine ait kroniklerde iklim verisi var mı, var ise geçmişte Türkiye topraklarının iklimini yeniden inşa etmede ne kadar kullanılabilir?' sorusuna odaklanılmıştır. Çalışma ilerleyip kronikler incelendiğinde iklim verisinin zengin olmadığı, hatta tahmin edilenden daha az yer aldığı görülmüştür. Taranan kronik eserlerde Türkiye ve yakın çevresine dair sadece 98 referans elde edilmiştir. Bunun nedeni kroniklerin/vekayinamelerin seferleri, fetihleri, savaşları ve devlet büyüklerinin faaliyetlerini ve toplumsal açıdan önemli olayları anlatmak amaçlı kaleme alındığından, görece ikinci planda kalan iklim elemanlarının dikkate alınmamasıdır. Eserlerin müelliflerin hedeflerine yönelik yazıldığı düşünüldüğünde iklimin yalnızca yazarın önemli gördüğü olayları etkilediğinde, sahne arkası bir unsur gibi, olayın yanında işlendiği görülmektedir.

Bulgulara, ikinci bölümde yer verilen iklim elemanları açısından bakıldığında sıcaklığa dair veriler genellikle havanın soğuk olması ile ilgilidir. Fakat, dönemin teknolojilerine göre doğal olarak soğukluğun derecesi net olarak belirtilmemiştir. Soğuğun derecesi için 'o kadar soğuktu ki sular dondu' gibi ifadeler kullanılmıştır. Rüzgar/fırtına içeren verilere bakıldığında, yine aynı gerekçeyle rüzgarın hızı belirtilmediği gibi, yönü de kaydedilmemiştir. Yağış içeren verilerde ise yağış çeşitleri içerisinden yağmur, dolu ve kar görülmektedir. Yağışın miktarı kesin olmamakla birlikte 'o kadar yağdı ki Beyşehir gölü taştı' gibi aşırı ifadeler kullanılmıştır. Bulutluluk ve güneşlenme elemanlarına bakıldığında kroniklerde Türkiye çevresine ait veriler bulunamamıştır.

Anahtar kelimelerin dağılımına bakıldığında kroniklerde daha çok soğuk dönemlerden bahsedildiği görülmektedir. Soğuk dönemlerden sonra en fazla veri yağışlı dönemler hakkındadır. Kıtlık verilerinin çok az olması da dikkat çekmektedir.

Küçük Buzul Çağı ile ilgili yapılmış çalışmalar incelendiğinde kroniklerden elde edilen verilerle çok bağdaşmadığı görülmektedir. Yine de ülkemiz geçmişinde yaşanan iklim salınımları ile dünya genelinde özellikle KBÇ etki alanlarında meydana gelen salınımları karşılaştırma fırsatı bulunmuştur. Diğer yapılan dendrokronoloji, çökel kayıtları gibi çalışmalar incelenmiş fakat bizim dönem aralığımız hakkında fazla veri elde edilememiştir.

Eldeki çalışma ile hem tarihi coğrafya araştırmalarına ülkemizde yeni bir alan açılıp yeni bir bakış açısı kazandırılmış, hem de yetersiz de olsa modern klimatoloji çalışmalarına uzun soluklu veriler oluşturulmuştur. Ülkemizde bulunan tarihi kaynakların farklı amaçlar için de kullanılabileceği gösterilebilmiş ve çalışmada (kronikler/vekayinameler bölümünde açıklanmış olan eserler içerisindeki) kayıtlara geçtiği haliyle iklim elemanları açıklanmıştır. Belki zenginlik açısından çok fazla olmasa da, elde edilen hava olayları ve iklim elemanlarının bundan sonra yapılacak çalışmalara faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

ADALIOĞLU Hasan Hüseyin, *Muhyiddin Cemâli'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990.

AĞIRAKÇA Ahmet, *Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin Câmi'ü'd-Düvel Adlı Eserinin Osmanlı Devletinin Başlangıcından Fatih'in Vefatına Kadar Kısmının Tenkidli Metin Neşri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, İstanbul 1863.

AKDOĞAN Yaşar, *Ahmedî İskender-nâme,* TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri.

AKGÜN Ahmet, *(Anonim) Tevârih-i Âl-i Osman*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988.

ALMAZ Hasan, *Şükrullah B. Şihâbeddin Ahmed B. Zeyneddîn Zeki Behcetü't-Tevârih (İnceleme-Metin-Tercüme)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2004.

ATİK Kayhan, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2001.

AYCİBİN Zeynep, *Kâtib Çelebi Fezleke (Tahlil ve Metin),* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

AYDIN Meltem, *Gazânâme-i Halîl Paşa 1595-1623 (Tahlil ve Metin),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2010.

AYHAN Hasan, *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman (Transkripsiyon, İnceleme, Dizin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

AYKUN Muhittin, *Abdurrahman Hibrî Efendi, Defter-i Ahbâr (Transkripsiyon ve Değerlendirme),*Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

AYKUT Şevki Nezihi, *Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-Zâde Târihi (Tahlil-Kaynak Tenkidi),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004.

AYKUT Şevki Nezihi, H*üseyin Tugi Musîbetnâme (Tahlil- Metin ve İndeks),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010.

BALATA Yalçın, *Hünkarnâma (Tavârih-i Âl-i Osmân) Mir Seyyid 'Ali b.Musaffer-i Ma'ali,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, İstanbul 1992.

BAŞTAV Şerif, *XVI. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı tarihi : Giriş ve Metin, 1373-1512*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları ,Ankara 1973.

BAYSAL Bekir, *Peçevi Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

BİLGEN Abdusselam, *Adâ-yi Şirâzi ve Selim-Nâmesi (İnceleme- Metin- Çeviri),* Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 2007.

BİRBİÇER Ali, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989.

CENGİZ Halil Erdoğan, YÜCEL Yaşar, *Rûhî Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

ÇABUK Vahid, *Solakzâde Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2016.

ÇAN Şamil, *XVI. Yüzyıla Ait Anonim Bir Tevârih-i Âl-i Osman (Gramer İncelemesi-Metin- Sözlük)*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2006.

ÇİFTÇİOĞLU N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri I*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1925-1949.

ÇİMEN Cihan, *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman(Kuruluştan 892/1487'ye kadar),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

ÇUHADAR İbrahim Hakkı, *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't Tevârih'i,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

DANIŞMAN Zuhuri, *Koçi Bey Risalesi*, Devlet MEB Kitapları.

DANKOFF Robert,KAHRAMAN Seyit Ali, DAĞLI Yücel, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi I.Kitap*, Yapı Kredi Yayınları.

DEMİRTAŞ Funda, *Celâl-Zâde Mustafa Çelebi (TabakâTü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik),* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009.

DERİN Fahri Çetin, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyinâme'si (Tahlil ve Metin Tenkidi),* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.

EBRAHİM M ESMAİL M.,*Kâşifî'nin Gazânâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri ve Türkçe'ye Tercüme ve Tahlili,*Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

ERKAN Davut, *Matrâkçı Nasûh'un Süleymân-nâmesi (1520-1537),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

GÖÇMEN Cemal, *Gelibolulu Mustafa Âli'nin Heft Meclisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2009.

GÖKYAY Orhan Şaik, *Kâtip Çelebi Mizanü'l Hakk Fi İhtiyari'l Ahakk,* Kervan Kitapçılık Basın Sanayi ve Ticaret A.Ş.,İstanbul 1980.

GÜNERLİ Sinem, *Bedâyiü'l- Vekâyi (17.Yüzyıl), (346a-375a), (Metin- Dizin-İnceleme),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

İĞCİ Alper, *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman(687-920/1288-1514),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

İLGÜREL Sevim, *Hazârfen Hüseyin Efendi Telhisü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman*, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1998.

İNAN Göker, *Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561), (İnceleme-Metin, vr. 120b-vr. 293b),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

İPŞİRLİ Mehmet, *Selânikî Mustafa Efendi Tarih-i Selânikî (871-1003/ 1563-1595),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

KAHRAMAN Seyit Ali, DAĞLI Yücel, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi III.Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

KAPANŞAHİN Muhittin, *Mehmed Efendi ve 'İbtihâcü't-Tevârih' Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi,* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1998.

KAPLAN Savaş, *Bedâyiü'l- Vekâyi (L 305a ile L 345b İnceleme, Metin, Dizin,)* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

KARA Gülhizar, *Gelibolulu Mustafa 'Ali'nin 'Nâdiru'l-Mehârib' Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Muhtevasının Değerlendirilmesi,* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009.

KARATAŞ Mehmet, KAYA Selim, BAŞ Yaşar, *İdris-i Bitlisî Heşt Bihişt,* Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara.

KARAZEYBEK Mustafa, *Târîh-i Âl-i Osman*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

KAYTAZ Fatma, *Behiştî Tarihi (791-907/1389-1502), (Giriş Metin, Dizin),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011.

KESKİN Burhan, *Selim-nâme (İshâk b. İbrâhîm),* Ege Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1998.

KIRLANGIÇ Hicabi, *İdris-i Bidlisi Selim Şâh-nâme*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995.

KOYUNOĞLU Hüsnü, İZGÖER A. Zeki, YORULMAZ Hüseyin, KÜÇÜKBALTACI Dursun, ERYÜKSEL Ahmet, TUĞ Ramazan, KARACA Yılmaz, OKUTAN Yahya, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, Said Öztürk (Ed.), *Cihannümâ Katip Çelebi,*İstanbul 2010.

KÖKLÜ Sebahattin, *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman(Hikâyet-i Zuhûr-ı Âl-i Osmân),(Transkripsiyon, İnceleme, Dizin),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

KREUTEL F. Richard, *Haniwaldus Anonimi'ne Göre Sultan Beyazid-i Velî (1481-1512),*(Çev.Necdet Öztürk), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1997.

KURMUŞ Ömer S.,*Anonim Târih-i Âl-i Osman (Çeviriyazı- Tıpkıbasım- Sözlük),* Bursa İl Özel İdaresi, Bursa 2012.

KURŞUN Zekeriya, KAHRAMAN Seyit Ali, DAĞLI Yücel, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi II.Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.

MAT Murat, *Koca Hüseyin Efendi'nin Bedâyiü'l-Vekâyi Adlı Eseri (Metin- Dizin-İnceleme, vr. 135b-175a),*Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

ORAL Ertuğrul, *Mehmed Halife Tarih-i Gılmanî*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

ÖZCAN Abdülkadir, *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

ÖZGÜL İbrahim, *Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2010.

ÖZKASAP Hande Nalan, *Tarih-i Nihâdî (152b-233a),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

ÖZTÜRK Necdet, *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512),* Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.

ÖZTÜRK Necdet, *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)*, Kitabevi, İstanbul 2003.

ÖZTÜRK Necdet, *Hadidi Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523),* Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1991.

ÖZTÜRK Necdet, *Mevlânâ Mehmed Neşri Cihânnümâ (Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım)*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008.

ÖZTÜRK Necdet, *Oruç Beğ Tarihi (Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım)*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2007.

ÖZTÜRK Necdet, *XV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal Selâtinnâme (1299-1490)*,Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001.

PARMAKSIZOĞLU İsmet, *Hoca Sadeddin Efendi Tâcü't-Tevârih (Tarihlere Tacdır Bu Kitap),* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1974.

PEKMEZCİ Meral, *(Anonim) Zikr-i Mülûk-i Âl-i Osman,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988.

POYRAZ Ömrüm, *Bedâyiü'l- Vekâyi (vr.483a-517b) İnceleme-Metin-Dizin,* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

SAĞIRLI Abdurrahman, *Mehmed B. Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı (Metinleri ve Tahlilleri),* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

SATUN Abdullah, Kemal Paşazâde *Tevârîh-i Âl-i Osman III. Defter (Değerlendirme-Metin),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

SAVAŞ Hamdi, *İshak Çelebi ve Selim-Nâmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 1986.

SAYAR Ülkü, *Bedâyiü'l- Vekâyi(Metin- Dizin ve İnceleme),(375b-410b),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

SIR Ayşe Nur, *Mehmed Za'im Câmi'üt-Tevârih (202a-327b Giriş-Tenkitli Metin-Sözlük-Dizin),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,Doktora Tezi, İstanbul 2007.

SÖYLEMEZ Faruk, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (1481-1512),* Kayseri 1995.

TULUM A. Mertol, *Tursun Bey Târih-i Ebü'l-Feth*, Baha Matbaası, İstanbul 1977.

TURP Duygu, *Bedâyiü'l- Vekâyi (17.Yüzyıl), (vr. 446a- 482b), (Metin-Dizin-İnceleme),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

UĞUR Ahmet, ÇUHADAR Mustafa, GÜL Ahmet, ÇUHADAR İbrahim Hakkı, *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbar*, Kayseri 1997.

UYGUR Ceyhun Vedat, *Kıvâmî Fetihname*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

YASTI Mehmet, *Nişancı Mehmed Paşa Tevârih-i Âl-i Osman (1b-120a) Metin, Dil Özellikleri, Sözlük",* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2005.

YAVUZ Kemal, SARAÇ Yekta, *Aşık Paşazade Osmanoğulları'nın Tarihi*, MAS Matbaacılık A.Ş, İstanbul 2003.

YAVUZ Orhan, *Nişâncı Mehmed Paşa Tevârih-i Âl-i Osman(1b-120a) Metin-DilÖzellikleri-Sözlük*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2005.

YILDIZ Uygar, *Bedâyiü'l- Vekâyi (L265a ile L 304b İnceleme- Metin- Dizin),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

YILMAZER Ziya, *Îsâ-Zâde Târihi (Metin ve Tahlil),* İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1996.

YILMAZER *Ziya, Topçular Kâtîbi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

YÜCEL Abubekir Sıddık, *Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârih'i*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 1996.

İkincil Kaynaklar

AKKEMİK Ünal, KÖSE Nesibe, ARAS Aliye, DALFES Nüzhet, "Anadolu'nun Son 350 Yılında Yaşanan Önemli Kurak ve Yağışlı Yıllar", *Türkiye Kuvaterner Sempozyumu*, Haziran 2005.

ARIKER Samet, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı.8, Ekim 2015, s.199-217.

ATALAY İbrahim, *Uygulamalı Klimatoloji,* Meta Basım, İzmir 2013.

AYDOĞDU Ü. Reşit, KARAMUSTAFAOĞLU Orhan, BÜLBÜL M. Şahin, "Akademik Araştırmalarda Araştırma Yöntemleri ile Örneklem İlişkisi: Doğrulayıcı Doküman Analizi Örneği", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2017, sayı: 30, s.556-565.

BABİNGER Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Mersin.

BALANDİN, R. K.: 1975, Puls zemnikh stichiy, Mysl, Moskva, 206 pp. German translation: Naturkatastrophen. Der Pulsschlag der Naturgewalten. Teubner, Leipzig 1988.

BİLGİN Nuri, *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi (Teknik ve Örnej Çalışmalar),* Siyasal Yayın Dağıtım, Ankara 2014.

BRAZDİL Rudolf, PİLİSTER Christian, WANNER Heinz, LUTERBACHER, Hans von Storch, Jürg, "Historical Climatology in Europe-The State of Art", *Climatic Change*, 2005 / 70.

ÇALIK Muammer, SÖZBİLİR Mustafa, "Parameters of Content Analysis", *Education and Science Sayı 39 (2014).*

DEMİRCİ Ali, *Literatür Taraması*, Coğrafya Araştırma Yöntemleri, Ed. Yılmaz Arı, İlhan Kaya, 2014.

DEMİRTAŞ Mehmet, XVI. Yüzyılda Meydana Gelen Tabii Afetlerin İstanbul'un Sosyal ve Ekonomik Hayatına Etkilerine Dair Bazı Misaller", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü sayı 2, cilt 4,* s.37-50.

DOMİNQUEZ –CASTRO, Fernando, VAQUERO, JOSE Manuel, Marin, Manuela, Gallego, Maria Cruz, Garcia-Herrera, Ricardo, "How Useful Could Arabic Documentary Sources Be For Reconstructing Past Climate?",*Royal Meteorological Society,67/3, Nisan 2012.*

DOMİNQUEZ –CASTRO, GARCİA-HERRERA Ricardo, VAQUERO Jose M., "An early weather diary from Iberia (Lisbon, 1631-1632)", *Weather*,Ocak, 70/1,2015.

EMECEN Feridun M., "Osmanlı Kronikleri ve Biyografi", *İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı.3.,s. 83-90, 1999.*

EROL Oğuz, *Genel Klimatoloji*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2011.

GERSTE Ronald D.,*Hava Nasıl Tarih Yazar (Antikçağdan Günümüze İklim Değişiklikleri ve Felaketler),* (Çev. Meltem Karaismailoğlu), Berdan Matbaacılık, İstanbul 2017.

GÖKÇE Orhan, Klasik ve Nitel İçerik Analizi (Felsefe, Yöntem, Uygulama), Çimke Basımevi, Konya 2019.

GÖNENÇGİL Barbaros, VURAL Güneyi , "Çevre Tarihi Açısından Küçük Buzul Çağı ve Sosyal Etkileri", *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu,* Ankara 2016.

GÜMÜŞÇÜ Osman vd.,*Tarihi Coğrafya*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 3046, Eskişehir 2013.

GÜMÜŞÇÜ Osman(Ed.) ,*Temelleri Gelişimi ve Yapısıyla Tarihi Coğrafya,* Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.

GÜMÜŞÇÜ Osman, ENGİZ Neşe, *Erken Osmanlı Kroniklerinde Larende Yansımaları,* Ed. İdris Nebi Uysal, Mehmet Mercan), *Karaman Kitabı Üçüncü Cilt Karaman ve Tarih(143-188),* Karaman Belediyesi Kültür Yayınları, Karaman 2018.

GÜMÜŞÇÜ Osman*, Kaynaklarıyla Tarihi Coğrafya, Yeditepe Yayınevi,* İstanbul 2018.

GÜMÜŞÇÜ Osman, *Tarihi Coğrafya (Kavramlar-Tarihçe-Kaynaklar-Mekan-Metod)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.

GÜMÜŞÇÜ Osman, YİĞİT İlker, YILMAZ TOP Sevil, *Türkiye'nin Beş Bin Yılı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013.

KAPLUHAN Erol, "Türkiye'de Kuraklık ve Kuraklığın Tarıma Etkisi", *Marmara Coğrafya Dergisi, sayı 27, Ocak-2013,* s.487-510.

KOZAN Mert, "İS 535-537 Yılları Arasında Ortaçağ'da Gelişen İklim Değişikliğinin Kuzey Yarımküre Üzerindeki Etkisi: Güneşin On Sekiz Ay Boyunca Etkisini Azaltması ve Yaşanan Soğumanın Tarihsel Yansımaları*", Tarih Araştırmaları Dergisi,* C.37,sayı. 64, s. 207-226, 2018.

KÖSE Nesibe, AKKEMİK Ünal, DALFES Nüzhet, "Anadolu'nun İklim Tarihinin son 500 yılı: Dendroklimatolojik İlk Sonuçlar", *Türkiye Kuvaterner Sempozyumu,* Haziran 2005.

KRAKER Adriaan M.J., "Historical Climatology, 1950-2006" *Belgeo, 3 (30 Eylül 2006).*

KURTARAN Uğur, "Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *ISHE* 2014.

MAMEDOVA Roiala, *Küçük Buzul Çağı'nın Osmanlı'ya Etkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2018.

MAMEDOVA Roiala, *Küçük Buzul Çağı'nın Osmanlı'ya Etkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2018.

MUŞMAL Hüseyin, *XX. Yüzyılın Başlarında Beyşehir Gölü ve 1910-1911 Yılları Büyük Taşkın Hadiseleri,* Türkiyat Araştırmaları Dergisi (2008): 219-262 .

NEUMAN W. Lawrence, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2,* (Çev. Sedef Özge), Yayın Odası, Ankara 2014.

ORBAY Kayhan, "Osmanlı Topraklarında 'Küçük Buzul Çağı'nın Etkileri Hakkında Bazı Notlar", *Kebikeç* /23, s.88.

ÖN Sena Akçer, ÇAĞATAY Namık, SAKINÇ Mehmet, "Küçükçekmece Lagünü'nde (İstanbul) "Küçük Buzul Çağı" ve "Orta Çağ Ilık Dönemi" Çökel Kayıtları", *İTÜ Dergisi/D Mühendislik,* cilt: 10, sayı: 4, İstanbul 2011.

ÖZCAN Abdülkadir, "II. Beyazid Devri Tarihçiliği ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,*sayı.2,s.141-153, 2013.

ÖZCAN Abdülkadir, "Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* sayı.1,s.271-293. 2013.

ÖZCAN Abdülkadir, *Kanuni Sultan Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü,* (Ed. Zeynep Tarım Ertuğ), İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul 2006.

ÖZDEMİR M. Ali, "İklim Değişmeleri ve Uygarlık Üzerindeki Yansımalarına İlişkin Bazı Örnekler", *Sosyal Bilimler Dergisi,* s.173-192.

ÖZDEMİR M.Ali, BOZYURT Okan, "Son 5000 Yılllık Dönemde Meydana Gelen Sıcaklık Salınımları ile Güneş Lekeleri Arasındaki İlişkiler (The Relations Between Climatic Fluctuations and The Sunspot Number For The Last Period of 5000 years)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, c.VI, sayı.1,Haziran 2004.

ÖZTÜRK Kemal,"Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye'ye Olası Etkileri", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 22/1 (2002).

ÖZTÜRK Necdet, *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları Osmanlı Tarihçileri (Ahmedi'den Ahmed Refik'e)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.

PACHYMERES Georges, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.

SERDAR Murat, "XIII. Yüzyılın Yarısına Kadar Türk-İslam Dünyasında Kıtlığın Sebep Olduğu Sosyal Meseleler Üzerine Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2019: (41), s.246-254.*

ŞÜKÜROĞLU H. Evrim, "Buzullar ve Kuvaterner Buzul Dönemleri", *MTA Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni,* s. 18, 2014.

TEKİR Süleyman, "Sarıkamış Harekatı Sonrası Türk Ordusunda Görülen Salgın Hastalıklar ve Yaşanan Kayıplar", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016, s.267-287.

TELELİS, Joannis G., "The Climate of Tubingen A.D. 1596-1605, On The Basis Of Martin Crusis' Diarium", *Environment and History,* sayı.4/1, s. 53-74, Şubat 1998.

TÜRKEŞ Murat, "Hava, İklim, Şiddetli Hava Olayları ve Küresel Isınma", Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü 2000 Yılı Seminerleri, Teknik Sunumlar, Seminerler Dizisi:1: 187-205, Ankara.

TÜRKEŞ Murat, "İklim Değişiklikleri: Kambriyen'den Pleyistosen'e, Geç Holosen'den 21. Yüzyıl'a", *Ege Coğrafya Dergisi,* 22/1 (2013).

TÜRKEŞ Murat, "Kuraklık Olaylarının İklim Değişikliği ve Çölleşme Açısından Önemi ve Türkiye'deki 2013-2014(?) Kuraklığının Sinoptik Klimatolojik/ Meteorolojik ve Atmosferik Bağlantıları" 3 Mart 2014. *Hidropolitik Akademi İklim Değişikliği ve Kuraklık Çalışmaları*, Ankara.

TÜRKEŞ Murat, SÜMER Utku M., ÇETİNER Gönül, "Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri", *Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları (13 Nisan 2000, İstanbul Sanayi Odası), 7-24, ÇKÖK Gn. Md., Ankara.*

VURAL Güneyi, *Fiziki Özellikleri ile Beşeri Faaliyetleriyle; Küçük Buzul Çağı (1300-1850)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

WHITE Sam, Osmanlı'da İ*syan İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyanlar),* (Çev. Nurettin Elhüseyni), Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2013.

YURDUSEVER Fatih, *"Karasu'da (Sakarya Nehri-Karasu Deresi Arası) Arazi Kullanım"ı,* Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2014, s.28.

YILDIRIM Ali, "Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi", *Eğitim ve Bilim*, (http://egitimvebilim.ted.org.).

ZACHARIADOU Elizabeth, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler,*(Çev. Gül Çağalı Güven, Saadet Öztürk), Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

İnternet Kaynakları

https://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/evliya-celebi-1611-1685/, (Erişim Tarihi: 29/03/2019)

http://www.forumatmosfer.com/konu-kucuk-buzul-cagi-little-ice-age.html (Erişim Tarihi: 03/04/2019)

https://www.kozmikanafor.com/gunes-lekeleri-nedir-nasil-olusur/ (Erişim Tarihi: 03/04/2019)

https://docplayer.biz.tr/33133246-Iklim degisikligi-kuraklik-analizi.html (Erişim Tarihi: 21/06/2019)

https://www.nasa.gov/mission_pages/hinode/news/five-yearsa.html (Erişim Tarihi: 17/06/2019)

Sözlükler

DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Aydın Kitabevi,Ankara 2007

GÜNDOĞDU Raşit, ADIGÜZEL Niyazi, ÖNAL Ebul Faruk, *Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle) Şemseddin Sami,* İdeal Kültür Yayıncık, İstanbul 2012.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	NEŞE ENGİZ
Doğum Yeri	SAMSUN/BAFRA
Doğum Tarihi	21.10.1994

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
Fakülte	EDEBİYAT FAKÜLTESİ
Bölüm	COĞRAFYA BÖLÜMÜ

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	YÖKDİL (65)

KATILDIĞI

Kongre/Seminer/ Sempozyum	Engiz, Neşe "Osmanlı Kroniklerine Göre Türkiye İklimi", XVIII. Türk Tarih Kongresi, 01.10.2018-05.10.2018, Ankara.
Kurslar/Sertifikalar	Pedagojik Formasyon Sertifika Belgesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi-Kastamonu Üniversitesi, 2016. İşbaşı Eğitim Programı Sertifikası (Coğrafya Öğretmenliği), İŞKUR, 01.10.2018-31.12.2018.

YAYINLAR

Yayınlar/Kitap Bölümü	GÜMÜŞÇÜ Osman, ENGİZ Neşe, 2018,*Karaman Kitabı-Karaman ve Tarih*, (Ed. İdris Nebi Uysal- Mehmet Mercan), Karaman Belediyesi Kültür Yayınları, Karaman, s.143-186. ENGİZ Neşe, 2017, "Osmanlı Kroniklerine Göre Türkiye İklimi" Medeniyet Tasavvuru Dergisi, Sayı 6, s.48-52.

İLETİŞİM

Adres	DEMETEVLER MAHALLESİ. 366.SOKAK. 8/9 YENİMAHALLE-ANKARA
E-mail	neseengiz@gmail.com